

Světová válka přinesla národu samostatnost a lidu svobodu. V dějinné chvíli, kdy jsme brali z rukou vítězné světové kultury tyto dary, nebyli jsme připraveni, abychom jich plně užili. Staletá poroba národa a staletý útlak samorostlé naší kultury způsobily, že široké vrstvy národa i političtí jeho vůdci se musí teprve namáhavě pracovat všemi těmi problémy, jež nadhazuje sociální život doby moderní a kterým mladá naše svoboda poprvé stanula tváří v tvář. Cynismus, s kterým bývalí naši ujařmitelé vedli boj proti myšlenkám moderní demokracie i všelidské kultury, rozeklal národ v řadu sociálních tříd, jejichž zájmy se v dobách všeobecné tísně navzájem velmi ostře zahrotily. Nejistota o tom, co národu, sociálním třídám i jednotlivcům přinese budoucnost, silně snížila všeobecnou mravní úroveň lidu.

Bylo by tragikou vskuťku ojedinělou v dějinách lidstva, kdybychom nemohli míti naděje, že v dohledné době zdaří se zdravému duchu národnímu zdolatí svízele, kterými jest ohrožen zdárný vývoj našeho státu. Vždyť poprvé za celou dobu svého bytí jest plně svoboděn a poprvé jest celým kulturním světem ceněn jako rovnorodý druh v práci, která usiluje o pokrok lidského ducha. A za vše to, nad čím se dnes český člověk rozbolestňuje, není zodpověden lid sám, nýbrž jsou zodpovědni jeho nepřátelé.

Pracovati na odstranění našich svizelů jest nejsvětějším příkazem všech odvětví naší národní kultury. Tedy i české vědy. Má-li však věda dosíci svého úkolu, nesmí zůstatí zakuklena v knihy nepřístupné širokým vrstvám lidovým; nesmí se omeziti ani na literární činnost pro kruhy číře odborné, ani na přednáškovou činnost z kathedr pro dorost intelligence národní. Vědecké poznatky musí býti socialisovány co nejšíře.

Pokračování na 3. str.

KNIHOVNA SOCIALISACE VĚDY
Svazek 2.

NAŠE REVOLUCE A MANŽELSTVÍ.

Dr. Josef Vacek,
profesor Masarykovy university.

(Předneseno v lidových extensích vysokých škol brněnských.)

1920.

Nakladatelské družstvo „Máj“, česká akciová společnost v Praze.

ČÁST PRVÁ.

I.

Při stavbě pravidel, jež uzákoňují manželskou rozlukou, ztratil náš zákonodárce rozhodně půdu pod nohama.

Sveden blouznivou a dnes dávno již zastaralou knihou pravoznalce, který nijak nevyniká smyslem pro sociologický význam instituce manželství, má naivně za to, že manželství jsou v praxi života druhu zásadně dvojího:

Jednak manželství »pravá a skutečná«; ta prý, jako láska sama, nejsouce obmezena žádnými pozemskými hranicemi a neznajíce proměn časových, trvají přes hrob druhého manžela a zachovávají pro vždy v láskyplné věrnosti svazek duší přírodou přerванý.

Jednak manželství »nemravná«; tož ta, kde již od počátku nebylo lásky, nebo kde, když láska již přestala, není již oné vyšší duševní jednoty, která manžely k sobě poutá svazkem nerozlučitelným.

Pro manželství »pravá a skutečná« jest požadavkem jejich nerozlučitelnost; manželství druhého rázu jest naopak poměrem, který nezasluhuje, a v zájmu mravnosti ani nesmí býti zachován.¹⁾

Náš zákonodárce staví tedy proti principu nerozlučitelnosti manželství »pravých a skutečných« princip povinnosti rozloučiti manželství »nemravná«. Podniká moderním zákonodárstvím sběratelskou pouť, aby vyšetřil, jaké důvody pokládá to které zákonodárství za důvod manželské rozluky. To, co mu jeho sběratelská činnost vynáší, váže v zájmu »ná-

¹⁾ Viz »Důvodovou zprávu« návrhu z 28. prosince 1918, str. 9, jež se odvolává na uvedené myšlenky, čerpané z Ungerovy »Die Ehe in ihrer welthistorischen Entwicklung«.

rovní mravnosti« v pestré kytici pravidel, jež, jsouce posouzena chladným rozumem, ukazují jasně, že dle našeho práva princip nerozlučitelnosti manželství zmizel v propadlišti názorů sociologicky přežilých.

A přece rozhled po širokém poli moderních systémů právních poučuje nás naopak zcela zřetelně, že ve všech moderních národech kulturních nerozlučitelnost manželství pokládá se stále a stále za jeden ze základních principů, které zaručují možnost zdárného chodu sociálního života, a že pravidelně jest dopráno prolomiti princip výjimkami pouze v případech závažných. Podrobnější studium těchto moderních systémů právních obohacuje nás pak i dalšími důležitými poznatky: zvidáme, že v zemích opravdové kultury nikterak se nepřije občasným pokusům výstředních sociálních politiků, kteří se pokoušejí rozšířiti možnost manželské rozluky i na případy, v nichž dosud domácí právo rozluky nedopouštělo, a že nejvyšší státní soudnictví úzkostlivě dbá toho, aby v praxi života přísná ustanovení zákonná nemohla býti obcházena.

Sluší ovšem loyálně uznati, že doba, ve které se zákonodárce ujal snah o reformu desavadního domácího práva manželského, byla pro vážnou zákonodárnou práci tohoto druhu naprosto nepříznivá.

Okolnosti, které zákonodárci znemožňovaly jak jasný postřeh skutečností rozhodných pro správné posouzení věci, tak i logickou rozvahu sociologických důsledků chystané reformy, jest celá řada:

1. Okolnost, že Habsburkové porobili svého času vzbouřený národ nejen k svému vlastnímu prospěchu, nýbrž i k větší cti a slávě církve římsko-katolické, a následný poměr vřelého přátelství samozvaných vládců národa k této církvi, byly prvým kamenem úrazu. V době, ve které národ byl právě setřásl okovy staleté zlovůle, cit svobodomyslných vrstev národa spatřoval v zákonném pravidle o absolutní nerozlučitelnosti manželství, které rakouský stát ochotně převzal z dogmat církve římsko-katolické, jeden ze řetězců, jimiž bývalí tyrané chtěli spjati volný vývoj národního života. Následkem toho nebyly zmíněné kruhy vůbec ochotny zkoumati otázku, do jaké míry může zákonodárná politika prolomiti princip nerozlučitelnosti manželství účelnými výjimkami na skutečný prospěch sociálního života. Vycházejíce z předpo-

kladu, že v princip, pokládáný za nepřátelský, jest třeba průlomu co nejdříve, neměly přirozené obavy, zda následkem průlomu nepodlehne princip sám. Naopak: Široká možnost rozluky manželského svazku byla pokládána za důkaz svobodomyšlnosti a lidskosti národního citu i smýšlení a za jednu z oněch historicky pro vždy památných odpovědí, jež národ právě vzkříšený k samostatnému životu politickému dává těm, jimiž byl od věků ujařmen. I rozumí se, že za toho stavu věci nevznikaly a nemohly vzniknouti obavy, zda pád principu nerozlučitelnosti manželství neotřese i podstatou manželství sama, tímto základním pilířem každého řádného sociálního života a tedy i budoucího sociálního života v příštím našem národním státě.

2. Vzduch, jímž dýchává lid v dobách revoluce, jest vždy nabit miasmy rozkladu. V opojení mladou svobodou, zdává se veškeren dosavadní sociální řád leckomus, kdož za jeho vlády čímkoliv, ať z viny neb bez viny, strádal, věci, jež nyní pro vždy propadá zkáze.

Instituce manželství jest lidem právem chápána jako jeden ze stěžejných sloupů dosavadních sociálních řádů. I stává se za revoluce v prvé řadě předmětem prudkých, nepromyšlených, instinktivních útoků. Tak svědčí jasně revoluční hnutí francouzská: Velká revoluce francouzská ruší zákonem z 20. září r. 1792 stabilitu manželství radikálním pravidlem, dle něhož manželský svazek lze rozloučiti nejen na základě vzájemného souhlasu obou manželů, nýbrž i na jednostrannou žádost kteréhokoli z manželů pro prostou »nesrovnalost povahy« — »l'incompatibilité d'humeur«;²⁾ tytéž snahy jeví se pak i za revoluce, jež zachvátila Paříž po pádu Napoleona III., kdy jako jeden z nutných reformních návrhů zákonodárských³⁾ byl podán návrh, aby možnost manželské rozluky byla obnovená v dosahu zákonodárství z r. 1792.

V revolučním ovzduší lid nepřipouští si pak nijakých starostí o to, kterak se utváří sociální život národa v budoucnosti, kdyžť dosavadní jeho podklady jsou vyvráceny. Tak ve velké revoluci francouzské lid zůstává úplně netečným, vidí-li, že v prvých dvaceti sedmi měsících, které následovaly po prohlášení zákona z r. 1792, soudní dvory provedly pět tisíc

²⁾ § 2, čl. 8 a násl.

³⁾ V sezení dne 17. května 1871.

devět set devadesát čtyři manželských rozluk a že již v prvních třech měsících r. 1793 dosáhl v Paříži počet manželských rozluk počtu manželských sňatků, uzavřených v téže době.⁴⁾ Naopak! Lid nadšeně souhlasí, vidí-li, jak dílo zkázy rychle pokračuje; ve výroku nejvyššího soudního dvoru, dle něhož pro příště nelze v bigamii viděti nic jiného, »než prosté opomenutí nezávazné formality«,⁵⁾ lid spatřuje spravedlivý důsledek, jež nejvyšší krubý soudnické po rozumu práva a spravedlnosti odvozují z moudrosti lidu; a témuž souhlasu se těší výrok nejvyšší výkonné moci ve státě, že pro příště není více nijakých rozdílů mezi manželstvím na straně jedné a pouhým skutečným soužitím muže a ženy na straně druhé.⁶⁾

3. Dále nesluší přehlížeti, jak dalekosáhlý vliv může míti na politika, i když jest přesvědčen o nezbytnosti instituce manželství v sociálním životě, názor, který hlásá, že manželství dle přirozené svojí povahy není ničím jiným, než smlouvou, uvavíranou dvěma jedinci různého pohlaví po rozumu obapolné souhlasné vůle.

Theorie, jež pokládá manželství za smlouvu, svedla muže vysoce vzdělané a muže, kteří v instituci manželství skutečně spatřovali záruku všeho sociálního pořádku, k závěrům zcela roztočivným:

~~Kant~~ tento přísný hlasatel kritiky čistého rozumu, míní, že podstata manželství jako smlouvy, záleží v pronájmu pohlavní schopnosti jednoho manžela manželem druhým; i usuzuje, že manželství musí tedy býti dle povahy věci rozloučeno, nemůže-li jeden z manželů více dostáti povinnosti na se vzaté.⁷⁾

⁴⁾ Viz Glasson: »Le mariage civil et le divorce« str. 261.

⁵⁾ Logický postup rozsudku tohoto druhu jest následovní: »Dříve byla bigamie zločinem pouze proto, ježto jí jeden manžel hřešil na právech manžela druhého; za nového stavu věci o právech jednoho manžela k druhému nelze vůbec mluvití, poněvadž každý z manželů může manželský svazek rozloučiti prostým projevem svojí vůle.« Nelze tedy tomu, kdo vešel v nový sňatek, nezrušiv dosavadního, vytýkati nic jiného, než že nešetřil formalit, které zákon předpisuje pro zrušení dosavadního sňatku. Viz Glasson, op. cit. str. 262.

⁶⁾ V revoluci z r. 1871; viz *Journal des Journaux*, I., str. 356.

⁷⁾ Viz Kohler, *Lehrbuch der Rechtsphilosophie* str. 67. který tento názor Kantův zve »eine Roheit, welche für alle Zeit einen Flecken der deutschen Wissenschaft bildet«.

Muž tak státnicky založený jako Napoleon I. nerozpa-
kuje se v dobách, v nichž jest mu nejživotnějším zájmem, aby
byl ve Francii uklidněn sociální rozvrat, vyvolaný velikou
revolucí, projeviti názor, dle něhož má býti manželům dovo-
leno, dojdou-li po určité době trvání manželského soužití
k přesvědčení, že se k sobě nehodí, rozloučiti manželský sva-
zek, poněvadž ho neuzavřeli s dostatečnou rozvahou; tento re-
organisátor společenského klidu a státního útvaru dokládá
pak dokonce, že v prvých letech manželského soužití jest vů-
bec spatřovati jakousi zkušební dobu, během níž manželé po-
znají, zda se k sobě hodí, čili nic.⁸⁾

A jeden z duševních původců moderních ^{Bentham}snah filantropi-
ckých, zakladatel anglické filosofie utilitaristické, jež hlásá,
že povinností státu jest, aby zaručil »co možno největšímu po-
čtu obyvatelstva dosíci blaha co možno největšího«, navrhuje
pojednou přes veškeru úctu, již chová k instituci manželství,
jakožto podkladu občanské mravnosti, aby zákonem bylo do-
voleno každému, kdo žije v postavení sociálně podřízeném a
hmotně nedosti zabezpečeném, uzavřiti manželství pouze na
určitou dobu, na které se snoubenci zpředu dohodnou!⁹⁾

Což divu tedy, mínili-li leckdos z naší inteligence, kdo
z vůle náhody byl povolán k účasti u věcech zákonodárných,
že jest prostým požadavkem právnické přesnosti, bude-li do-
puštěna možnost rozluky manželství všude tam, kde jeden
z manželů nemůže plniti závazky, jež na se vzal, uzavíraje
manželskou smlouvu, jakož i všude tam, kde oba manželé pro-
jevují souhlasnou vůli manželský svazek pro příště zrušiti.

4. V našich poměrech padalo ovšem konečně těžce na vá-
hu i rozšíření idejí socialistických v širokých vrstvách lidu.

Ideje tyto totiž velmi často hlásají otevřeně, že instituce
manželství, má-li vůbec kdy dojíti k obrodu všeho společen-
ského řádu, musí býti vyplněna ze sociálního života.

Hle, co se vše instituci manželství vytýká:

Manželství jest institucí, která se nesnáší s myšlenkou

⁸⁾ Viz Glasson, op. c. str. 484.

⁹⁾ Legrand, »Le mariage et les mœurs de France«, str. 204.
Filosofem, jež máme na mysli, jest Bentham, který ovšem na
jiných místech svých děl zastává horlivě zásadu nerozlučitel-
nosti manželství.

i n d i v i d u e l n í s v o b o d y. To proto, že váže k společnému životu dvě osoby na stálo a pro vždy.

Manželství jest institucí, která bije v tvář z á k o n y s a m y p ř í r o d y. Vždyť trvá, i když jeden z manželů není více schopen ploditi děti a tím běre druhému z manželů, jenž dosud nepozbyl této schopnosti, možnost, aby i nadále přispíval k rozmnožení člověčenstva, možnost, jež jest nejen právem, nýbrž i povinností každého člověka jako dítka přírody.

Manželství jest institucí, která vůbec znemožňuje p o k r o k l i d s k é h o d u c h a: Neboť zakládá rodinu, v níž nová generace ssaje v sebe omyly a bludy generací starších. Dokud zůstává v sociálním životě obvyklým útvar rodiny, která vzniká z manželství, člověk zastaralých sociálních názorů neumírá; i jest obroda sociálního života naprosto znemožněna.

Prudké tyto výpady proti instituci manželství, bývají pak provázeny líčením ideálního stavu, jenž v sociálním životě lidstva zavládne, až tu této instituce více již nebude:

Rodina budoucnosti nebude vůbec znáti pojmu: »otec rodiny«. Hlavou rodiny bude matka dítek, jež rodinný dorost může ploditi zcela dle svojí libosti s kýmkoli. Muže starost o výživu i výchovu dítek, jež by zplodil, vůbec tížiti nebude. O tu v dobách dětství dítek pečuje matka rodiny sama, ovšem za podpory státu, berouc na každé dítko roční důchod, jenž jí umožní, že se nebude musiti zabývati sháněním existenčních prostředků vlastní svojí prací. Jakmile pak dítky dospějí věku, v němž budou schopny přijati výchovu školní, převezme stát starost o další život a výchovu dítek na se vůbec.¹⁰⁾

Malý lid stával ode vždy — a buď mu za to čest a chvála — v prvých řadách průkopníků v boji o svobodu individua a o pokrok lidského ducha; v tomto boji byl pak vzpružován vírou v zákony přírody. Malý lid ve své hospodářské malomoci býval nejdusivěji tísněn právě obavami o výživu a výchovu dorostu. Což divu tedy, že pod vlekem idejí, jež jsou mu tradovány v systému snah po obrození lidské společnosti, pojmá zášť proti instituci manželství a věří, že zrušením této instituce bude zbaven starostí nejtísnivějších, starostí o ro-

¹⁰⁾ Tyto myšlenky čteme příkladně ve spise horlivého propagátora znovuzavedení manželské rozluky ve Francii, tehdejšího socialistického poslance Naqueta, »Religion, propriété, famille«.

dinný dorost. Okolnost posléze uvedená a zjev, že celé řady žen za panujících sociálních poměrů nemají naděje uzavřítí svazek manželský, má pak ještě jeden důsledek pro sociologa zvláště zajímavý. Ten, že dnes v boji proti manželství stojí u nás v prvých řadách ženy, ačkoliv v předchozích dobách právě ony bývaly tmelem rodinného života založeného manželstvím a zároveň i živlem velmi konservativním v názorech o sociálním životě.

Nemají-li stoupenci názorů právě uvedených v revolúčním ovzduší tolik moci, aby jim vymohli vítězství úplné, jsou aspoň nejhornějšími stoupenci co nejširší možnosti manželské rozluky. Vědí velmi dobře, že zákonodárce, jenž otevře rozluce manželství brány příliš ze široka, zničí vlastně starobylou tuto instituci; i souhlasí ochotně s každým pravidlem, které dopouští rozluky manželství v případech, v nichž nelze mluvit o tom, že by jí velely ohledy na skutečnou potřebu sociálních řádů nyní obvyklých.¹¹⁾

II.

Ve svých nesnázích měly zákonodárné kruhy seriosně založené pomoci jedinou, ovšem však vydatnou: Požádati o radu a přispění seriosně založené kruhy vědecké.

Vládní kruhy bývalého Rakouska jevily zajisté již od dob, kdy se naučily vážně počítati s kulturní posicí našeho národa, snahy zprostitovati vědecké snahy české a přiměti výkvět vzdělaných vrstev národa k tomu, aby pracoval ad maiorem Austriae, ba dokonce ad maiorem Germaniae gloriam. Snahy tyto potkávaly se však s úspěchem — jak zajisté sluší uznati na chválu českého jména vědeckého — pouze v případech zcela jedinečných. I stojí dnes seriosním kruhům politickým k ruce — třeba nepočtená, tož přece spolehlivá — falanx vědeckých pracovníků, kteří bez ohledu na vír, v němž zatím tone politický život mladého státu, jsou ochotni ujeti se vědecké kritiky všech různých těch zjevů, které tou dobou ruší klid občanského života a vadí přesnému chodu státního stroje.

Zřídlem vědecké kritiky jest zde znalost podobných zje-

¹¹⁾ Tak příkladně jasně svědčí případ Naquetův.

vů, jež se během dějinného vývoje vyskytly v politickém životě cizích národů kulturních a schopnost pochopiti historické a sociologické podklady těchto zjevů.

Mínění toho kterého vědeckého pracovníka o tom, jak si má zákonodárce při tom kterém svém zákonodárném úkonu počínati, může ovšem jako každý názor subjektivní býti míněním mylným. Avšak: Soběstačnost, jež u pracovníka skutečně vědecky založeného vždy tryská z vědomí poctivosti životních snah a z vyrovnanosti názorů na sociální život, zaručuje vždy zajisté aspoň to, že subjektivní názor jest podáván bez ohledu na veřejné mínění a bez zřetele k prospěchům osobní ctižádosti. Poznatky objektivní jsou pak vědeckým pracovníkem líčeny vždy dle pravdy; nejsou zkresleny pod zorným úhlem cílů a záměrů politických, které zákonodárce mívá, ba míti musí, jichž však vědecký pracovník nemá a míti nesmí.

Co tedy praví věda u věci, o kterou se jedná?

Předem rozptyluje mlhy, jimiž nervosita okolí zahalila rozvažovací činnost zákonodárnou.

V tomto směru klidně konstatuje následující:

1. Zásada o absolutní nerozlučitelnosti manželství katolíků nedostala se v systém názorů, jimiž rakouské zákonodárství seřídilo život občanský, nikterak jako pravidlo, které mělo čeliti proti kulturnímu vývoji českého národa. Vždyť pravidlo toto vázalo všechny katolíky v bývalé říši; a jest známo, že kulturní vývoj katolíků německých ležel habsburskému rodu ode vždy na srdci co nejvíce. A s druhé strany pozorováno: Totéž pravidlo bývalo i jednou ze stěžejných zásad českého práva soukromého v dobách jeho samostatnosti, jsouc zde jednak svědectvím závislosti názorů státního zákonodárství na názorech církve římsko-katolické, jednak však i dokladem ochoty, s níž se tehdy široké vrstvy lidu podrobovaly jednomu z dogmat víry po předcích zděděné. Věci měly se zde prostě zcela podobně, jak se dosud mají u celé řady národů romanských (v Argentině, Brasilii, Chili, Itálii, Kanadě, Maltě, Mexiku, Monaku, Peru, Portugalsku, Španělsku a Uruguay), jakož i v Polsku.¹²⁾

¹²⁾ Pravidla o rozluce manželské, převzatá z Napoleonova code civil, byla v Polsku zrušena již v r. 1825; viz čl. 25 manž. zák. z tohoto roku.

Úsudek o tom, zda zásada o naprosté nerozlučitelnosti manželství jest pro moderní sociální život účelna, čili nie, lze si tedy i v našem znovuzkříšeném státě utvořiti pouze na základě důvodů věcných a nikoli na základě překypění citového. Svobodomyslnost a pocity lidskosti jsou zajisté předními ozdobami moderního života demokratického; nesmějí však nikdy jíti tak daleko, že pro ohledy na zájmy jednotlivců ohrožují zájmy celku.

2. Chápeme, volá-li v dobách revolučních ten, kdo není spokojen se svým osudem, po zadostiučinění za útrapy, jež vytrpěl, za vlády režimu právě povaleného; jest to čistě lidské. Podobné výkřiky mají velmi často dojemný ráz naivoty dětského bolu. Usilují-li však o zvrácení instituce, jež obrovské většině občanstva byla dosud zárukou klidu sociálního života, musí k nim zákonodárce zůstatí hluchým. Nářek dítky, jež se bylo nedobře sytilo a trpí bolestmi, nepřiměje otce rodiny k tomu, aby zbavil potravu dítky ostatní.

Dějinný soud učí nás znáti, že povolnost, kterou jevívá v dobách revolučních zákonodárce k zájmům jednotlivců, mívá výsledky pouze dočasné, a to neblahé. Působí v kritických dobách revolučních další, mnohdy dalekosáhlé otřesy sociálního života; a tak, chtěc, nechtíc, připravuje pro budoucnost půdu názorům čirě reakčním.

Hle, zajímavý doklad, který skýtají tu dějiny zákonodárství moderní Francie.

Volné revoluční názory na možnost rozluky manželského svazku přivedly z rovnováhy řádný chod sociálního života; zplodily znemraavnění širokých vrstev lidu a podlomily názory nejvyšší státní moci soudní i výkonné o podstatě a o sociálním významu instituce manželství. Nuže, co vidíme? Jakmile Bourboni znovu zasedají na královský trůn, jest princip absolutní nerozlučitelnost znovu uzákoněn k velkému zadostiučinění valné většiny národa;¹³⁾ životní síla obživlého principu překonává vítězně i revoluci z r. 1830 a z r. 1848 i státní převrat, provedený Napoleonem III. A okolnost, že názory velké revoluce na manželskou rozlukou oživily v revoluci, která vznikla po pádu druhého císařství, působí, že se zákonodárství třetí republiky úsilovně brání po více, než celé desetiletí

¹³⁾ Srovn. Glasson, op. c. str. 267.

uzákonění rozumných výjimek z principu naprosté nerozlučitelnosti manželství, a že jest třeba celé váhy vlivu, který té doby na inteligenci Paříže vykonává literární sláva Alexandra Dumasa mladšího, mohla-li býti ve Francii reforma manželského práva vůbec provedena.¹⁴⁾ Tak mluví následně dějiny hnutí revolučních!

3. Pokud se týče nauky, která hlásá, že manželství jest smlouvou, lze se rovněž snadno a spolehlivě orientovati každému, kdo má příslušné vědomosti sociologické a historické.

Že nauka tato nevyjadřuje přesně to, co vlastně říci chce, jest jasno každému, kdo nežije jenom ve fikcích právnických, nýbrž má smysl pro skutečné zjevy sociálního života. Smlouva jest výměna souhlasné vůle, a směřuje k založení určitého poměru mezi osobami, které se byly navzájem smluvily; manželství jest naproti tomu určitý poměr sám. I nelze tedy nauce, která hlásá, že manželství jest smlouvou, rozuměti jinak, než takto: manželství jest poměr, jenž se zakládá smlouvou.

Učinili-li jsme takto předem zadost logické přesnosti, doplnivše slovní obrat příliš stručný výkladem, jenž jej staví do pravého světla, podrobme nauku samu dějinné zkoušce!

Sociologické poznatky jsou následovní:

Původně — a to ať se jedná o kteroukoli územní oblast — nebylo manželství nikterak poměrem, který se tvořil na základě souhlasné vůle příštích manželů; právě naopak; původně manželství vždy vznikalo tím, že muž přinutil ženu k manželskému soužití. Muž loupil si příšti svoji manželku buď v cizině nebo — později — ve vlastní územní oblasti u některého rodu cizího. A jako se poměr manželský zakládal násilím muže proti ženě, tak se i udržoval při životě násilnou převahou muže nad ženou.

Původně manželství nebylo nikdy poměrem, ve kterém by byla na základě předechozí vzájemné dohody stanovena vzájemná práva manžela na straně jedné a manželky na straně druhé; původně byl vždy neomezeným pánež manželského poměru muž, a žena podléhala jeho vůli ve všelikém ohledu. V tomto ohledu jest nejstarší názvosloví, které se týká

¹⁴⁾ Srovn. kromě jeho četných moralistních dramát spis »Le divorce«

instituce manželství, dokladem výmluvným i zřetelným. V Řecku zve se manžel *πόσις* t. j. pán, manželka *δάμαρ* t. j. nevolnice. V Římě praví starobylé právní úsloví o provdané ženě, že jest in manu mariti, t. j. v rukou svého manžela. U starých Germánů má manžel nad manželkou moc t. zv. mundia či mundeburdia, t. j. touž moc, jako má nad svojí čeledí a svými dětmi, moc nad životem i smrtí. Podobně tomu jest pak i u starých Slovanů: jedna z nejstarších českých právních řeholí praví o manželce, že jest »věznem svého manžela«; na Moravě a Slovensku pak ještě dodnes provdaná žena nese zřetelné označení původního závislého svého postavení ve jméně »roba«. ¹⁵⁾

V pozdějších všelidských sociálních dějinách leckdes nacházíme skutečně, že k uzavření manželství docházelo smlouvou mezi příštiní manželky. A to tam, kde kmen, který dosud neznal instituce manželství, přejímá tuto novotu sociálního života po příkladu sociálního celku, který si byl manželství sám založil. V tomto sociálním prostředí bývá manželství velmi často uzavíráno smlouvou mezi snoubenci, smlouvou, v níž si snoubenka vymínjuje stejné postavení s příštím svým manželem v manželském poměru. Tak svědčí typické označování provdané ženy jmény, jež značí pojem »paní«, jako řecké *πότινα*, římské »Gaia« a germánské »Frau«. Ba, zde neschází ani na dokladech, — uvádím věc pro její zajímavost výslovně — že si opatrná snoubenka leckdys vymínjuje dokonce vůdčí postavení v manželském poměru, nebo že jest ochotna uzavřítí manželství pouze na čas, po případě na zkoušku, tak, jak nás o tom přesvědčují vykopávky egyptské z dob samostatnosti Egypta i z dob řecké i římské nadvlády. ¹⁶⁾

M o d e r n í nauka, která vidí v manželství smlouvu, nemá však nijaké sociologické souvislosti se zjevem tohoto druhu. Vyvinulať se na základě literárních diskusí jako reakce proti učení církve římsko-katolické, jež v dobách úpadku svojí moci zdůrazňuje, že manželství jest svátostí, a jež chce z tohoto učení dovoditi výhradnou svoji moc zákonodárnou i soudnickou u věcech manželských.

Věc měla se asi takto:

¹⁵⁾ Viz můj »Pravěk a manželství« str. 281.

¹⁶⁾ Viz můj »Pravěk a manželství« str. 251 a násl.

V době největšího rozmachu moci církve římsko-katolické někteří z její pravoznalců, chtějíce oklikou umožnití rozluky manželskou, již si netroufali dopustiti otevřeně, počali učiti, že manželství, vznikajíc obapolným souhlasem snoubenců, jest dle právníckého pojmání věci zakládáno smlouvou, a že lze na »smlouvou manželskou« užití ustanovení, která jsou obsažena v systému práva římského o smlouvách skutečných.¹⁷⁾

Tato neupřímnost má svoji velmi zajímavou dohru.

Časem moc církve římsko-katolické upadá a pouze zdůrazňování svátostné povahy manželství má jí dopřinoci k udržení výhradného práva zákonodárného i soudnického u věcech manželských. V této době ti z duchovních hodnostářů, kteří v konfliktu moci papežské s mocí panovníckou chtějí prostředkovati smírně, navazují na církevní doktrínu z období právě minulého a snaží se vyložití oběma soupeřům, že manželství jest i svátostí i poměrem, jenž se zakládá smlouvou; svátostí potud, pokud mu církev žehná, poměrem smluvním potud, pokud se uzavírá vzájemným souhlasem snoubenců. Takto má býti dovozeno, že církevní pravomoc se vztahuje k obřadu, jímž se manželství uzavírá a pravomoc státní k podstatě smlouvy, která jest podkladem manželství. V dobách, kdy se pak mezi oba soupeře stává příval myšlenek protestantismu, který z opozice proti církvi římsko-katolické zavrhuje učení o svátostné povaze manželství,¹⁸⁾ neschází ani na případech, že jinak pravověrný římsko-katolický hodnostář přiklání se zúplna k názoru, že manželství, jsouc poměrem, jenž se zakládá smlouvou, patří výlučně pod zákonodárnou i soudnickou pravomoc panovníkovu. Obě mínění jsou hájena dokonce na sněmu Tridentském vlivnými sněmovníky¹⁹⁾ a mínění posléze uvedené vítězí během století XVII.

¹⁷⁾ Viz moji studii: Církev římsko-katolická a manželství, str. 36.

¹⁸⁾ Tak Luther, jak známo, výslovně prohlašuje manželství za věc světskou.

¹⁹⁾ Ve směru prvném viz příkladně Metensis (Theiner, op. c. II. 324, Civitatensis (op. c. II. 362); ve směru druhém viz hlavně Leriensis: »Contractus ex natura sua est, ut subjaceat potestati reipublicae, ergo contractus matrimonii subjacet potestati reipublicae, quia eius est ordinare omnes partes suas in bonum publicum.« Op. c. II. 323.

ve Francii na celé čáře jak v kruzích duchovenských, tak i v kruzích pravoznalců laických.²⁰⁾ Z Francie šíří se pak učení toto, fedrujíc zájmy zeměpánů, i v územní oblasti další.

Velikou revolucí francouzskou dostává se našemu učení podoby poněkud nové; potud, že státním základním zákonem nejen zůstává státu pro příště zákonodárství i soudnictví přiřknuto na stálo, nýbrž že státu jest pro příště i udělena výhradní moc prováděti sám o b ř a d, jímž se manželství uzavírá, moc, která dosud byla výhradní doménou kleru.²¹⁾ Toto stanovisko zákonodárství revolučního přejímá pak zúplna Napoleonův zákonník občanský; a vlivem tohoto zákonníka šíří se pak v brzku v rozsáhlých územních oblastech moderní kultury zásada, dle níž stát neuznává manželství, které nebylo uzavřeno ve formě státem předepsané a obřadem provedeným úřadem státním, vůbec za platné.

Z dosavadního vylíčení věci tedy vidíme:

Názor, jenž prohlašuje manželství za smlouvu, či správně řečeno, názor, jenž vykládá, že manželství se zakládá smlouvou, neměl v pramenech, které byly směrodatny pro vývoj moderní naší kultury, nikdy a nikde ten význam, že by dával moderní mužům na vůli, aby oboustrannou dohodou sami vymezili podstatu příštího svého manželského soužití. V tomto smyslu lze mluvit o manželské smlouvě ve starém Egyptě, u určitých sociálních tříd ve starém Řecku a starém Římě a snad i u určitých kmenů germánských i slovanských. Tento pojem »manželské smlouvy« jest však úplně cizím právním systémem, jež opanovaly středověkou a novověkou Evropu.

V těchto právních systémech nauka, že manželství jest, či že vzniká smlouvou, vyjadřuje a zdůrazňuje pak věci, jež se od sebe dalekosáhle liší:

U kanonistů z dob rozmachu moci církevní znamená tato nauka snahu, aby v praxi života mohly býti zmírněny

²⁰⁾ Srovn. příkl.: »Conférences ecclésiastiques de Paris sur le mariage« (r. 1697) str. 32 a násl. a Pothier: *Traité du contrat du mariage* No. 11 a 12.

²¹⁾ Čl. 7. Konstituce z 3. září 1791.

příliš ostré výběžky zásady, která hlásá naprostou nerozlučitelnost manželského svazku.²²⁾

Pravoznalci, kteří, brojíce proti nárokům církve na moc zákonodárnou i soudnickou u věcech manželských, zastávají učení, že manželství jest smlouvou, běrou zase k tomuto učení útočiště pouze proto, poněvadž nevědí, jak by jinak čelili výkladům kanonistů, kteří církevní nároky hájí poukazem na »svátostnou« povahu manželství.

Velká revoluce francouzská chce pak konečně zdůrazněním nauky, o níž jde, docílití, aby se takto širokým vrstvám lidu ujasnilo, proč revoluce ruší starodávný obyčej, dle něhož sňatek byl uzavírán před zřízencem církevním, a proč se stát pokládá za oprávněna zavést povinný sňatek občanský.

V každém z pramenů právě probraných manželství, i když se hlásá, že jest smlouvou, zůstává vždy poměrem, jehož

²²⁾ Kanonisté čerpají odvahu k vlastním svým vývodům na základě textů práva římského, jejichž sociologický podklad ovšem nechápou. Obsah a vysvětlení důvodů názorů tohoto práva podává se asi takto: V Justinianském právu římském jest zdůrazňován »smluvní« podklad manželství následkem prostého opsání zásad práva římského z doby klasicismu. Klasické právo římské minilo pak takto zmírniti příliš přísné názory společenské třídy patricijské, dle nichž žena byla tvorem bez jakéhokoliv právně-sociálního významu. Dle názorů společnosti patricijské žena nebývala tázána, zda skutečně chce vstoupiti ve sňatek s mužem, kterého jí vybral držitel rodinné neb poručenské moci; řeholí: »consensus facit nuptias« — souhlas snoubenců tvoří manželství, má tedy býti pro přístě stanoveno, že bez souhlasu oboj snoubenců sňatek nebyl by platným. Úplná sociální poroba ženy ve společnosti patricijské jevila se pak dále tím, že věno, které přinášela v manželské soužití, stávalo se vždy vlastnictvím manželovým; v době klasicismu římského práva uvolnily se však mravy ve vyšších kruzích římské společnosti a žena, která vstupovala ve sňatek, byla vystavena nebezpečí, že manžel jí kdykoli a zcela bez příčiny zapudí, aniž by byl povinen věno vrátiti. I chtějí tedy klasičtí pravoznalci zjednatí i v této věci nápravu tím, že připodobňující souhlas snoubenců, na jehož základě dochází k uzavření manželství, souhlasu stran, na jehož základě dochází k uzavření skutečných smluv, dovolují snoubence, aby si před sňatkem vymínila vrácení věna pro případ, že bude manželem zapuzena, a aby si dále mohla část svého majetku se souhlasem snoubencovým vyhraditi jako majetek, který i po dobu trvání manželství zůstane v jejím výhradním vlastnictví.

podstatu upravuje zákonodárství samo; nikde není ponecháno snoubencům na vůli, aby si dle vlastní svojí souhlasné vůle předu upravili obsah vzájemných manželských práv i povinností. Snoubenci mají vždy pouze právo, aby se vzájemným souhlasem dohodli, zda chtějí nebo nechtějí uzavřít manželství tak, jak je zná zákonodárství, jehož moci podléhají. Jejich souhlasnou vůlí nemůže však býti podstata manželství ani stanovena, ani měněna.²³⁾

Uznávám milerád, že hlavně revoluční zákonodárství francouzské mohlo i člověka nadprůměrné inteligence povšechně svést k mylnému názoru, že manželství se skutečně pokládá za poměr, který se zakládá smlouvou v pravém slova smyslu. Omyl mohl tu snadno povstati tím, že zde jest současně hlášána zásada, dle níž každý z manželů má právo manželské soužití svémocně zrušiti. Úsudek: manželství jest dle názorů zákonodárských smlouvou skutečnou, poněvadž zákonodárce dovoluje každé ze súčasněných stran zřice se svých práv a zhostiti se svých povinností, vznikne snadno i v jednotlivci nadprůměrné inteligence povšechné, nemá-li odborného vyškolení právníckého. Práv ník si však úsudku tohoto druhu utvořiti nemůže. Právě naopak! Okolnost, že právní systém dovoluje každému z manželů, aby manželské soužití samovolně zrušil, musí právníka, i když nemá zvláštních znalostí historických, sama o sobě dovésti k úsudku, že zákonodárce, o něž jde, manželství nepokládá za poměr, ježž zakládá smlouva. Neboť: vzniká-li smlouva pouze oboustranným projevem vzájemného souhlasu, jest patrnó, že může býti i zrušena jenom souhlasem obou stran a nikoliv z pouhé vůle jedné strany; pokládá-li tedy zákonodárce manželství za poměr, ježž lze zrušiti jednostranným projevem vůle, jest zřejmo, že v manželství nevidí a nemůže viděti poměr založený smlouvou.

4. A konečně! Vědecká kritika socialistických učení, která potírají instituci manželství a instituci rodiny z manželství vzešlé, zní asi takto:

Moderní demokracie děkuje za svůj vznik vědeckým

²³⁾ Toto ocenění stavu věci jest moderní vědě kanonické zcela běžným; srovn. Z naší literatury, Henner: Základy práva kanonického, II. str. 215.

snahám filosofické školy, jež hlásala nauku o t. zv. právu přirozeném, nauku, dle níž každý člověk jest svobodou a druhému roven. Tato nauka byla vtělena ve skutek velikou revolucí francouzskou, a stala se během XIX. století základem, na němž spočívá veškerá organisace moderního státu.

Svoboda a rovnoprávnost občanská přirozeně měly v brzku za následek, že sociální poměry nabyly v prostředí moderního státu podoby dříve neznámé; to proto, že ve státě tohoto druhu byl se změnil i hospodářský život z kořena.

Novými základy lidské společnosti byly zároveň dokořán otevřeny brány vědeckého bádání příslušníkům tříd, které dosud dobrodiní vědeckého poznání nebyly účastny, poněvadž jejich sociální poroba a jejich hospodářská nezdatnost jim úplna zamezovala možnost jakéhokoliv hlubšího studia. Účast tříd dosud vyděděných společensky na vědecké práci měla pak za následek obrovský rozmach vynalézavosti lidského ducha. Zmíněné třídy obrodily vědecký ruch čerstvými rozumovými schopnostmi, poděděnými po předcích dosud duševně nevyžilych. Lidský mozek pojednou vyzvídá na přírodě krok za krokem celé řady dosavadních jejich tajemství. Vzpomeňme jen využití páry, elektřiny, magnetismu, složek zemín, vody i vzduchu. Moderní člověk, — abych uvedl jen věci, jež by se zdály člověku dob minulých přímo zázrakem — má možnost změnití místo svého pobytu s rychlostí, o níž se minulým věkům nikdy nezdálo, dorozumívá se s kým mu libo na vzdálenosti přímo obrovské, pluje vzduchem právě tak dobře, jako pod vodou a běhe slunečním paprskům jejich tajemství právě tak, jako vítězí nad tmou a hmotou neprůhlednou.²⁴⁾

Tento pokrok v mohoucnosti lidského ducha má pak za následek, že vzrůstá průmyslový ruch, který svým rozmachem velmi brzy zatlačuje všechna ostatní výdělečná odvětví lidské práce do pozadí.

Rozpětí průmyslového ruchu jest příčinou, že sociální poměry doznávají dalekosáhlé změny. K dosavadním třídám sociálním, k třídě, jež se živí těžbou agrární, k třídě, jež se živí řemeslným zpracováním přírodních surovin, k třídě, jež

²⁴⁾ Srovn. moji studii: »Právní věda a studium sociálních poměrů«.

se živi práci duševní a k třídě, jež se živi obchodem, přibývají nové třídy dvě. Jedna, jejíž příslušníci, využívající moderních vynálezů, organisují hromadnou výrobu nového zboží všeho druhu, druhá, jejíž příslušníci dávají svoji práci a svoje schopnosti v našem organisátorům průmyslu.

Mezi těmito třídami dochází velmi brzy k rozporům, které časem nabývají ostrosti čím dále, tím větší. Přirozené. Na jedné straně bylať tu tak říkajíc přes noc vzrostla třída, jejíž příslušníci se začasto těší takovému bohatství, o jakém se v sociálních rádech minulosti mohlo nejmocnějším tohoto světa pouze snít. Na druhé straně hospodářské poměry dělného lidu, třídy dělnické, čím dále, tím více se horší. Potřeby, jež slouží přirozené výživě člověkově, stávají se při vzrůstu obyvatelstva čím dále, tím více dražšími. Obrovská početnost výroby zboží nejrůznějšího druhu a možnost rychlé výměny vyrobeného zboží za peníze do všech koutů světa mají za následek, že cena peněz, čím dále, tím více klesá. Nepoměrná hospodářská převaha zaměstnavatelů nad zaměstnanými působí pak zase, že dělníku bývají neúprosně vnučovány kruté podmínky výdělečné; podmínky ty nejen že nebérou zřetel na to, zda poskytnutá mzda stačí na obživu dělníka a jeho rodiny, nýbrž nutí k práci, která během času poměrně krátkého musí dělníkovy síly úplně vyčerpati. Okolnost, že se zotročené dělnictvo čas od času bouřívá k odporu, mívá pak po celou řadu let vývoje moderního života jen ten následek, že okovy bývají dělnému lidu skutky ještě úžeji.

I děje se tedy konec konců, že třída dělnická vidí jedinou možnou záchranu v tom, zorganizují-li se davy, které ji tvoří, bez ohledu na příslušnost k národu a státu, a budou-li se domáhati splnění svých požadavků bez ohledu na jakékoli zájmy ostatní.

Doba jest myšlenke přízniva.

V nejkulturnějších státech světa Francii, Anglii a Spojených státech severoamerických byly se již zásady, které hlásají svobodu a rovnost občanskou, vžily jako neochvějný základ státního útvaru; i nejsou sebe úsilnější intriky přemocné nové třídy průmyslnické s to, aby dělnickou třídu zbavily nejostřejší zbraně v jeho existenčním boji -- hlasovacího

lístku.²⁵⁾ Touto zbraní vymáhá si dělnictvo v brzkou účast v zastupitelstvu lidu, ba i ve vládě samé.

Možnost snadného mezinárodního srozumění mezi organisacemi dělnictva různých států působí, že pojednou v celém světě naší kultury, velmi značná část všeho obyvatelstva jde za cílem jediným, prohlašujíc svoji naprostou solidaritu i pro případy válečných srážek svých vlastí. Stává se tedy takto dělnická třída velmi závažným činitelem, s nímž se musí v každém státě, ať pokrokovém, ať zpátečnickém vážně počítati.

Roztrpčenost, v níž třída dělnická v prvých dobách svých zápasů žije, ježto vidí, že ostatní společnost nejde jí v boji proti jejím vykořisťovatelům na ruku, působí, že rozničená obrazotvornost celé trpící třídy sociální vidí příčinu svého neštěstí v samých základech dosavadní společnosti. Tyto základy dosavadní společnosti: stát, národ, vlastnictví, volné nabývání majetku, osobitě cenění jednotlivcovy schopnosti a last not least manželství i rodinu, jež z něho vzniká, zosobňuje si dělník jako symboly vši nespravedlnosti; počíná snít o společnosti nové, jež bude prosta všech těchto sociálních zřízení, o společnosti, jež teprvé bude hodna slouiti opravdovou společností lidskou. Tyto myšlenky dávají vznik novým filosofickým systémům, systémům socialistickým, systémům, za nimiž stojí obrovské massy dělného lidu všech národů. A tak děje se konec konců, že z rozporu pouze třídního, z rozporu mezi třídou průmyslnickou a třídou dělnickou vzniká boj o učení, jež zaujímá rozvažovací schopnost i tvůrčí obrazotvornost jak kruhů vzdělaných, tak i nejširších vrstev lidových.

Kdyby objektivní věda mohla si činiti naději, že bude kdy povolána k tomu, aby bez vášně a bez osobních zájmů uklid-

²⁵⁾ Vše jest zřetelně vytknouti a zdůrazniti. Jest pravda, že t. zv. třídy občanské, v boji mezi třídou průmyslnickou a třídou dělnickou stály po dlouhou dobu stranou, ač byly třídou dělnickou velmi často vzývány o pomoc ve jménu občanské svobody a ve jménu lidskosti. Odtud hanlivý a posměšný přídomek »buržoaz« v ústech dělníkových. K nesmiřitelnému záští není však naprosto příčiny. Neboť dáme-li pravdě průchod, byl to jenom odpor občanských tříd proti reakci, jenž udržel při životě zásady svobody a rovnosti občanské a tím umožnil dělnictvu jeho úspěchy v boji s třídou, která je již měla zúplna ujařmeno.

nila soudobý politický život, vysoko vzednutým učenímí socialistickými, myslím, že by se snadno sjednotila na závěrech asi těchto:

~~Předem pokud se týče třídního boje mezi průmyslovým podnikatelstvem a dělnictvem.~~

Moderní demokratický stát byl vybudován příslušníky všech vrstev lidových proti třídám privilegovaným dřívějšími řády sociálními. V moderním státě demokratickém jest tedy každý občan předem osobně svoboděn a ostatním spoluobčanům před zákonem roven. To však nestačí. V moderním demokratickém státě má každý občan právo i na to, aby mu byla společností za jeho práci umožněna a zaručena přiměřená slušná obživa.

I moderní demokratický stát bude se pro vždy skládati z jednotlivců hospodářsky silných a jednotlivců hospodářsky slabých. Žádná moc na světě nezpůsobí, že by každý člověk mohl míti stejnou výdělečnou schopnost; a žádná moc na světě nedocílí, aby každý člověk napjal síly svoji výdělečné schopnosti stejným způsobem. Zákonodárná moc moderního demokratického státu může však rozpory, jež vznikají mezi jednotlivci neb celými sociálními třídami, značně zmírniti. Může úpravou smlouvy námezdní zaručiti, že hospodářské slabosti člověka, jenž jest nucen dáti svoji schopnost a svoji práci ve službu cizí, nebude zneužito. Může se poskytnutím laciného úvěru na delší dobu postarati o to, aby člověk hospodářsky nezdědatný mohl učiniti pokus o svoje hospodářské osamostatnění. Může naříditi, že ceny obvyklých životních potřeb nesmějí překročiti určitou nejvyšší míru. A může konečně pečovati i o zájmy člověka, jenž hospodářsky byl zúplna ztroskotat, tím, že nedovolí, aby mu byl jeho věřiteli odejmut veškeren majetek, a že mu tedy dopřeje možnost, aby se v budoucnosti hospodářsky zotavil.

Rozporům mezi třídou průmyslnického podnikatelstva a třídou dělnickou může zákonodárství moderního státu demokratického vzíti veškeru jeho ostří:

Má dosti moci, aby přesvědčilo třídu prvou, že i dělník, jehož schopnosti a pracovní píle jsou základem podnikatelova blahobytu, může po hodinách práce, ztrávených v místnostech dusných a plných výparů, prožiti zbytek dne na vzduchu i slunci a v klidu nerušeném starostmi o zítřek. Omezení pra-

evovní doby na určité maximum a zákazy, které nedovolí zaměstnavateli, aby si na úkor řádného dělnictva opatřoval síly příliš laciné, ženy a nedospělce, byly by tu základem účelné sociální politiky moderního státu právě tak, jako povinnost zaměstnavatele, aby zaručil dělníku možnost obživy i pro případ úrazu a pro případ pracovní neschopnosti, zaviněné stářím.

Zákony, které by dále činily pravidlem, že případné rozpory mezi zaměstnavatelem a jeho dělnictvem nebudou řešeny jinak, než za účasti státu sama, jako rozhodce zcela nestranného, vyvrcholily by práci na prospěch sociálního klidu právě tak, jako zákony, které by donutily zaměstnavatele k tomu, aby svému dělnictvu dopřál určité míry podílu na čistém zisku svého podnikání.

Pokud se pak týče všeobecných socialistických učení, která popírají oprávněnost a účelnost všech základních zřízení dnešního sociálního života, byla by pak odpověď střízlivé vědy zase asi následující:

Sociální účelnost instituce vlastnictví, sociální účelnost velnosti v nabývání majetku, sociální účelnost různého oceňování osobitě pracovní schopnosti věda popřítí nemůže. Pro vědu není sice sporu o tom, že příroda při dnešní těžební schopnosti lidského ducha poskytla by slušnou výživu každému jednotlivci, kdyby její plody byly rovnoměrně rozděleny mezi veškerenstvo; nebylo by nouze a nebylo by přepýchu.

Věda však chová důvodné pochybnosti o tom, že by se vůbec v moderních dobách mohla utvořit, natož že by se mohla nastálo udržet při životě, společnost bez uvedených základů. Člověk není nikterak tvorem tak ideálním, jakým by býtí musil, kdyby se mělo učení, které hlásá vespolnou úplnou majetkovou rovnost, státí základem příštích společenských útvarů.

Příroda nestvořila v člověku výjimky z tvorstva ostatního. Jeť člověku vlastní zájem zájmem nejvyšším. Výjimky z tohoto pravidla, výjimky, které tisíciletá kultura lidstva přinesla s sebou, týkají se vždy případů zcela zvláštních, a nelze jich nikterak sevšeobecniti. Nelze popřítí: Modernímu člověku jest již znám dokonce cit i úplného sebezapření. Rodiče rádi strádají, jenom aby svým dětem umožnili obživu a případně i lepší bydlo pro budoucnost; ba člověk obětuje i svůj život v zájmu lidí zcela cizích, jako vojín na záchranu

svých soudruhů a lékař ve prospěch vědy, jíž žije. V těchto případech plyne však cit sebezapření z citů zcela výjimečných; z citů, jejichž mohutnost tryská z myšlenkového vzrušení, které člověka činí v určitých poměrech tvorem, jímž jinak není. Rodiče, kteří strádají pro své děti, neuskrovnili by se k vůli člověku cizímu ve svých potřebách ani v míře nejmenší; voják, který obětuje ve válce svůj život za svého soudruha, mohl se v míru ukázatí vůči svým spoluobčanům jako tvor velmi sobecký; lékař, který pro zájmy vědy neleká se nijakého nebezpečí, nezapomíná, že jeho zaměstnání slouží mu i k obživě, a pečlivě vybírá honoráře mnohdy velmi značné i na klientu zcela nemajetném.

Člověk primitivní i člověk moderní jest nadán pudem sobeckosti. Tento pud hnal jej a dosud jej žene k tomu, aby ovládl přírodu; tento pud jej nutí a nutí, aby si úzkostlivě hleděl zajistiti vše, čeho byl již jednou nabyt. Kterak má tedy věda uvěřiti, že by dnešní široce rozvětvená společnost, společnost, jež poutem státní příslušnosti váže k sobě navzájem lidi naprosto cizí, dala se postavit na základy, jimiž jest popřena instituce vlastnictví a možnost volného nabývání majetku? A kdyby se dále stalo pravidlem, že práce jakéhokoliv druhu musí býti ceněna způsobem úplně stejným, zda nemělo by to za následek úplné celhromení pracovní energie, nucený návrat k nejprimitivnějšímu způsobu života a všeobecné ožhuzení všeho lidstva, nejen hospodářské, nýbrž i myšlenkové?

S hesly, které máme na mysli, dá se za pomoci rozjitřených a věřících davů případně provésti sociální revoluce. Nelze však na jejich podkladě zřídití novou organizaci sociálního života; ideály počaly by se tomu, kdo byl jimi vskutku zanícen, brzy jeviti jako pouhé utopie.

Zastánci hesel, které nám tanou na mysli, poukazují tu a tam k tomu, že prý se lidstvo původně dle přirozeného svého pudu ustavilo ve společnosti, v nichž myšlenka osobitého vlastnictví byla vůbec neznáma, a že teprve během času následkem zrůdnění původních čistých pudů člověčenstva byl vznikl pojem osobitého vlastnictví se všemi jeho důsledky.

Co jest na tomto tvrzení pravdou?

Původní útvary sociální, v nichž lidstvo žilo, nelze naprosto srovnávati s dnešním životem v moderním státě. Jest

pravda, že lidstvo snad po celá tisíciletí živalo skutečně v sociálních útvech, ve kterých vládlo majetkové společenství. Sociálními útvary tohoto druhu byly kmeny velmi často dosti široce rozvětvené; kmeny tyto byly však v ž d y pentány k pospolitému životu vědomím o společném původě. Toto vědomí mělo za následek co nejsilnější pocit vzájemné solidarity, a to tím spíše, ježto z něho zároveň trýskalo vždy společenství náboženských názorů kmene, názorů, které záležely v uctívání předemřelých generací rodových předků.

Zde šla sociální solidarita skutečně tak daleko, že tu nebyla známa majetková rozrůzněnost. Příčiny zjevu jsou však jasny. Sociální celek tohoto druhu skládal se vesměs z osob pokrevně příbuzných; vespolečné toto příbuzenstvo bylo pak páskou nepoměrně mocnější, než bývá i nejbližší pokrevenství v dobách moderních, poněvadž bylo podloženo společenstvím rodového náboženství. Potřeby všech členů sociálního celku tohoto druhu bylo pak lze pro jejich primitivnost ukojiti poměrně velmi snadno.

~~Kterak máme však srovnávati sociální celky tohoto druhu se sociálními celky moderními, s celky, které žijí v útvaru státním?!~~

Svazkem státním jsou k sobě vázány spousty osob, které nejen že nestojí k sobě v poměru pokrevenství, nýbrž které se vzájemně vůbec neznají. Zanícení náboženské nehraje zde dále naprosto žádné úlohy. A potřeby jednotlivce jsou tu neskonalé početnější a rozmanitější, než tomu bylo v dobách, v nichž jednatel bývá začleněn pouze v sociální celky rodové. To, co se před dávnými věky v tehdejší sociální prostředí zdávalo jednotlivci zcela přirozeným a samozřejmým, musí se zdáti jednotlivci, který žije v útvaru moderního státu, protipřirozeným a nemožným. O správnosti našeho líčení věci nebude v pochybnosti nikdo, kdo myšlenkově sváží zjev, jenž se vyskytuje v sociálních dějinách lidstva všeobecně, zjev, že, jakmile v té které územní oblasti lid přestává žiti výlučně v útvech rodových, a jakmile počíná splývat s novými sociálními složkami v celek státní, t. j. v celek, k němuž jednotlivci přísluší bez ohledu na to, zda jsou společného původu, čili nic, společenství rodového majetku zúplna mizí a na jeho místo nastupuje naprostá rozrůzněnost majetková. K této přeměně majetkových řádů nedošlo nikterak nějakou zručností,

jež by se tu byla pojednou objevila v člověkově myšlení a citění: došlo k ní prostě proto, že psychologický podklad majetkového společenství vymizel; k úzkému vzájemnému soužití začali býti nuceni lidé, kteří nebyli již k sobě vázání páskou pokrevnosti a stejného odvěkého citění náboženského.

Pouze v jednom směru má zásadní boj proti instituci vlastnictví a proti volnosti nabývání majetku účinky blahodárné:

O udržení nynější demokratické společnosti má zásluhu veškerenstvo dnešního občanstva. Vybudování demokratické společnosti umožnilo dále vynalézavosti lidského ducha těžiti z přírody věci, jež před tím byly člověčenstvu vůbec neznámy. Tyto výtěžky vítězství demokratické myšlenky mají tedy zajisté jíti k duhu jednak těm, kdož obdařili společnost vlastní svojí schopností prospěchy prýšticími z výzvědu toho kterého tajemství přírody, jednak veškerenstvu, z něhož se společnost ve státě skládá, a nikoliv i kterémukoliv jednotlivci, jenž z výtěžku cizí schopnosti a cizí práce chce těžiti výhradně pro sebe. I klíčí myšlenka, že jest sociálně spravedливо, bude-li vlastnictví oněch produktů přírody, které jsouce využity moderní vynalézavostí lidského ducha, obohacují dalekosáhlým způsobem kulturu naší doby, výhradně přiřknuto samu státu. V tomto směru souhlasí objektivní věda zúplna, prohlašuje-li se ten který moderní stát za výhradného vlastníka: železnic, výroben elektrického proudu, uhelných dolů, továren na výbušné látky, zářidel léčebných vod a pod. V tomto směru jest myšlenka majetkové socialisace zajisté zdravou. Pokrok lidského ducha v moderních dobách má sloužiti veškerenstvu občanstva, z něhož se stát skládá, a nikoli sobeckému výdělečnému pudu jednotlivce, který se byl o obohacení lidské kultury nijak nezasloužil.

A nyní konečně — po úvodě snad trochu dlouhém, dle mého mínění však nezbytném, jsme připraveni, abychom podali kritiku socialistických učení, pokud brojí proti instituci manželství a rodiny, která z manželství vzrůstá.

Proberme námitku za námitkou:

»Manželství jest institucí, která se nesnáší s myšlenkou individuální svobody, poněvadž váže dva jedince k životnímu poměru stálému a pro vždy.«

Zajisté, že manželský svazek jednou uzavřený omezuje svobodu osob, které byly v něj vešly. Individuelní svoboda jest však i v moderních dobách věci pouze relativní.

Jeť veškerenstvem respektována pouze tehdy a pouze potud, jestliže a pokud nepřejde meze, které jí společnost zředu stanovila. Má-li společnost právo, aby svobodu jednání jednotlivcova obmezila všude tam, kde se jí zdá, že by přílišné rozpětí této svobody bylo na úkor prospěchu veškerenstva, ba má-li společnost právo, aby v určitých případech, v kterých svoboda jednotlivcova překročí meze zákonem stanovené, ohrozila počin jednotlivců i trestem, a to případně i trestem nejtěžším, nemůže zajisté býti sporu o tom, že společnost má též právo, aby muži a ženě, kteří uzavřeli svazek manželský, rozkázala, že v tomto svazku musí setrvati potud, pokud není tu příčiny, kterou lze uznati za důvod manželské rozluky. Moderní společnost nikoho nenutí, aby uzavřel svazek manželský, ačkoliv i jí přirozeně velmi mnoho záleží na tom, aby muži a ženy se řadili ve dvojice manželské, a aby tak bylo zaručeno, že populačnímu dorostu se dostane řádné a pečlivé výchovy rodinné. Stojí-li však před skutečností, že muž a žena manželský svazek byli skutečně již uzavřeli, má zajisté právo, aby jejich svobodu omezila zákonem, který zakazuje uzavřený svazek rozloučiti, není-li tu pro rozluky závažných důvodů. Přílišné zdůrazňování individuelní svobody v otázce, o kterou běží, zní pak sluchu naprosto falešně, vychází-li z úst apoštolů nauky, která si byla položila za základ svých celkových výkladů o příští společnosti názor, že každá individualita má býti ve prospěch života pospolitého zploštěna na míru pokud možno nejmenší.

»Manželství bije ve tvář zákony přírody, ježto případně nutí toho, kdo jest ještě schopen ploditi potomstvo, aby setrval ve stálém pohlavním soužití s osobou, jež byla již této schopnosti pozbyla.«

Že instituce manželství má za následek omezení volného plemenění populace, jest nesporné.

A rovněž jest jisto, že tímto svým výsledkem stojí v odporu proti přírodě, která pudí tvorstvo jakéhokoli druhu k plemenění, nemajícimu mezí. Chce-li však sociální politik provésti účelnou kritiku instituce manželství, musí si předlo-

žiti otázku další. Tož otázku: jest či není na prospěch společnosti, že manželství jest hrází pudu, který člověku dala příroda? Plemení-li se ostatní tvorstvo přírody beze všeho omezení, má to za následek, že přirůstající ročníky nacházejí čím dále, tím tížeji svoji obživu, takže konec konců, kdyby nebylo ničivých prostředků, jimiž příroda sama reguluje plemenivost svého tvorstva, musilo by plémě, jež se bylo rozmnožilo nad určitou míru, z největší části zajíti hladem. A nehrozilo by totéž nebezpečí člověčenstvu, kdyby si nebylo ode dávna zvyklo žiti ve dvojicích manželských? Podívno, že si tohoto důsledku neuvědomuje filozofický systém, jenž vznikl právě z útrap a existenčních starostí nejhudších vrstev lidu, a který by tedy byl v prvé řadě povolán, aby vysoko cenil sociální význam manželství právě proto, že manželství omezuje volné plemenění lidstva a tím i znemožňuje rozpjetí lidské bídy v meze nejkrajnější.

»Manželství znemožňuje prý pokrok lidského ducha tím, že zakládá rodinu, v níž jest dorost vychováván v tradicích minulosti, a že tyto tradice minulosti jsou překážkou pokroku budoucnosti.«

Lze tuto výtku skutečně bráti vážně?

V čem záleží podstata výchovy, již se dostává dorostu v rodině? Snad ve výkladech, jež dítě neví znáti, jakým způsobem jest dnešní společnost utvořena, jaké jsou přednosti dnešního útvaru státního a jak se lze snadno a rychle majetkově vyšínouti?

Jaká to zvrácenost! Dítě v rodinách všech tříd občanských není vychováváno v ničem jiném, než v primitivních pojmech a zásadách mravnostních. Pocity vděčnosti k tomu, kdo dítěti dal a udržuje život, pocity úcty ke generaci starší, smysl pro nedotknutelnost cizího majetku, smysl pro vlastní povinnost, zásady, jež hlásají, že nesmíš druhému činiti to, co sám bys nesl nelibě, toť jsou asi hlavní výsledky výchovy dítěte v lůně rodiny. A tyto věci jsou prohlášovány novověkým filozofickým systémem za věci nebezpečné do té míry, že společnost musí z kořene vypleniť instituci rodiny! Lze si vůbec pomysleti, že by se výchova dítek obešla bez těchto zásad i v sebe radikálněji zreformované společnosti budoucnosti?

Co se pak konečně týče názorů, které mají za to, že po

zrušení instituce manželství přestane tížiti jak muže, tak i ženu starost o výchovu a výživu potomstva, zní strážlivá kritika následovně:

Nepochybujeme nikterak, že na prvý poslech se zdá toto líčení blažené budoucnosti velmi vášněm muži i ženě, chtějí-li, a myslí-li, že mohou prožítí spokojeně celý život, věnujice se výhradně zájmům svého »já«. Bohužel, že pro splnění tužeb tohoto druhu scházejí člověku modernímu veškery předpoklady; jak sociologické tak i psychologické.

Předem kreslili bychom si skutečnou mohoucnost a skutečnou sílu moderního státu příliš růžově, kdybychom věřili, že moderní stát se svými zdroji příjmů i svojí vnitřní organizací stačí k tomu, aby vzal na sebe starost o výživu populačního dorostu.

A i kdybychom připustili tuto možnost, neměl by sociální život z věci nijakého prospěchu. Má-li býti zajištěn stálý pokrok sociálního života, nesmí býti s jednotlivcem nakládáno již od dob útlého dětství, jako s tvorem, jenž nepodléhá ničemu jinému, než chladné rozkazovací moci činitelů, kteří při nejlepší vůli nedovedou zároveň působiti na jeho cit. Dokud lidstvo nežilo, nežli v sociálních útvarech rodových, byly citové schopnosti téměř vším u člověka, který nepoznal, leč výchovy rodinné; cit člověkův nedopouštěl, aby se u něho zároveň vyvinula rozumovací schopnost do té míry, jak mu jí bylo třeba, měl-li pokořiti nepřátelskou přírodu. Teprvé, když lidstvo počalo žítí v útvarech státních, účast činitelů rodině cizích na výchově dítky umožnila rozmach člověkovy rozvažovací a usuzovací činnosti. Víme velmi málo o rozumových schopnostech Řeků, Římanů, Germánů a Slovanů dokud tito národové žili pouze v sociálních útvarech rodových; právě z této doby docházejí nás však spolehlivá svědectví o tom, jakého rozpětí dosahoval tu cit jednotlivců, ať se již jevil v jednotlivcově naprosté závislosti od tradic rodinných, aneb v jeho bezbrannosti vůči představám a pomyslům nadpřirozeným. Naproti tomu víme velmi mnoho o rozumovém rozmachu těchto národů v dobách, kdy začli již žítí v celecích státních; avšak právě zase z těchto dob, podléhala-li výchova jednotlivcova již od ranného mládí příliš mnoho vlivu státu, docházejí nás doklady o tom, kterak člověk tak říkajíc přestává vůbec býti bytostí citovou

a stává se bytostí nepřístupnou, ba otrlou, tak jak to vidíme příkladně u Spartana po celou dobu historickou, u Římana z doby počátku císařství a u kmenů germánských v dobách, kdy usilovaly stůj co stůj o dědictví po rozvrácené říši západořímské. A myslíme, že se nemýlíme, spatřujeme-li jednu z hlavních příčin úspěchů moderní demokracie v tom, že stát občanský dovedl velmi šťastně uvést při výchově populačního dorostu v soulad výchovu rodinnou s výchovou státní, nechávaje populačnímu dorostu možnost, aby žil až do doby dospělosti v rodině a aby se zároveň vzdělal docházkou školní. Zádná kultura dob předechozích nevykazuje na jedné straně tak velikolepé úspěchy rozvažovací a usuzovací schopnosti člověkovy a zároveň tak účelné zavedení člověka citu v koleje sociální humanity, jako kultura doby moderní.

Bylo by pak omylem sociálně velmi nebezpečným a myslící schopnost moderního člověka zcela kompromitujícím, kdybychom se domnívali, že řádná rodinná výchova dorostu jest možna bez instituce manželství. Neboť nemylme se! Zájem muže o dítě, které zplodil, budí jenom jistota, že její dítětku váže páska otcovství, a že žena, jež dítětko zrodila, jest mu zavázána věrností. Kdyby nebylo ve společenském životě lidstva instituce manželství, kdyby zde vládla volnost pohlavních styků, byly by energie, výdělečná schopnost i cit mužů generace žijící vůbec ztraceny pro generaci následnou. Lidstvo vrátilo by se k onomu způsobu sociálního života, z něhož vyšlo, a za který se celé věky pozdější z plna přesvědčení hanbily. Péče o rodinný dorost spočívala by výlučně na bedrách žen; muži žili by životem sociálně bezvýznamným a citově tupým. Zrušení instituce manželství neznamenaloby nikterak sociální pokrok, ba ani ne skok do tmy; nebylo by ničím více a ničím méně, než zúmyslným návratem k sociálnímu životu, jímž lidstvo žívalo před dávnými tisíciletími, a jenž by znamenal naprosté popření všeho, nač si byl moderní člověk zvykl ve svém životě sociálním i duševním.²⁶⁾

Nemíním se nikterak posmívati názorům, které vyja-

²⁶⁾ Vyličení poměrů v nejstarších dobách sociálního života viz v mém »Pravěku a manželství«.

druhé nauky socialistické o manželství a rodině, která z něho
vzrůstá.

Naopak! Naivní prudkost názorů těchto přesvědčuje
mne o tom, že třídní rozpory dělnictva s průmyslovým pod-
nikatelstvem musily být svého času velmi hluboké, jestliže
mohly dát příčinu k tomu, že hnutí socialistické, které pře-
ce usiluje o zlepšení a nikoliv o znemožnění sociálního ži-
vota, blásá s otevřeným hledím názory tohoto druhu.

Názory tyto nemohly než vyplynouti ze zoufalství, přivo-
zeného nejtrpějším zklamáním a nejhlubším bolem. Na druhé
straně nebude mně snad zasleno, projevím-li mínění, že ná-
zory tohoto druhu nemusily by nikterak znemožňovati do-
rozumění mezi tradicionální politikou stran socialistických
a těmi, kdož si přejí pronikavých oprav nynějšího sociálního
života, kdož však jsou zároveň vedeni střízlivým úsudkem,
založeným na znalosti skutečných sociálních poměrů dneška
a jeho minulosti. V mém přesvědčení, že nauky socialistické,
které svého času vyvrcholily popřením všech základů dosa-
vadní společnosti, nabudou v blízké budoucnosti potřebné
dávky kritičnosti a změni svoje názory o manželství a ro-
dině, utvrzuje mne zjev, že nauky tyto v přítomné době byly
již odvrhly dřívější svoje zapření pojmu národa a vlasti.

Světová válka ukázala: I člověku, který nejvíce trpěl pod
nespravedlivostí dřívějších sociálních řádů, stalo se jasným,
že národ a vlast nelze si vzít s sebou na podešvi svojí obuvi
na cestu v říši nespílitelných utopii. Jestliže tedy stoupenec
nauk socialistických plnil vzorně svoje povinnosti vůči ná-
rodu a vlasti v dobách útisků největších, mám naději, že v do-
bách klidu, který nyní nám nastává, socialistické nauky si
ujasní, jaké nebezpečí brozilo by příštímu sociálnímu životu,
kdyby byla instituce manželství stále a stále podrývána.
Pochopí-li nauky socialistické vážnost tohoto nebezpečí,
přestanou samy sebou usilovati o to, aby státní zákonodár-
ství otevřelo brány manželské rozluce co nejdříve, a projeví
ochotu zkoumati pod zornými úhly vědeckými, v kterých že
pouze případech může zákonodárce, dbalý sociálních pro-
spěchů celku, připustiti z principu nerozlučitelnosti manžel-
ství výjimky skutečně účelné.

Ti ze stoupenců socialistických nauk, kteří se dají pře-

svědčiti, že jenom instituce manželství může býti základem, z něhož státu vzrostou zdatné generace následné, nebudou ovšem mítí lehký boj s myšlenkou, která hlásá volnost pohlavních styků, »volnou lásku«:

Prvotní sociální útvary neznaly instituce manželství a volnost pohlavních styků zůstala v nejrůznějších územních oblastech základem všeho sociálního života po celá tisíciletí. Tato okolnost má dalekosáhlé účinky sociologické i v dobách, kdy se již v té které územní oblasti stala základem sociálního řádu instituce manželství.

Nejen, že dějiny antických státních útvarů, Egypta, Asyrie, Řecka a Říma a dějiny sociálního života dnešních národů slovanských i germánských nás poučují, kterak státní moc i v dobách vysoké kulturní úrovně lidu jest stále a stále nucena zápasiti s různými lidovými zvyklostmi, které zůstávají třetí v životě lidu, jako reminiscence na dávnověkou minulost, v níž ještě manželství nebylo základem sociálního řádu. Nýbrž všeobecné sociální dějiny lidstva skýtají nám celou řadu dokladů o tom, s jakou silou atavistické založení lidské psychy dává propuknutí touze po obnovení volnosti pohlavních styků vždy, kdykoliv nespokojenost širokých vrstev lidu vyvrcholuje v pokusech o sociální převrat, který chce dosíci zidealisování lidské společnosti po rozumu myšlenek hlásajících svobodu a rovnost.²⁷⁾ Nauky socialistické mají ve své theorii, jež hlásá volnou lásku, prostě touž přítěž, jakou měly všechny předcházející nauky, které rovněž chtěly zrevolucionovati sociální život doby za tím účelem, aby jej učinily lepším a spravedlivějším.

Že nikterak vše nezkreslujeme, vysvitne snad při trošce dobré vůle bez obtíží:

Sofistické mudrování řecké inteligence podvrátilo v lidu víru v pravdu dosavadního náboženství; a zároveň způsobilo, že se člověk, který oplývá pozemskými statky, stává velmi tvrdým k svému spoluobčanu, využívaje bezohledně jeho schopností a jeho práce. A hle! V tu dobu právě počíná Platon sníti o ideálním státu budoucnosti a má za to, že prvou podmínkou splnění jeho ideálu jest zavedení volnosti pohlavních styků.

²⁷⁾ Viz můj »Pravěk a manželství«.

Křesťanství zapouští svoje kořeny v nesčetných řadách zubčených římských otroků, poněvadž nese jim útěchu, že před Bohem jest každý lidský tvor svoboděn a svému pánu roven. Současně vzniká celá řada sekt, které si nedovedou ideál křesťanské společnosti představití jinak, leč bude-li veškerenstvu vše společno a v prvé řadě ženy.

V následných dějinách křesťanství zjev se opakuje co chvíli. Různé kmény slovanské a germánské, přijímajíce novou víru pro její názory o svobodě a rovnosti, dovozují si, že prvým důsledkem těchto názorů jest společenství majetku a volnost pohlavních styků; i tvoří se tajemné sekty, které se dovedou přísné mori církevní skrývati celá staletí, tak, jak toho jsou příkladem ruští Chlystové a románští Valdenští a Albigenští. Když pak vládyčtivost církve římsko-katolické přesvědčila široké vrstvy lidu, že klerus názory, které hlásají volnost a rovnost, neběře vážně, lid odvažuje se odboje proti církvi a jejím zřízením. A i zde stává se velmi často, že odboj vrholí v prohlášení společenství majetku i žen, tak jak nám svědčí němečtí Beghardi ve stol. XIII., angličtí Lollardi ve stol. XIV., čeští Adamité ve stol. XV. a protestantští Novokřtění ve stol. XVI.

A též v novověké vzdělanosti slyšíme touž ozvěnu dávno-
věké minulosti lidstva. Jak známo, ani protestantismus ne-
vedl ve skutek vytoužené ideály svobody a rovnosti. Počí-
nají tedy během novověku vzdělané kruhy velmi brzy chá-
pati, že žádná společnost n á b o ž e n s k á nebude mítí nikdy
odvahy, aby tyto ideály vtělila ve skutečnost života. A tak
vzrůstá filosofické hnutí, které svoje ideály nechce již opřítí
o n á b o ž e n s k ý c í t člověkův, nýbrž které hlásá, že jejich
oprávněnost vyvěrá již z r o z u m o v é p ř i r o z e n o s t í č l o -
věkovy. Toť filosofické hnutí, jsouc hlavní vzpruhou myšlen-
kové tvorby stol. XVII., vyvreholuje ve stol. XVIII. a ke kon-
ci tohoto stol. plodí v nejpokročilejší zemi naší kultury — ve
Francii — násilnou revolucí úplný převrat sociální. Jakmile
se pak ukazuje, že revoluce dovedla sice uplatnití v sociálním
životě na stálo myšlenky svobody a rovnosti, že však nejen
že neodstranila nerovnost majetkovou, nýbrž že ji naopak je-
ště zvýšila, vzrůstají moderní filosofické systémy, které do-
vozují nutnost společenství majetku a s touto ideou zároveň

počínají hlásati ideál volné lásky. Fourier²⁸⁾ a Enfantin²⁹⁾ jsou otcí moderního socialismu i tohoto ideálu a jejich názory v této věci přejímají v druhé polovině leckterí žáci poměrně velmi strážlivého Marxe.

Uvědomíme-li si, že patrně atavismus lidské psychy býval v předechozích dějinách myšlenky »volné lásky« příčinou, proč myšlenka tak snadno strhovala rázem široké vrstvy lidu, pochopíme, že ani v moderních dobách nebude boj proti ní snadným, když v její oprávněnost byly již určité vrstvy lidu uvěřily.

Mám však za to, že jest právě u nás naprosto nutno, aby se strážliví stoupenci socialistických nauk v tento boj pustili otevřeně a poctivě. A to čím dříve, tím lépe.

Jest pravda; Velká většina našeho národa hoví si dnes v bezmyšlenkovitém klidu, těšíc se jak z nově zrozené samostatnosti státu, tak z poměrného materiálního blahobytu. To však nikterak neznamena, že u nás není a v dohledné době nebude nebezpečí sociální revoluce. Chvilé rozčarování, chvíle záchvatu třídního záští stačí, aby mladým našim státem zachvěl sociální otřes, který na čas vžene široké vrstvy lidu v náruč idejí hlásajících komunismus.

Tyto ideje u nás nevyšly by zajisté z bojů, které by se takto rozvířily, vítězně. Všimněme si jen soudobého politického života v Německu a Uhrách. Tam jest půda pro sociální rozvrat zkyprěna zoufalstvím národa nad přísnými tresty, jimiž stíhá ztracená válka nedávné jeho světovládné tužby. A přece i tam tvoří myšlenky, které hlásají oprávněnost osobitého vlastnictví, volnosti nabývání majetku a různého cenění různé pracovní schopnosti pevnou hráz, o kterou se rozbíjí vlny občasných záplav násilí komunismu.³⁰⁾ Jinak

²⁸⁾ Viz »Théorie de quatre mouvements et de destinées générales«.

²⁹⁾ Viz »Science de l'homme«; blouznění tohoto spisovatele nese zřejmě příznaky atavismu; v čele náboženského kultu, jež chce zavést, stojí »Žena-Matka«; v níž věřovalo lidstvo v dobách, kdy živalo za volnosti pohlavních styků.

³⁰⁾ Poměry v uvedených státech nelze srovnávat s poměry ruskými. Na Rusi široké vrstvy selského lidu žily před revolucí v rodovém společenství všeho majetku, neznajíce myšlenky skutečného, třebaš komunistického vlastnictví k pozemkům, jež rod živí. Selský lid tedy neviděl v komunismu, hlásaném bolše-

u nás. Náležíme mezi národy, které z dýmu a požáru světové války vyšly vítězně. Bezmyšlenkovitá bezstarostnost jedněch a vášeň, která u druhých prýští z třídního záští, mohou na čas otrásti klidem sociálního života; sociální rozvrat neb vleklost sociální krise jsou však vyloučeny. U nás záchvat komunistického násilí netrval by dlouho. Vyléčila by jej v brzku nejen sociologická cena myšlenek nahoře uvedených, nýbrž i sebevědomí, které v nejširších vrstvách lidu jest stále ještě velmi mocně živeno radostí nad naším osamostatněním přes to, že státoporná schopnost národa se teprve vyvíjí.

Kdyby revoluční boje byly svedeny pouze o novotu m a j e t k o v é h o komunismu, není vyloučeno, že by odpůrci novoty po svém vítězství nebyli neochotni položití pevné základy příštím uklidnění sociálního života tím, že by uznali za své ony reformní náměty, které, byvše rovněž zplozeny filosofickým systémy socialistickými, osvědčují životní schopnost a mohou býti schváleny každým, kdo poctivě přeje sociálnímu pokroku.³¹⁾

Kdyby však boje, které usilují o dosažení majetkového komunismu, byly provázeny snahami, které usilují o prohlášení »volné lásky«, nebyl by asi již nikdy možným smír mezi vítězi a poraženými.

Idea, která hlásá, že každý muž má právo na každou ženu a každá žena na každého muže, jest v naprostém protikladu se skutečným psychickým založením moderního člověka. Kdyby měla býti revolučními boji zaváděna v praxi života, značilo by to naprostý rozvrat rodinného života dosud všeobecně obvyklého a zároveň i znesvěcení pocitů, které psycha dnešního našeho člověka pokládá za naprosto nedotknutelný. Průběh bojů o majetkový komunismus byl by mnohem surovějším; hýřil by přímo výjevy, které v kulturním člověku nemohou vyvolati leč odpor a hnus.

vietvím nic, co by se nedalo sloučiti s odvčkým jeho nazíráním na sociální život. Dala-li mu pak revoluce možnost, aby si k vyčudlým pozemkům selským zabral bohaté a širé lány pozemků, které dosud byly ve vlastnictví šlechty, uvítal přirozeně bolševismus s nadšením. Budu snad mítí na jiném místě příležitost, abych věc vyložil podrobněji.

³¹⁾ O těchto ideích mluvíme výše str. 25.

Po neúspěchu těchto bojů nemluvil by tedy vítěz, uražený v nehlubším svém nitru, k přemoženým asi jinak, než pověstnými slovy: »Vae victis!« Po epoše dlouholetého a úctyhodného úsilí, které chtělo pomoci těm, kdož nejvíce strádali pod tíhou života, nastala by epocha nejkřutější reakce. A ta by přemožené vrstvy našeho lidu vrhla v okovy skutečně mnohem pevněji a mnohem tísnivěji, než tomu bývalo kdykoli dříve.³²⁾

³²⁾ Radikalismus bolševického hnutí na Rusi nedal si ujíti příležitost, aby v dobách prvých, rychlých svých úspěchů nezkusil, zda s komunismem majetkovým nebylo by lze zavésti volnost pohlavních styků. Pokus očividně selhal; bolševismus jest té doby na Rusi vítězem na celé čáře; neslyšíme však již nic, co by svědčilo o tom, že sociální život byl tu skutečně zřízen na základě nauky, hlásající společenství žen. Že se na ruském lidu tento výběžek počátečního bolševického radikalismu v budoucnosti ještě těžce vymstí, pokládám za jisto; mezi bolševismem a jeho odpůrci zůstane upřímný smír pro vždy vyloučen; a po vítězství reakce čeká snad na ruský lid ujařmení mnohem těžší, než tomu bývalo za nejkřutějšího carismu

ČÁST DRUHÁ.

III.

Zdařilo-li se vědě přesvědčiti úvahami právě uvedenými zákonodárné kruhy o tom, že při úpravě otázky, o kterou se jedná, nelze použiti ničeho jiného, než chladného rozumu, jest další její práce snadná.

Otázka manželské rozluky jest otázkou, která zaujímá vysokou měrou pozornost zákonodárců všech moderních států. I jest přirozeno, že ten, kdo u věci pátrá po poučení v kulturní cizině, dojde snadno cíle svého snažení.

Rozebereme-li předem pod hledisky filosofickými soubor poznatků, jichž takto nabýváme, jeví se nám přehledový obrazec asi takto:

O manželskou rozlukou může býti dovoleno žádati:

1. jednomu z manželů proti vůli druhého, nebo
2. oběma manželům společně na základě jejich souhlasu.

V případech prvé uvedených musí zde býti určitý důvod, pro který se zákonodárce rozhoduje povolití manželskou rozlukou; v případě druhém společná žádost manželů není opřena o žádný důvod zvláštní.

Pokud se pak týče otázky, které důvody uznává moderní zákonodárství za důvody, z nichž lze naléztí na manželskou rozlukou na žádost jednoho manžela proti vůli manžela druhého, nacházíme, že způsob, jímž si moderní zákonodárství počíná u věci, bývá zásadně dvojího různého druhu:

1. Buď zákon sám vypočítává výslovně důvody rozluky,
2. nebo zákon důvodů rozluky nejmenuje a přenáší

na soud právo, aby rozhodl dle volného svého uvážení, zda lze žádosti za rozluky vyhověti, čili nie.

Převážná většina moderních systémů právních počíná si způsobem uvedeným na prvním místě. Druhý způsob uplatnil se v moderním zákonodárství pouze výjimečně. Některé z moderních právních systémů oba způsoby kombinují, uvádějíce nejprvé v zákonném textu určité důvody rozluky výslovně a zařazující v zákonný text dále pravidlo dodatečné, dle něhož soudce v dalších případech, pokládá-li žádost za rozluky za spravedlivou a odůvodněnou, může vydati nález na rozluky na základě volného svého uvážení.

IV.

I všimněme si nejprvé případů, v nichž jeden manžel žádá za rozluky proti vůli manžela druhého.

Oba státy, které dnes nesporně stojí v čele evropské civilisace, Anglie a Francie, dovolují rozluky pouze v případech, jež zákon sám výslovně uvádí; důvodem rozluky může tu pak býti pouze skutečnost, kterou lze přičísti k vině manželu, proti němuž jest za rozluky žádáno.

Názory téhož druhu chovají pak i některé z čelných států Severoamerických, jmenovitě stát New-York, tento zajisté nejkulturnější stát velké federace.

Nejpřísnější stanovisko zaujímá Anglie, kde otázka manželské rozluky jest řešena zákonem z r. 1857.³³⁾ Rozluky manželství připouští se pouze: na žádost manželovu pro manželčino cizoložství; na žádost manželčinu pro manželovo cizoložství, to však jenom tehdy, je-li manželovo cizoložství provázeno dalšími těžkými poklešky proti manželce: dvojženstvím, krvesmilstvem, únosem cizí ženy, smilstvem proti přírodě nebo opuštěním manželky.³⁴⁾

³³⁾ Matrimonial Causes Act = 20 + 21 Victoria c 85.

³⁴⁾ Sect 27 cit. zák.: »Incestuous adultery, bigamy with adultery, or for rape, or of sodomy or bestiality or of adultery coupled with gross cruelty or of adultery coupled with desertion for two years or upwards.« Názory práva anglického souhlasí v tomto směru jak s názory práva Justinianského, tak i s názory moderních národů románských. Ve Francii teprve zákon z r. 1884 vyrovnal právní posici obou manželů v tomto ohledu, v Belgii

Některé ze Spojených států Severoamerických, hlavně stát New-York,³⁵⁾ shodují se s právem anglickým, s tím rozdílem, že zde manželka vymůže rozlučku již na základě prostého cizoložství manželova.

Ve Francii jest pro oba manžely dopuštěna rozlučka na základě cizoložství, pro těžké ublížení na těle nebo těžká příkoří (séVICES ou injures graves) a pro odsouzení k trestu zneuctujícímu (peine afflictive et infamante);³⁶⁾ tak stanoví nynější text čl. 229—232 c. c. změněný po rozumu zákona z r. 1884.

V ostatních státech moderních, — ať již jsou další názory na možnost rozlučky manželské jakékoli, — nacházíme mezi důvody, které dovolují jednomu z manželů zažádat-li za rozlučku z viny druhého manžela další důvody tyto:

Zlomyslné opuštění jednoho manžela druhým jest uznáno za důvod rozlučky značným počtem moderních zákonodárství, ač zákonná ustanovení co do podrobností došti se rozcházejí.

Zhýralý život jednoho z manželů uznává za důvod rozlučky zákonodárství německé (čl. 1568 obč. zák.), švýcarské (čl. 1907 obč. zák.) a uherské (§ 80 obč. zák.); pod týž pojem spadá pak ovšem i opilství, jež za důvod rozlučky výslovně uvádějí některé ze Spojených států Severoamerických (Jowa, Nebraska, Minnesota, Maine).

platí pak dodnes ustanovení zákonníku Napoleonova. dle něhož manželovo cizoložství opravňuje manželčinu žádost o rozlučku pouze tehdy, vydržuje-li si manžel konkubínu ve společné domácnosti manželů. Podobné ustanovení má pak pro rozvod manželský i Španělsko a Portugalsko. Sociologický důvod leží v názorové setrvačnosti, odvislé od názorů, vzniklých v daleké minulosti, od názorů, které manželku pokládaly za vázanou k manželství na stálo a pro vždy a vůbec jí nedovolovaly žádosti o rozlučku. V moderních dobách tuto názorovou setrvačnost ovšem podporuje též i úvaha, že ženino cizoložství může v okruh rodiny zanéstí dítě, jež manželem nebylo zplozeno, kdežto cizoložství manželovo tohoto nebezpečí s sebou nenese a nevylučuje, že by se manžel přes svůj poklések chtěl rádně starati o svoji rodinu manželskou.

³⁵⁾ Zákony z r. 1813 a 1827—1828.

³⁶⁾ Výraz znamená trest smrti neb žaláře oproti trestu vyhnanství a trestu ztráty občanských práv, jež francouzské právo dosud zná.

Velmi důležitou jest pro správné pochopení věci, o níž jde, abychom vytkli, že právní systémy, které znají pouze důvody rozluky z viny jednoho manžela, dávají jasné na jevo, že zákonodárci, pokládají princip nerozlučitelnosti manželství za jeden ze základních principů právních, dopouští z něho výjimky pouze proto, poněvadž se s jeho právními názory nesnáší, aby nevinný manžel trpěl po celý život vinou manžela druhého:

Předem setkáváme se s myšlénkou, že za rozlukou manželství smí žádati pouze manžel, který sám na rozvratu manželského života nenese naprosto žádné viny. Tak jest stanoveno v americkém státě New-Yorku i některých dalších Státech Severoamerických, že rozluka manželství nesmí býti povolena, prokáže-li se manžel, jenž žádá za rozlukou pro cizoložství manžela druhého, že se i on dopustil cizoložství. V Anglii, Norsku a Dánsku vymůže pak manžel rozlukou pro cizoložství druhého manžela dokonce pouze tehdy, nevyjde-li během sporu na jevo, že jaksi psychologicky nevěru druhého manžela spoluzavinil; příkladně tím, že manžel svoji manželku opustil, neb ji trýznil, nebo vedl-li nezřízený život. Mají-li na rozvratu manželského soužití vinu oba manželé, nelze rozluky povolit a manželský svazek potrvá i na dále.

Po druhé bývá pak zase zákonem stanoveno, že po provedení manželské rozluky smí v nové manželství beze vší závady vstoupiti pouze ten z manželů, na jehož žádost byla rozluka manželství vyslovena. Manžel, jenž zavinil rozvrat dosavadního manželství, bývá co do této volnosti podroben dalekosáhlým obmezením. V Belgii dosud platí ustanovení kodexu Napoleonova, dle něhož manželce, proti níž byla vyložena rozluka manželství pro její cizoložství, není dovoleno, aby uzavřela nový sňatek se svým spoluvinníkem. Podobné ustanovení obsahuje občanský zákon německý, který je však zmírňuje tím, že není vyloučena dispense; manželský zákon švýcarský uzákonil pak pravidlo, jež v případě, o kterém jde, ponechává soudci právo uznati na zákaz manželství do doby tří let. V Dánsku onen z manželů, jenž zavinil rozvrat manželství jakýmkoliv způsobem zákonem uznávaným, nesmí do tří let vejíti v nový sňatek; choval-li se po tuto dobu bezvadně, může mu jenom král dovoliti, aby uzavřel nové manželství, a to za podmínkou, že se neusadí v mí-

stě, kde sídlí bývalý spoluzáložník. Ve Švédsku platí zásady podobné: manžel, z jehož viny bylo manželství rozloučeno, nesmí uzavřít nové manželství bez svolení krále, leda že by byl již bývalý jeho spoluzáložník zemřel neb sám již vstoupil v nové manželství. Manželské zákonodárství severoamerického státu New-Yorku z r. 1803 a z r. 1872—1828 zakázalo provinilému manželovi po rozluce dosavadního manželství nový sňatek vůbec; tento názor stává se znenáhla podkladem obecného zvykového práva v nejrůznějších státech severoamerických, jež se tvoří v souhlase názorů kruhů soudcovských s názory nejširších vrstev lidu.

A konečně. Výrok soudcovský, který uznává na rozluce manželského svazku, pokládá se za věc, která se týká životních zájmů státu sama. Z té příčiny rozhodoval v Anglii až do r. 1857 o každém jednotlivém případě sám parlament a podobně v četných státech severoamerických téměř po celé stol. XIX. zákonodárský sbor tohoto kterého státu. Soudní řízení ve sporu o manželskou rozluce bývá zúmyslně přeplněno různými formalitami, jež mají za účel řízení pokud možno prodloužiti; tak má manželům býti dopřána možnost aby zrale uvážili, zda nebylo by možno znovu zahájití smírem manželské spoluzáložnosti. Aby pak bylo zajištěno, že důvod rozluce není žalujícíím manželem předstírán po dohodě s manželem žalovaným, jinými slovy, aby byla vyloučena možnost rozluce na základě souhlasné vůle obou manželů, přikazují se spory tohoto druhu soudcům zvláště zkušeným. Tak příkladně ve Francii zahajuje řízení ve sporech o rozluce manželskou sám prezident soudního dvora a spor jest prováděn za účastenství a dozoru prokurátora republiky. V Anglii jsou pak spory, jež máme na mysli, přikázány pro obvod celého státu jedné z komor nejvyššího soudního dvora londýnského; soudního řízení se súčastňuje »the king's proctor«, jenž má právo odvolati se z rozsudku, s nímž nesouhlasí, přímo k sněmovně lordů.

Toť byl by asi — zhruba rýsováno — přehled názorů, které se uplatňují v případech, kdy se jedná o to, aby manželství bylo rozloučeno na žádost jednoho manžela z viny manžela druhého.

Za případy, ve kterých lze na žádost jednoho manžela rozloučiti manželství na základě skutečností, kterých nelze

přičísti druhému manželu k vině, uznávají některá z moderních zákonodárství jednak nevyléčitelnou chorobu duševní, jednak mužovu neschopnost soulože. Skutečnost prvá uvedená platí za důvod rozluky ve Švédsku (zákon z r. 1810), v Německu (čl. 1539 obč. zák.) ve Švýcarsku (čl. 141 obč. zák.) a v severoamerickém státu Maine (zák. z r. 1907), okolnost druhá pak pouze v posléze uvedeném státu severoamerickém a státu Minnesota. Nemoci tělesné ani nakažlivé ani nevyhojitelné za důvod rozluky uznávány nejsou.³⁷⁾

V některých moderních právních systémech důvody rozluky na žádost jednoho z manželů zákon sám nevypočítává, nýbrž dává soudu právo, aby on v každém případě konkrétním posoudil, zda žádost za rozluky jest odůvodněna. Tak jest tomu v některých státech Severoamerických (Connectens, Illinois, Maine). Vůdčí myšlenkou jest zde úvaha, že pro rozmanitost příčin, z nichž dochází k rozvratu manželství, v konkrétních případech jenom soudce sám může posouditi, zda manželství skutečně do té míry ztroskotalo, že není již v zájmu klidu a mravnosti společnosti samy, kdyby měla lpěti na jeho trvání.³⁸⁾

Některá zákonodárství vypočítávají nejprve v zákoněm textu určité důvody rozluky a po té je doplňují povšechným pravidlem, dle něhož soudce může vydati nález na rozluky, pokládá-li žádost za spravedlivou a odůvodněnou, třeba by tu nebylo některého z důvodů, jež zákon sám uvádí výslovně.

Tímto způsobem počíná si předem zákonodárství švédské a norské, kde však jest rozhodnutí ve věci vyhrazeno nejvyšší moci soudcovské, soudcovské moci králově. Zákon ně-

³⁷⁾ V právech skandinávských jest sice dovoleno manželství rozloučiti pro nemoci tohoto druhu, avšak jen tehdy, byly-li tu již před sňatkem a manžel jimi trpící je zatajil; i jest patrné, že v ohledu právníkem nelze zde mluvíti o důvodu rozluky manželství, nýbrž o důvodu jeho neplatnosti; srovn. ovšem i níže úvahy o případech, v nichž soudci jest dána zákonem možnost, aby uznal na rozluky, nabude-li přesvědčení, že v daném případě nastal tak hluboký rozvrat manželství, že nelze na manželích žádati, aby setrvali v manželském soužití.

³⁸⁾ Soudce uzná na rozluky »when in the exercise of a sound discretion, he deems it reasonable and proper, conducive to domestic harmony, and consistent for the peace and morality of society«.

mecký stanoví předem důvody rozluky, z nichž soudce na rozluku uznati musí; dále uvádí pak výslovně případy další, v nichž soudce smí naléztí na rozluku jenom tehdy, nabyli-li přesvědčení, že v tom kterém daném případě není skutečně již naděje, že by mohlo mezi manželi vůbec kdy dojíti k smíru. Pod vlivem tohoto zákona stojí očividně zákonodárství uherské a švýcarské; zde jsou předem rovněž výslovně stanoveny určité zákonné důvody, z nichž rozluka musí býti povolena, zároveň jest pak též uznána možnost volné úvahy soudcovy. Uherský zákon v čl. 76—80 podrobuje se základním názorům svého vzoru téměř zúplna; na rozdíl od svého vzoru stanoví pouze, že úvaha soudcova má se v případech, v nichž nemusí uznati na rozluku, týkati otázky, zda manželský život jest rozvrácen do té míry, že by byl nesnesitelným nevinnému manželu. Zákon švýcarský neuvádí výslovně dalších oněch případů, ve kterých by bylo soudci možno, aby volně uvážil, zda jest či není uznati na rozluku, nýbrž dává soudci v š e o b e c n ě právo, aby vyslovil rozluku manželství všude tam, kde nabyl přesvědčení, že nastalý rozvrat manželství manželům znemožňuje, aby v manželství pokračovali. Styli-sace textu zákonného, který toto právo nedává soudci j e n o m pro případy, v nichž lze rozvrat manželství přičísti jedno-mu z manželů k vině, působí, že švýcarský soudce vykonává uvedené právo i v případech, kdy rozvrat manželství nastal následkem skutečností, jichž nezavinil žádný z manželů (čl. 142).

V.

Takto zjednali jsme si celkový přehled názorů, který ten, kdo se chystá upravití právo manželské, nalézá v právních systémech cizích o otázce, kdy jest připustiti rozluku manželství na žádost jednoho z manželů.

Podejme tedy nyní přehled zákonných ustanovení, jež u věci obsahuje náš zákon domácí, a podrobme při tom jednotlivé myšlénky vtělené v zákon stručné kritice.

Náš zákonodárce vypočítává předem mezi důvody rozluky určité skutky, kterými jeden manžel se proviňuje na manželu druhém. Skutky ty jsou: Cizoložství; spáchání trestního skutku, pro který byl manžel odsouzen do žaláře buď

nejméně na tři leta nebo sice na dobu kratší, avšak spáchal trestný skutek z pohnutek neb za okolností svědčících o zvrhlé povaze; zlomyslné opuštění manžela trvajícím nejméně po šest měsíců; úklady o život neb zdraví; zlé nakládání, těžké ubližování a opětovné urážky na cti; zhýralý život; pijáctví neb navyklé nadužívání nervových jedů.

Kritika těchto názorů našeho zákonodárství zní následovně:

Máme předem za to, že ze zákonodárcova seznamu lze na prospěch věci vyloučiti důvod urážek na cti, třebaš opětovných. Zákon váže všeobecně veškerý vrstvy lidu, a může býti tohoto důvodu lehce zneužito. Nesmíme zapomínati: Rozsudek, jenž uznává na rozluku manželství následkem provinení manželova, dává nevinné manželce nárok, aby jí odsouzený manžel poskytoval po celou dobu příštího života prostředky k nutné výživě. I mohla by tato okolnost zajisté leckdy zlákat k ukvapeným ba i obmyslným žádostem za rozluku; zvláště všude tam, kde vzdělanostní úroveň jednotlivce nevidí v nějakém tom příkrém slově nie, co by se mělo bráti nějak zvláště tragicky.

Podobné obavy ebováme i pro případy, v nichž by se žádalo za rozluku z důvodu »pijáctví« jednoho z manželů. Jeť tento pojem příliš pružný a relativní; tam, kde jde o případy skutečně vážné. Lze tento zvláštní důvod rozlukový zcela dobře vsunouti pod pojem zhýralého života.

Zlovolné opuštění jednoho manžela druhým jest zajisté vážným důvodem rozluky, je-li tu v daném případě skutečně. Sdílíme však obavy zákonodárců francouzských, kteří zvláštního tohoto důvodu rozluky v zákonný text nepřijali, ježto jich nezůstalo tajno, jak snadno se dá tohoto důvodu použití za plášťik pro rozluku na základě pouhého oboustranného srozumění manželů. Obavy tyto ovládají nás tím spíše, ježto doba nepřítomnosti manžela, jenž druhého opustil, jest vyměřena příliš na krátko, na pouhých šest měsíců. Shodnou-li se manželé na rozluce, stačí, opustí-li jeden druhého na uvedenou krátkou dobu; »zlovůle« proti manželu opuštěnému jest prokázána již opuštěním samým; a po té dojde k rozluce na základě mystifikace soudu, který se jí pro doslov zákona ubrániti nemůže. I máme za to, že zvláštní zařazení tohoto důvodu v zákonný text jest nebezpečno pro stabilitu poměrů

manželských, zvláště v kruzích bohatých a zhýčkaných, a že všude tam, kde se jedná o skutečné zvolné opuštění, opuštěný manžel nachází ochranu v ustanovení zákona, jež mu dovoluje žádati za rozluku z důvodu »těžkého« příkoří.

Při stavbě pravidel, která uzákoňují rozluku z viny jednoho z manželů náš zákonodárce nevšímá si nikterak skutečnosti, že základní myšlenkou výjimek z principu nerozlučnosti jest a má zůstatí pouze snaha, aby manžel, jenž nemá na rozvratu manželství viny, nebyl pro celý další život manželským svazkem poután k manželu, který se na manželských svých povinnostech prohrěšil. Názor, že by bylo záhodno připustiti rozluku manželství pouze tehdy, žádá-li za ni manžel, který byl dosud splnil veškery svoje manželské povinnosti, jest našemu zákonodárci cizí právě tak, jako názor, že co se týče možnosti opětovného sňatku, jest různiti mezi manželem, na jehož žádost byla rozluka vyslovena a manželem, který rozvrat manželství zavinił.

Z celku zákonných pravidel plyne pak konečně jasně, že náš zákonodárce si nepřipouští nijakých starostí o to, zda v praxi života pravidla, která dopouštějí manželskou rozluku z viny jednoho z manželů, nebudou obcházena tím, že jeden z manželů za souhlasu manžela druhého staví svoji žádost o rozluku na důvodu, jenž ve skutečnosti neexistuje.

Věc jest velmi zajímavá a pro praxi života velmi závažná; i podejme bližší vysvětlení:

Zákon stanoví, že pro rozlukové řízení platí pravidla přísného řízení ve sporech o neplatnost manželství.³⁹⁾ Soud v řízení tohoto druhu může vynésti rozsudek na rozluku manželství pouze tehdy, je-li skutečně d o k á z á n o, že jest zde důvod rozluky: přísežný výslech stran není uznán za prostředek průvodní, žalovaný nemůže svým doznáním přesvědčiti soudce, že to, co žalobce tvrdí, se skutečně srovnává s pravdou. Spor o manželskou rozluku může skončiti pouze rozsudkem soudcovým a nikoliv i vzájemným narovnáním sporných stran; že by soudce mohl vynésti rozsudek po rozumu žádosti žalobcově proto, že žalovaný se k líčení nedostavil, jest úplně vyloučeno. Při řízení účastní se zvláštní funkcionář státní moci, t. zv. obhájce svazku manželského,

³⁹⁾ § 13. posl. odstavec.

1920

kteřý má přiváděti z úřední moci i povinnosti k platnosti vše, co může sloužiti k zachování manželského svazku: má si sám získati podrobnou informaci o všech okolnostech, které jsou podkladem žaloby na rozluku a zároveň i zkoumati, zda se byl v soudním řízení žalobci zdařil skutečný důkaz těchto okolností, čili nic. Obhájce manželského svazku musí se pak z rozsudků nižších stolic soudních, znějí-li na rozluku, dovolati k nejvyššímu dvoru soudnímu; i jest zaručeno, že každý spor o rozluku bude rozsouzen tímto nejvyšším tribunálem státním.

Jest tedy z uvedeného patrné: citovaný procesuelní předpis našeho zákona byl by znamenitou zárukou, že strany nebudou moci zneužiti zákonných pravidel, která vytykají za důvod rozluky poklésky jednoho manžela proti druhému.

Další procesuelní předpisy zákonodárcovy však působí, že význam předpisu dosud vyloženého v praxi života úplně mizí. A to takto:

V §u 17 našeho zákona jest ustanoveno dále, že v případech, kdy byl již soudem vysloven rozvod pro některý z důvodů rozluky, může každý z manželů žádati za přeměnu rozvodu v rozluku. Řízení, ve kterém soud rozhoduje pouze o žalobě na rozvod, nezná však žádného z oněch předpisů, které mají v řízení o rozluku manželství zajistiti, že manželé nezneužijí zákonných předpisů, které udávají důvody rozluky. V řízení o rozvod lze připustiti důkaz přísězným seznáním jedné ze sporných stran a doznáním sporového soupeře; spor tohoto druhu lze zakončiti narovnáním sporných stran a rozsudkem pro zmeškání; obhájce manželského svazku jest zde pak vůbec neznám.

I jest patrné, že zákonodárce, kdyby skutečně chtěl útvarem procesního řízení zaručiti nemožnost zneužiti zákona, musil by trvati na tom, že přeměnu rozvodu v rozluku lze provésti pouze v řízení, pro něž jsou předepsány veškeré kautely řízení rozlukového.

Toho náš zákon však nečiní. Právě naopak: V posléze citovaném §u stanoví výslovně, že soud provádí přeměnu rozvodu na rozluku v t. zv. řízení nesporném, t. j. v řízení, které se již dle svého pojmu uplatňuje pouze tam, kde se jedná o to, aby vznik, změna a zánik nesporných poměrů právních byl upraven za spolupůsobení soudu. V případech,

o které jde, nesporný soudce bude se v praxi života asi ztěžka zabývatí něčím jiným, než prostým studiem soudních spisů, svědčících o skutečném provedení rozvodu; dojde-li k přesvědčení, že by skutečnosti, které vyšly na jevo v procesu o rozvod, byly bývaly již tehdy odůvodnily výrok o rozluce, kdyby bylo bývalo na ni žalováno, vysloví rozluku manželství prostým usnesením. K tomuto přesvědčení dojde pak v ž d y, poněvadž se dle povahy věci jedná právě o ty případy, v nichž se žádá za přeměnu rozvodu v rozluku z důvodů, které zákon sám uznává za důvody rozluky.⁴⁰⁾

Jest tedy zcela jasno:

Manželé, kteří na základě vzájemného dohodnutí předstírají proti pravému stavu věcí, že jeden z nich má proti druhému důvod rozluky, a kteří by měli obavy, že jich občanský zákon mohl by vyjítí na jevo v přísném řízení rozlukovým předepsaném v § 13. posl. odst. pomohou si velmi snadno: Jeden z nich podá prostě napřed žalobu o rozvod; když byl rozsudek na rozvod vysloven v obyčejném řízení rozvodovém, podá buď sám nebo druhý z manželů žádost za přeměnu rozvodu v rozluku; a té docílí v pouhém řízení n e s p o r n ě m.

VI.

Náš zákonodárce uvádí kromě případů, ve kterých jeden manžel může žádati za manželskou rozluku z viny manžela druhého i případy, v nichž jest žádost za manželskou rozluku jednomu z manželů dovolena z důvodů, jichž druhému manželu naprosto nelze přičísti k vině. Důvody tohoto druhu jsou: duševní choroba, která trvá po tři léta, ať již jest trvalá, nebo probíhá pouze periodicky; těžká duševní degenerace ať vrozená, ať získaná, čítající v ni těžkou hysterii;

⁴⁰⁾ Výklady zákonodárceovy (motivy str. 15), které chtějí čtenáři vsugerovati, že řízení nesporné poskytuje plnou bezpečnost zralého rozhodování, poněvadž jest ovládáno stejně pronikavě zásadou »vyhledávací«, jako řádné řízení o rozluku, působí podivně na každého, kdo zná z praxe skutečnou podobu nesporného řízení. Přímo naivně počíná si pak náš zákonodárce, míní-li, že jeho pravidly o přeměně rozvodu na rozluku (motivy str. 14) zamezí, aby »oklikou dobrovolného rozvodu nebyla lehkovážně zaváděna rozluka dohodou manželů.«

padoucí nemoc, která trvá nejméně rok a jest provázena nejméně šesti ročními záchvaty nebo duševní poruchou.

I položíme si otázku, Jest či není souhlasiti s těmito pravidly zákonnými?

Odpověď zní asi takto: Není zajisté nejmenšího sporu o tom, že osud manžela, jehož spoluzemánžel jest stížen kteroukoliv chorobou právě uvedenou, jest osudem hodným všeho soucitu. Přes to však nepokládám za možno, že by společnost, dávajíc se vésti pocitem lidskosti, měla k vůli zmírnění strastiplného osudu jednotlivce cokoli měniti na základních myšlénkách, které vedou sociálního politika, uvažuje-li o manželství a manželské rozluce. Myšlénky ty jsou: Principem právním jest nerozlučitelnost manželství; výjimky lze z tohoto principu dopustiti pouze v těch případech, kde se jedná o to, aby osud obou manželů nebyl pro celý život nerozlučitelně svázán i tehdy, porušil-li jeden z manželů svoje povinnosti manželské vědomě do té míry, že manželské soužití jest znemožněno.

Duševních nemocí nelze manželů, který jest jimi stížen, přičísti k vině,⁴¹⁾ tím méně prostou nemoc padoucí.

Manželství jest poměrem vysoké hodnoty mravnostní právě proto, že snoubenci nechťejí se v tomto poměru pouze pohlavně vyžítí, nýbrž že chtějí uzavřítí stálé společenství života k vzájemné podpoře a pomoci pro časy dobré i zlé, zůstatí pro vždy jeden s druhým »ve zdraví i v nemoci a všech ostatních životních svízelních«; tak jak to jímavě vyjadřuje staroanglická svatební formule, jejíž obsah se zajisté srovnává s názory všeho kulturního lidstva.⁴²⁾ Hlavně proto má poměr manželský nárok na to, aby se těšil stálé ochraně společnosti a jejího zákonodárství; neboť hlavně tím líší se poměr manželský pojmově od jakéhokoliv jiného sou-

⁴¹⁾ Leda, že by se prokázalo během sporu o rozlučku, že byl jimi stížen již před uzavřením manželství, nebo že již před uzavřením manželství trpěl chorobami tělesnými, z nichž se během času může vyvinouti vážná choroba duševní. V tomto případě nejednalo by se však o rozlučku manželství, nýbrž i o prohlášení manželství za neplatné.

⁴²⁾ Pro muže zní tato formule takto: Wylt thou haue this woman to thy wyfe and loue her and keep her, in sekeness and in helthe and in all other degrese... Viz Howard: A History of matrimonial institutions I. str. 305.

žití muže se ženou. Ruší tedy uvedené výjimky jak důvodový podklad, z něhož prýští oprávněnost výjimek z principu nerozlučitelnosti manželství, tak i samu pojmovou podstatu manželství.

Dopouští-li zákonodárce rozluky manželství z důvodu chorob duševních a nemoci padoucí, není důvodu, proč by nedopustil též rozluky z důvodů dalších těžkých neduhů tělesných. Okolnost, že choroby duševní a nemoc padoucí uznává věda lékařská za choroby dědičné, kdežto jiné těžké neduhy tělesné dědičnými býti nemusí, nepadá zde nijak na váhu. Zajisté, že jest jenom v prospěchu společnosti, znemožní-li se duševně chorému neb tomu, kdo jest stížen padoucími, ploditi potomstvo. Rozluka manželství, v němž člověk tohoto druhu žije, sama o sobě nikterak však nezaručuje splnění tohoto záměru zákonodávce; a jest to jenom následkem nejasnosti pojmové a neznalosti života, učiní-li zákonodárce, že, dovolí-li rozluky manželství v těchto případech, učinil zadost povinnosti, která mu velí, aby pečoval o to, že dorost populační bude dorostem zdravým.

Pravidla, která máme právě na mysli, působí pak právníku, jenž jest zvyklý uvažovati o všech důsledcích svých názorů, starosti nemalé: Je-li provedena rozluka pro duševní chorobu neb padoucí nemoc jednoho z manželů na žádost manžela druhého, klíčí otázka, jaké že jsou další majetkoprávní poměry obou manželů? Představme si skutečné životní případy! Manžel docílí rozluky manželství proti manželce stížené duševní chorobou neb padoucí nemocí; jest či není povinen, aby se o ni po celý další život staral? Anebo: Manželka docílí rozluky proti manželu, jenž sešlel; jest či není oprávněna, aby si činila pro příště nárok na výživu ze jmění manželova? Náš zákonodárce u věci naprosto mlčí. To však není důkazem, že by věc byla jasná právníku, jenž jest zvyklým domysleti vždy vše do konce. Lze manželka, který si byl vymohl rozluky manželství proti manželce stížené duševní chorobou neb padoucí nemocí nutiti, aby ji po celý další její život vydržoval? Zajisté, že nikoliv; rozlukou manželství jest manželský svazek zrušen, a tím zanikají i veškeré povinnosti jedné strany proti druhé. A lze uzákoniti pravidlo, které by dávalo manželce manžela šíleného právo, aby si, přes to, že si vymohla rozluky, činila nárok na

výživu z jmění manželova? Zajisté, že rovněž nikoliv: po rozluce není více manželského svazku a rozlukou zanikají tedy i veškerý nárok y jedné strany proti druhé. A nebouří se vešker o naše nitro při logice tohoto druhu? Manželka, která jest stížena neštěstím tak strašlivým, jako jest neštěstí, jež máme právě na mysli, má býti po případě i vydána ve psí nejkřutější bídě? A naproti tomu: jaký osud pravidelně čeká manželku, která si dle doslovu zákona vymohla rozluku od manžela šíleného, nebude-li jí dopřána výživa z jeho majetku? —

A konečně:

Náš zákonodárce, kdyžtě byl vypočítal veškery svoje důvody dosud vytčené, stanoví jakoby závěrem, že lze vymoci manželskou rozluku vůbec tehdy, nastal-li tak hluboký rozvrat manželský, že na manželích nelze spravedlivě požadovati, aby setrvali v manželském společenství. Tímto ustanovením dává náš zákonodárce očividně právo soudci, aby sám posoudil, zda jest v tom kterém daném případě nalézti na rozluku manželství, přes to, že se ten, kdo za ni žádá, nedovolává žádného z důvodů zákonodárcem uvedeného výslovně.

Nepokládáme vůbec za správné, dává-li zákonodárství soudci do rukou možnost, aby dle volného svého uvážení rozhodl, zda v daném případě jest tu příčina manželské rozluky, čili nic; vždyť za tohoto stavu věci klíčí obavy, že soudeovské výroky nebudou jednotny; i hřeší takto zákonodárství samo na základní myšlenke moderního státu, jenž chce zaručiti stejná práva všem svým občanům.

V našem zákonodárství jest však podobné pravidlo dokonce pravidlem sociálně velmi povážlivým. Náš zákon vypočítává sám celou řadu důvodů rozluky velmi důkladně. Obsah těchto jeho zákonných pravidel dává na jevo, že jest nakloněn dopustiti manželskou rozluku co nejšířeji. I jest pochopitelné, že soudce, chápeje tendenci zákonodárnou a cítě se jí býti vázaným, nebude váhati a projeví v praxi života ochotu vyhověti žádostem za rozluku měrou co nejšířší. Na rozluku bude tedy nalézáno asi všeobecně, bude-li o ni žádáno proti manželu, jenž jest stížen jakýmkoliv těžkým a trvalým neduhem tělesným (jmenovitě slepotou neb hluchotou), nebo, jenž upadl v nemajetnost a na ten čas nestačí, aby

uživil rodinu. A ani případy rozluky pro mužovu neschopnost soulože a pro ženinu neplodnost nebudou nikterak vzácnými. Krátce a jasně: brána manželské rozluky bude otevřena téměř dokořán. —

Shrneme-li dosavadní poznatky, nalézáme, že náš zákonodárce suahám, s nimiž se vydal na sběratelskou pouť po nivách cizích zákonodárství, vyhověl dokonale: Jsa veden základní myšlenkou, že mezi manželstvími našeho lidu jsou celé řady manželství, která jsou již dle své podstaty »nemorální«, sbírá vše, co cestou užití. Kdekoliv nachází jakýkoliv důvod manželské rozluky, zapisuje jej bez výhrad v text zákona vlastního. Vždyť si nechce dáti ujíti žádné příležitosti, aby ve vlastním národě mohl rázem všechna ta »nemorální« manželství sprovoditi se světa!

Že názory, které náš zákonodárce učinil pravidly zákonnými, asi z těžka poslouží upevnění instituce manželství v sociálním životě našeho národa, není zajisté nesnadno pochopiti nikomu, kdo si skutečně všímá sociálního života a jeho potřeb.

Zákonodárcovy výklady⁴³⁾ o tom, že pokládá instituci manželství za věc, »jíž se málo ze zařízení lidských vyrovná svým vlivem na kulturní a mravní vývoj lidstva,« nejeví se pod tíží skutečných poznatků, které svědčí o lehkosti, s níž zákonodárce nazírá na možnost rozluky, jinak, leč jako řečnický obrat beze všeho věcného podkladu. —

A ještě jednu věc neodpouští našemu zákonodárci již nyní ani kritik sebe shovívavější.

Náš zákonodárce, stavě ve zdůvodňovací zprávě návrhu zákona příkře proti sobě právní systémy, které manželské rozluky vůbec nedopouštějí, a právní systémy, které manželskou rozlukou dovolují, zdůrazňuje, že, přehlédneme-li současné zákonodárství všech kulturních států, vidíme rozlukou manželství kromě Itálie a Španělska zavedenu ve všech státech evropských a rovněž i ve Spojených státech Severoamerických.⁴⁴⁾ Zároveň pak náš zákonodárce vyzývá každého, aby jěn řekl, míní-li, že jest morálka v těchto státech nižší, než byla v bývalém Rakousku, které rozluky manžel-

⁴³⁾ Motiv, str. 10.

⁴⁴⁾ Tamže.

ství katolíků neznalo. I vzniklo zajisté ve velmi mnohém, kdo nebyl do věci zasvěcen, mínění, že názorovým podkladem zákonodárných systémů států, jež jdou v čele všelidské kultury moderní, jest obsah našeho zákona domácího. A zatím pravý opak jest pravdou! Široké uznání možnosti manželské rozluky jest našemu českému zákonodárství společno pouze s nazíráním oněch právních systémů, které prýští z kultury německé. — ať tu máme na mysli starý pruský Landrecht, občanský zákoník saský, zákoník pro říši německou nebo občanský zákon švýcarský. A těmto právním systémům vzdává hold jeden z prvých a sociálně nejdůležitějších zákonodárných počinů mladého našeho československého státu, právě tak, jak to svého času — v dobách idejí o Němcově nadčlověčenství. — bylo učinilo zákonodárství maďarské! — Opravdu kulturní státy světa: Anglie, Francie a Spojené státy Severoamerické, dovolující manželskou rozlukou, počínají si u věci velmi opatrně. A to navrhovatelé zákona, věděli-li to vůbec, svému posluchačstvu sděliti úplně zapomněli!

VII.

Položme si nyní otázku další:

Jak se chovají cizí systémy právní, které vznikly v dobách moderních a dosud se zachovaly v platnosti, k otázce, zda jest, nebo není dovoliti rozlukou manželství na základě souhlasné vůle obou manželů?

Odpověď zní následovně:

Rozluka tohoto druhu jest uznána pouze v moderních právních systémech Norska, Belgie a Rumunska.

V ostatních státech, které dopouštějí z principu nerozlučitelnosti manželství výjimky, vzájemný souhlas manželů není uznán za rozlukový důvod. Tak tomu jest ve Francii, kde zákon z 27. července r. 1884 nepřevzal čl. 233 Napoleona občanského zákoníku, jenž dovoľoval rozlukou tohoto druhu; v Anglii, ve Spojených Státech Severoamerických, v Rusku (před bolševictvím), v Německu, v Uhrách, ve Švýcarsku, ve Švédsku, v Holandsku a v Srbsku. V posledních dvou státech uznává zákonodárství dokonce za vhodné v samu textu zákona výslovně zakázati rozlukou v případech, o

které nám právě běží. (Čl. 233 obč. zák. holl. a čl. 94—107 obč. zák. srbského.)

Ony moderní právní systémy, které uznávají obaplný souhlas manželů za důvod rozluky, váží možnost rozluky tohoto druhu na určité podmínky, které v praxi života její provedení značně zatěžují:

V Norsku jest nutno, aby si manželé nejprve vymohli soudní rozvod, a aby setrvali po tři léta v životě odděleném; poté musí si vyžádati souhlas králův k provedení rozluky. Chce-li pak jeden z rozloučených manželů uzavřítí nový sňatek, jest třeba dále, aby opět král sám vyslovil i v této věci svůj souhlas. (Král. úkaz z 13. října 1811.)

V Rumunsku nesmí býti rozluka, o níž se jedná, povolena, nedovrší-li muž 25. a žena 21. rok svého věku, a netrvalo-li předechozí manželské soužití nejméně po dva roky. Rozluka nemůže pak býti dále provedena, přečkalo-li manželské soužití dobu 20 let, anebo, je-li manželka starší 45 roků. V těch případech, v nichž uzavření manželství bylo podmíněno souhlasem rodičů, žádá se tento souhlas i pro rozluku (čl. 254—257 obč. zák.).

V Belgii, kde se udržela dosud v platnosti pravidla občanského zákona Napoleonova, jsou kromě podmínek, jež převzalo rumunské zákonodárství z téhož pramene, zákonem stanoveny i dalekosáhlé podmínky další: Řízení soudní musí trvati po dobu jednoho roku a vyžaduje mnohonásobného osobního dostavení se manželů k soudu. Rozloučení manželé nesmějí uzavřítí nový manželský sňatek dříve, než po třech letech, čítajíc od nálezu na rozluku. Vzešly-li z manželství děti, nabývají polovici jmění z majetku každého z rodičů, počínajíc dnem, kdy souhlasné jejich prohlášení o rozvod bylo soudu podáno. Následkem těchto přísných zákonných kautel dochází v Belgii dle svědectví judikatury k rozlukám tohoto druhu velmi zřídka — (soudní dvůr Bruselský provádí jich průměrně 10 do roka oproti 400—450 rozlukám, žádaným jedním z manželů z důvodů zákonem vytknutých), a to pravidelně u manželů bezdětných.⁴⁶⁾

Věnujeme-li zřetel historickému vývoji myšlenky rozlu-

⁴⁶⁾ Viz Simon: »Les Causes du divorce« (v »Revue de l'Institut de droit comparé« 1908, str. 89.

ky manželství na základě vzájemného souhlasu manželů, vidíme že myšlénka tou dobou se nalézá v naprostém úpadku.

Na rozhraní věku XVIII. a XIX. rozluka tohoto druhu — jednak vlivem Napoleonova zákonníku, jednak vlivem pruského Landrechtu, jež její možnost uznával pro manželství bezdětná,⁴⁷⁾ byla dopuštěna v rozsáhlých územích střední a západní Evropy.

Během stol. XIX. došlo však k reakci velmi účinné. Rozluka na základě vzájemného souhlasu manželů byla zrušena: ve Francii za restaurace Bourbonů již r. 1816 a odpor proti ní zde potrvál i v zákonodárství z doby III. republiky; v ruském Polsku zákonem z r. 1825; v Hessensku, Badensku a pruském Porýní, kde svého času byla zavedena občanským zákonem Napoleonovým, pak ve všech ostatních zemích pruských, kde platila ustanovení Landrechtu, zavedením jednotného občanského pro celou říši německou z r. 1896.

VIII.

Náš zákonodárce v zákonných motivech — a to dokonce s jakousi okázalostí — prohlašuje, že rozluky na základě vzájemného souhlasu manželů neuzákonuje.⁴⁸⁾

Toto tvrzení prostě neodpovídá pravdě!

§ 13, lit. i) dovoluje, aby kterýkoli z manželů zažádal za rozluku manželství pro »nepřekonatelný odpor, souhlasí-li s touto žádostí druhý manžel; a dodává, že soudce nemusí povolovati rozluku ihned, nýbrž že může napřed uznati na pouhý rozvod manželství třebas i vícekrát.

Již toto ustanovení zákona samo o sobě dává na jevo, že při souhlase obou manželů lze po čase provéstí rozluku vždy. Dokázati nepřekonatelný odpor k spoluzáložníkovi není nikterak věci těžkou v tom případě, kde se spoluzáložník sám tvrdí tohoto druhu nebrání. Vždyť jedná se o věc číře individuální a psychickou, o věc, která jest povahy naprosto intimní.

Soudce uzná snad dvakrát či třikrát na předchozí r o z-

⁴⁷⁾ a nevyšlo-li při soudním řízení na jevo, že souhlas jednoho z manželů byl vynucen nátlakem manžele druhého (II. 1., § 716, 718).

⁴⁸⁾ Motivy, str 14.

v o d; toť však vše, co lze žádati na jeho svědomitosti. Konec konců skutečnost, že rozvedení manželé žijí po delší dobu životem odděleným, utvrdí soudce v přesvědčení, že jest tu skutečně zákonný předpoklad pro rozluku, a on rozluku povolí.

Další pravidla našeho zákona usnadňují pak provedení rozluky na základě souhlasné vůle manželů měrou dalekosáhlou!

Ve sporech o rozluku manželství pro nepřekonatelný odpor soudce nemůže uznati na předechozí pouhý rozvod manželství tehdy, jsou-li již manželé soudně rozvedeni, a uplynuli od té doby jeden rok, aniž obnovili manželské společenství; uplynula-li tři léta od provedení soudního rozvodu má pak soudce pokládati dokonce tvrzený nepřekonatelný odpor vůbec za prokázaný. (§ 18.)

Praktické důsledky posléze uvedených zákonných ustanovení jsou jasné:

Manželé, kteří si souhlasně přejí rozloučiti svůj manželský svazek, vymohou si na před rozvod manželský na základě vzájemného souhlasu.⁴⁹⁾ Po roce odděleného života podá jeden z nich žalobu pro nepřekonatelný odpor. Soudce zajisté ztěžka vysloví přesvědčení, že tu není nepřekonatelného odporu, kdyžť jest nespornou skutečností, že manželé žili životem vzájemně odloučeným po dobu jednoho roku. I nemůže leč uznati na rozluku manželství. Pouze tehdy, kdyby se manželé, což se zajisté nestane, setkali s obtížemi při »dokazování« nepřekonatelného odporu, jsou nuceni aby tuto překážku odstranili vyčkáním dalších dvou roků; po uplynutí tří let odděleného života rozvedených manželů soudce nesmí pak již o tvrzeném »nepřekonatelném odporu« vůbec míti pochybností.

Jest tedy patrné: v našem manželském právu jest dopuštěna možnost rozluky na základě vzájemného souhlasu manželů za jediných podmínek těch, aby manželé napřed si vymohli rozvod a na to setrvali v odděleném životě po dobu jednoho, po případě tří roků.

⁴⁹⁾ Že mohou ovšem, chtějí-li, také předstírat, že jeden z nich má zákonný důvod rozluky, srov. výše, str. 45. V těchto případech docílí rovněž rozluky a to dokonce rychleji, poněvadž nemusí vyčkávatí lhůty jednoho po případě tří let pro přeměnu rozvodu v rozluku.

Uvážímeli, že dle prohlášení zákonodárcova rozlučka na základě vzájemného souhlasu manželů nemá býti dovolena, tážeme se maně:

Uvědomil si náš zákonodárce, kam vedou v praxi života vlastní jeho zákonné texty?

Odpovíme-li, věříce v zákonodárcovu upřímnost, na tuto otázku záporně, nemůžeme viděti v citovaných textech zákonných nic, než výplod naivity, která se bude zdáti prapodivnou mezinárodní kritice, až se jí dostane na vědomí náš zákon. Odpovíme-li pak, věříce v zákonodárcovu schopnost, kladně, nelze zákonodárce ušetřiti co nejostřejší výtky pro tuto hru na schovávanou, naprosto nedůstojnou zákona z XX. století a zákonodárce, jenž dává své zákony národu kulturnímu!

Vědecká kritika nechce býti ani nespravedlivou ani příkron. Uváží-li však, z kterého zdroje čerpá náš zákonodárce svoje pravidla o rozluce, jejíž důvodem jest nepřekonatelný odpor jednoho manžela k druhému, jejíž podmínkou jest však zároveň souhlas druhého manžela, nemůže dáti za jinou, a přiklání se k názoru, že náš zákonodárce v.ě.d.o.m.ě oklikou na prvý pohled nezjevnou c.h.e.e. zavěsti rozlučku za souhlasné vůle obou manželů.

Genese názorů naseho zákonodárce podává se nestranné kritice asi takto:

Historickým základem, na kterém staví náš zákonodárce jest na jedné straně pruský Landrecht, na straně druhé názorový systém, který uzákonil občanský zákonník rakouský o rozluce křesťanů nekatolických. Pruský Landrecht v §§ 713—718 II. d. t. 1. uznává za důvod rozlučky⁵⁰⁾ nepřekonatelný odpor jednoho manžela k druhému, a nebo vzájemný souhlas obou manželů. Občanský zákon rakouský neuznává pouhého vzájemného souhlasu manželů za důvod rozlučky nekatolických křesťanů, dovoluje však rozlučku pro v z á j e m n ý nepřekonatelný odpor obou manželů. Náš zákonodárce z tohoto historického základu svých názorů staví si svůj systém takto: Povoluje rozlučku manželství na základě nepřekonatelného odporu jednoho manžela k druhému tak, jak to stanoví pruský Landrecht; n a o k o stěžuje však roz-

⁵⁰⁾ Ovšem pouze pro manželství bezdětná.

luku tohoto druhu ustanovením, že žádosti lze vyhověti pouze tehdy, souhlasí-li druhý manžel. Tímto způsobem doufá náš zákonodárce patrně, že při zběžném čtení nenapadne nikomu, kterak tato svoje pravidla na první pohled dosti nevinná činí zdrojem, z něhož prýští možnost rozluky na základě pouhého souhlasu obou manželů. A skutečně během všech debat v zákonodárném sboru přes to, že názory zákonodárcovy na rozluky vůbec jsou z různých stran po zásluze kritisovány jako názory velmi laxní, nenapadá žádného z kritiků, aby zkoumal, zda v pravidlech, která dovolují přeměnu rozvodu vymoženého v základě vzájemného souhlasu manželů na rozluky pro nepřekonatelný odpor jednoho manžela k druhému, není ukryto ďáblovu kopytka rozluky dopouštěné již z pouhého vzájemného srozumění manželů.

IX.

Co se týče kritiky zásady, která dovoluje rozluky manželství na základě souhlasu manželů, a která jest v našich zákonných textech skryta, uvádíme následující:

Všimneme-li si okolnosti, že kromě oněch zákonodárství, která sice dopouští možnost rozluky manželství, nikoli však na základě vzájemného souhlasu manželů, existuje ještě celá řada zákonodárství, která manželské rozluky vůbec nedovolují,⁵¹⁾ nahlízíme snadno, že náš zákon se postavil na zcela opačné stanovisko, než jaké zaujímá obrovská většina právních systémů kulturních států.

Náš zákonodárce, svými pravidly křísí k životu mrtvého.

Důvody, které vedly vlivné právní systémy svého času k tomu, aby dopustily rozluky na základě vzájemného souhlasu manželů, důvody pruského Landrechtu a Napoleonova občanského zákoníka, jsou jasné. Tam i zde běželo o cíle sociálních systémů militaristických; navazující naději ve zdar svých válečných podniků na pokud možno největší rozmnožení populace, jejíž dorost byl stálými válkami pohlcován, pokládaly tyto systémy za svoji neodpuštělnou povinnost, aby plodící schopnost jednolivcovu nenechaly nevy-

⁵¹⁾ Viz výše, str. 10.

užití.⁵²⁾ Při těchto cílech přece však ani zde nebylo spouštěno se zřetele, že rozluka manželství na základě pouhého souhlasu manželů může býti dovolena jenom tehdy, nedocházejí-li újmy zájmy dítek, které se z manželství byly již zrodily;⁵³⁾ ba manželé byli chráněni i před vlastní svojí nerozvážlivostí, ježto rozluka tohoto druhu byla jim ztěžována dalekosáhlými podmínkami dalšími.⁵⁴⁾

Sociologické podklady důvodů, které bývají ještě dnes uváděny na obranu rozluky z obapolného souhlasu manželů, opravdového sociologa nepřesvědčí. Takto má prý býti dána manželu, na němž druhý manžel zhřešil do té míry, že zde skutečně jest důvod, který jest zákonem uznán za podklad pro jednostrannou žádost nevinného manžela na rozluku, možnost, aby hanbu intimity manželského života nemusil veřejně vykládati soudu, a aby mohl na manželu provinilém vymoci po dobrém souhlas se zamýšlenou rozlukou.⁵⁵⁾

Jak nemístná to delikatesa!

Soudní řízení u věcech manželských jest tajné, veřejnosti nepřístupné; vycházejí-li zde na jevo mnohdy věci velmi nechutné, jest přes to nezbytno umožniti soudci, aby mohl posouditi, zda tu jest skutečně vážný důvod pro rozluku manželství, či-li nic. Vždyť zájmem veškerenstva, z něhož se stát skládá, jest, aby manželské rozluky byly připuštěny jen v těch případech, kde není jinak možno doufati, že by byla znovu vzkříšena občanská rovnováha v manželu těžce uraženém ve svých lidských pocitech. Žádati, aby stát v těchto případech pomohl jednotlivci k sociálnímu ozdravení, lze pouze tehdy, je-li soudci věc vyložena nepokrytě. Právě tak,

⁵²⁾ Znám jest výrok Napoleonův, že jediná noc Paříže nahradí ztráty té nejkrvavější bitvy; neméně známo jest, že se Bedřich II. pruský, jehož filosofické nazírání jest podkladem názorů Landrechta na manželství, co nejúsilovněji se staral o početnost a robustnost populačního dorostu; vybíral osobně svým vojákům statné postavy ženy, které se mu zdály zaručovati, že budou opět roditi dorost tělesně naprosto dokonalý.

⁵³⁾ Viz nahoře výklady o ustanoveních práva belgického převzatých z Napoleonova »Code civil« a pravidlo pruského Landrechta, který rozluku tohoto druhu dopouští pouze manželům bezdětným.

⁵⁴⁾ Srovn. výše co řečeno o právu belgickém.

⁵⁵⁾ Tak příkl. Simon l. c.

jako nelze žádati na lékaři, aby člověka zbavil operací těžkého neduhu tělesného, kdyby mu byla zároveň položena podmínka, že nesmí na samu těle nemocného shlédnouti neduh, který jej ničí.

Naproti tomu sociologické důvody, které se staví proti rozluce na základě souhlasu manželů naprosto odmítavě, jsou hluboce vážné:

Odmítavé stanovisko moderních zákonodárství vůči rozluce na základě vzájemného souhlasu manželů netrýská z libovůle zákonodárcovy; jest tu prostě proto, že rozlučka tohoto druhu byla po zásluze uznána za věc, jež se přičítá názorům širokých vrstev lidových, a za věc, jež jest dokonce škůdcem lidské společnosti.

Předem nedá se nijak popřít, že snoubenci sami pojmají v době uzavření sňatku manželství za svazek, jenž potrvá po celý jejich život. Toto přesvědčení snoubenců sdílí pak i celé jejich sociální okolí. Myšlenka, že snoubenci měli by mítí pro budoucnost možnost, aby manželství rozloučili, znelíbí-li se jim manželské soužití, neklíčí v době, kdy se manželství uzavírá, nikdy a v nikom.

Zajisté, že v šedi svízelného života nastane manželům leckdys, a snad tu a tam dokonce dosti záhy, rozčarování: Byl-li sňatek uzavřen z náklonnosti, proto že muž či žena, vznícení erotickými pocity dosud neukojenými, vidí v příštím druhu nebo družce nejintimnějšího života ideál vší dokonalosti tělesné i duševní, stává se začasto, že ideál tento v brzku mizí a místo něho se objevuje člověk se vší svojí slabostí a křehkostí. Byl-li sňatek uzavřen z chladného rozumu, tvrdá skutečnost života leckdys v brzku ukáže, že prospěchy čekané z manželského života se nedostavily a nedostaví. Teď y počínají se snad manželé, nebo jeden z nich domnívati, že by bylo v oboustranném prospěchu, kdyby bylo možno manželský svazek rozloučiti. A je-li krise trvalá, dochází pak leckdys skutečně k přerušení manželského soužití.

Veřejné mínění pokládá však takovéto přerušení manželského soužití na základě obapolného souhlasu manželů za zjev pohoršlivý.

Životní zkušenosti naučily lid znáti, že pocity erotické, i kdyby byly ve svých počátcích zharveny sebe ideálněji, časem mizívají; ježto pak lid vidí v instituci manželství pod-

mínku řádného chodu života v lidské společnosti, přeje si přirozeně; aby v každém jednotlivém poměru manželském nastoupil na místo mizících pocitů erotických pocitů vzájemné klidné sympatie, která pod tlakem vědomí vzájemných povinností manželů zaručí trvalost manželského soužití ve prospěch manželů samých, ve prospěch rodiny, kterou snad byli již zplodili, a ve prospěch klidu společenského života vůbec. Je-li veřejné mínění v dobách moderních přístupno soucitu s osobou, jejíž manželství bylo rozloučeno z viny manžela druhého, bývá neuprosně, avšak spravedlivě přísným vůči následným osudům manželů, kteří přerušili manželské soužití na základě vzájemného souhlasu.

Této věci jsou si zastanci rozluky ze vzájemného souhlasu manželů dobře vědomi. I vykládají: Je-li odloučený život manželů, kteří zrušili manželské soužití ze své vůle, pramenem veřejného pohoršení, nechť zákonodárce zjedná u věci nápravu; nechť uzná souhlasnou vůli manželů za důvod rozluky manželské a nechť jim dovolí, aby uzavřeli nové spojení manželské.

Podobné závěry jsou ovšem čistou sofistikou. Pohoršení netkví v okolnosti, že manželé nežijí více pospolu, nýbrž v tom, že nedovedli udržeti manželské soužití za cenu vzájemných ústupků a vzájemné trpělivosti a že, ceníce příliš zájmy svého »já«, ukázali nevážnost k platným právně-sociálním řádům. Kdyby zákonodárce uznal souhlasnou vůli manželů za důvod rozluky, dal by tím přímo sankci k počínu, který zavdává širokým vrstvám lidovým příčinu k pohoršení. Lid pochopí, že ani nejlepší ani nej přísnější zákony nemají síly, aby z občanského života odstranily veškery zjevy pohoršlivé; nechápal by ovšem nikterak, kdyby zákon sám zjevy tyto schvaloval.

Dopouští-li zákonodárský systém rozluky na základě pouhého souhlasu manželů, činí tak přímo proti sociálnímu cítění nejširších vrstev lidu. —

Nedosti však na tom! Zákonné pravidlo, které nám tane na mysli jest dále i příčinou, že se mravy lidu musí během času úplně uvolniti.

V každém sociálním celku najdou se jednotlivci, ba — občas i celé třídy sociální, — pro které není život ničím jiným, než-li příležitostí pro ukojení všech pudů a každé li-

bůstky. Těmto jednotlivcům a těmto třídám jest myšlenka sebezapření a myšlenka povinnosti myšlenkou úplně neznámou. Manželé, kteří žijí v přepychu a bez jakékoli práce, snadno se omrzí jeden druhému. Není-li jejich společný život spoután na stálo samým zákonem, zruší bez jakýchkoliv pochybností manželský svazek, jenom za tím účelem, aby mohli libůstkám v nich nově vzniklým učiniti zúplna zadost. A neméně častými budou i případy, že muž, jenž oplývá bohatstvím, z a k o u p í si souhlas své manželky s rozlukou manželského svazku; takto bude mu za souhlasu zákona umožněno, aby prožil své vášně v celé řadě manželských svazků postupně za sebou uzavíraných a zrušovaných, bez ohledu na to, co sociálního pohoršení způsobí jeho zhýralost v sociálním prostředí, ve kterém žije.

Zlé příklady kazí dobré mravy! Je-li zhýčkanost hořejších dvaceti tisíc společnosti zákonodárcem trpěna, ba schvalována, lehkovážné rozluky manželské zde obvyklé musí míti v brzku neblahý vliv i na ostatní třídy lidu dosud mravně pevné. Rozluky manželství stanou se ponenáhlu i zde sociální zvyklostí a rozvrat instituce manželství zplodí záhy demoralisaci všeobecnou. Všimněme si jen příkladu, který skýtá starý Řím. Dosažení světovlády, příklad rozmařilého života obvyklého v Orientu, zvláště v Egyptě, zničily v brzku morálku vznešených tříd římských, ve kterých se stávají obvyklým zjevem rozluky na základě souhlasu manželů, ba i rozluky na základě jednostranné vůle kteréhokoli z manželů. A netrvá ani století, a příklad rozmařilého života vznešených tříd římských působí i dalekosáhlý rozvrat v morálním cítění nejširších vrstev lidu: hříšné století, pěje Horác, nejprve zkazilo manželství a život rodinný; z toho pramene vytryskla pak zkáza, jež zaplavila národ i vlast.⁵⁶⁾ —

A nejsou to jen obavy, před demoralisací nejširších vrstev lidových, co donutilo moderní zákonodárství k tomu, aby opustilo názor, že lze dovoliti manželskou rozlukou na základě pouhého souhlasu manželů.

S demoralisací došlo by zároveň i k rozvratu všeho sociálního života, tak, jak to právě líčí římský básník.

⁵⁶⁾ Foecunda culpa saecula nuptias primum inquinavere et domos. Hoc fonte derivata clades in patriam populumque fluxit (3, 6).

Není pochyby, že v méně majetných a nemajetných třídách lidu dává žena, která se váže na stálo k určitému muži, v sázku nejen štěstí svého života, nýbrž i celou svoji existenci. A není pochyby, že fyziologické pouto, které vázalo muže k ženě při uzavření manželství, stává se stále a stále slabším: žena, rodič a kojíc, poměrně rychle stárne a ztrácí svoje půvaby. Během dalšího vývoje manželského soužití bývají to pouze morální pocity, které muži nedovolují, aby se odpoutal od ženy, která mu cele věnovala své mládí a jeho vděky fyzické i psychické, a která jej po případě obdařila i dětmi. Jsou-li tyto morální pocity schvalovány, ba veleny i platným zákonodárstvím, jest naděje, že se v širokých vrstvách udrží na stálo. Je-li však z pravidla zákonného, které dovoluje manželskou rozlukou na základě pouhého souhlasu manželů, patrné, že zákonodárství těchto moralistních pocitů nijak necení, a stalo-li se v bohatých třídách národa již zjevem běžným, že manželské soužití bývá zrušováno tímto způsobem, jest tu nebezpečí, že moralistní smýšlení, které nedovoluje mužům, aby se chtěl domoci odluky od dosavadní svojí manželky, vůbec ztratí veškeru svoji oporu.

Okolnost, že muž musí si vymoci souhlas manželčin k rozluce manželství, není mu nikterak takovou překážkou, jak by se snad zdálo na prvý poslech.

Žena jest, byla a bude v prvé řadě bytostí citovou. I není již z toho důvodu velmi často nikterak nespodno vymoci na ní souhlas k rozluce manželství, vidí-li nejlepší své city zhrzeny. Žena jest, byla a bude dále vždy bytostí, u které i v nejkritičtějších chvílích života převládne naděje v lepší budoucnost; chápajíc nemožnost dalšího šťastného života v dosavadním manželství, vidí budoucnost, jež jí kyne po rozluce dosavadního manželského svazku, v barvách růžových, a dá poměrně velmi snadno svůj souhlas k zlu, pro které není již v budoucnosti léku.

Kdyby se rozluky tohoto druhu měly stát i v širokých vrstvách lidu méně majetného neb nemajetného sociální zvyklostí, jest patrné, že by instituce manželství pro ženy pozbyla veškerého svého významu. Vždyť životní zkušenosti naučily by nás velmi brzy znáti, že citové vzrušení a optimismus, jež nutívají ženu, že dává souhlas k rozluce manželství, stávají se pravidelně zřídlem příštích její existenčních

nesnázi, nouze, ba i zkázy. I došlo by u žen ze širokých kruhů lidových velmi brzo k přesvědčení, že instituce manželství, tak, jak ji pojímá zákonodárce, není pro ženu a příští její rodinu přístavem bezpečným; vzrostla by u ní nechuť k životu manželskému a rodinnému a tím i touha po dosažení samostatného výdělečného postavení a po volné lásce.

Že by tyto poměry vedly k rozvratu společnosti, jest jasno: Na jedné straně vznikl by v plné síle existenční boj mezi obojím pohlavím, a na druhé straně houfné umělé omezování mateřství.

Tyto důsledky byly snad vítanými hlasatelům oněch socialistických utopií, které vidí záchranu společnosti a zdar příštího jejího rozkvětu v odstranění instituce manželství a rodiny, která z manželství vzniká. Hluboce se nad nimi zamyslí musí se však každý sociální politik, jemuž sice jde o provedení pronikavých a spravedlivých reforem sociálních, který však dosud nepřestal věřit, že manželství a rodina, jež z něho vzniká, jsou ztěžejnými sloupy sporádané společnosti.

Ve zmíněných důsledcích může snad viděti svůj ideál onen směr moderních snah feministických, který pod tlakem zmíněných utopií nemůže se dočkati chvíle, až vysněný stát budoucnosti dá každé ženě právo, aby plodila rodinný dorost zcela dle své vůle s kýmkoli a bez jakýchkoli existenčních starostí. Přímo zděsiti se jich však musí žena, která, byvši vychována v rodině dosavadního způsobu a její mravnostních zásadách, zvykla si viděti v instituci manželství instituci, jež, jsouc posvěcena starobylými tradicemi národního života, ženě jediné může zaručiti štěstí života a splnění jejího sociálního poslání.

Zjev, že uzáknění pravidla, jež třebaš oklikou, tož přece zcela zřetelně zavádí rozluky manželství na základě pouhého souhlasu manželů, prošlo v zákonodárném shromáždění bez jediného protestu stran pokrokových, a že z kruhů organizačních ženského hnutí neozval se ani jediný hlas odporu, svědčí o tom, v jakých tmách dosud tápe u nás život skutečně politický a snažení po docílení reforem spravedlivých a účelných. Kterak se tu odráží naše povrchní politická a sociální kultura od opravdové a hluboké kultury moderní Francie! Zde za doby třetí republiky ani jednou nedostal se z příslušných výborů do projednání sněmovního plenu návrh na

uznání rozluky ze souhlasné vůle manželů, ačkoliv byl výstředními sněmovníky několikrátě podán.

A přece právě Francie jest pravlastí moderních nauk socialistických; a zemí, v níž se nejprve uplatnilo v praxi života to, co se z těchto nauk skutečně hodí pro sociální pokrok. Zde byly to pak právě ženy, které silou a včasností svého odporu, ač neměly hlasovacího práva a nikterak nemařily svobodu rokování sněmovního, dovedly pro své stanovisko získati veřejné mínění do té míry, že každý pokus o uzákonění manželské rozluky ze souhlasu manželů úplně ztroskotal. A přece jest zase právě Francie kolébkou moderního hnutí feministického; a energii i duchaplnosti francouzské ženy vděčí toto hnutí v první řadě za veškery dosavadní své úspěchy.

X.

Dalším velmi zajímavým a velmi důležitým předmětem studia zákonodárec, který chce v domácím právním systému zavésti manželskou rozluky a hledá předem poučení v zákonodárstvích cizích národů moderních, jest otázka následující:

Má býti zavedením rozluky odstraněna instituce rozvodu, doma ode dávna známá a vžitá, nebo má býti tato instituce i pro příště podržena vedle nově zaváděné rozluky manželství?

V Anglii, Francii, Spojených státech severoamerických, v Belgii, Nizozemsku, Švýcarsku a Uhrách má v dnešních dobách každý, kdo jest oprávněn žádati za rozluky zároveň i právo, aby, chce-li, zažádal místo rozluky za pouhý rozvod.

Naproti tomu v Dánsku a Norvéžsku, pak v Rusku, Srbsku a Rumunsku nemá ten, komu přísluší právo žádati za rozluky, této možnosti; nechce-li manželství přímo rozloučiti, jest nucen, aby setrval i ve společném soužití manželském.

Stejné názory uzákonil ve věci o niž jde, svého času pruský Landrecht pro občanstvo vyznání protestantských; pro občanstvo vyznání katolického uznal tento zákonník sice možnost rozvodu, avšak o rozvod musilo býti zažádáno pouze na určitý čas, po jehož uplynutí musil ten, kdo si byl roz-

vod vymohl, zakročiti o rozluku manželství, nebo obnoviti společenství manželského života. Názory, které choval pruský Landrecht o rozvodu manželství katolických, staly se pak směrodatnými pro názory, jež o rozvodu vůbec vyjadřuje švýcarské zákonodárství z r. 1874 a manželské zákonodárství říše německé z r. 1875.

V dnešním Německu platí následkem vylíčeného historického vývoje pravidlo zcela zvláštní: Ten, kdo jest oprávněn žádati za rozluku, má sice zároveň i právo, aby vymáhal místo rozluky pouhý rozvod; jeho žádost o rozvod potká se však s úspěchem pouze tehdy, souhlasí-li s ní druhý manžel; neboť manžel, proti němuž se vymáhá rozvod, prosadí u soudu nález za rozluku místo nálezu na rozvod, navrhne-li soudu tuto změnu.⁵⁷⁾

V nynějším občanském právu švýcarském jest pak otázka vzájemného poměru rozluky a rozvodu následkem historického vývoje věci řešena způsobem velmi komplikovaným:

Je-li žalováno o rozvod, má soudce právo, aby volně rozhodl, zda povolí rozvod na určitou dobu, a to od jednoho do tří let, neb na čas neurčitý. V prvním případě pozbývá po uplynutí určené doby rozvod sám sebou platnosti, avšak ten z manželů, jenž nenese převážné viny na rozvratu manželství, může podat žalobu za rozluku.⁵⁸⁾ V případě druhém má toto právo každý z manželů po tříletém trvání rozvodu.⁵⁹⁾ Je-li žalováno na rozluku, jest soudce, má-li za to, že v budoucnu může dojít mezi manžely k smíru, oprávněn uznati na pouhý rozvod, a to rovněž buď na určitou dobu nebo na čas neurčitý; rozvod lze pak i tu po čase proměnití v rozluku dle zásad nahoře uvedených.⁶⁰⁾

Pravidla, která nedovolují vedle rozluky manželství i rozvod, nemají závažných podkladů sociologických. Jsouť pouze důsledkem náboženských názorů toho kterého zákonodáře:

Dle věroučných názorů prvotního křesťanství nejen že nebylo dovoleno rozloučiti manželský svazek, nýbrž manželé

⁵⁷⁾ čl. 1575.

⁵⁸⁾ čl. 143, § 2; čl. 147, § 1, 2; a k tomu čl. 142.

⁵⁹⁾ čl. 147, § 3.

⁶⁰⁾ čl. 143, čl. 147.

měli provždy i setrvati ve společném soužití po rozumu příkazu evangelia, který křesťanu velí, aby odpustil svému bližnímu vše, čím se na něm provinil.⁶¹⁾

Na východě stalo se náboženství křesťanské během dalšího vývoje náboženstvím státním. I bylo nuceno opustiti výsadu nerozlučitelnosti manželství a dovoliti rozluky v celé řadě případů. Zde tedy nebylo příležitosti, aby si křesťanství uvědomilo, že pravidlo, které sice zachovává manželský svazek v platnosti, avšak dovoluje manželům, aby pro příště žili odděleně, může mít hluboký sociální význam.

Naproti tomu na západě křesťanství, vtělivši se v církev římsko-katolickou, sledovalo myšlenku nadvlády moci církevní nad mocí světskou. V době, kdy se církev římsko-katolická této nadvlády skutečně domohla, chce její věrouka uplatniti názory o nerozlučitelnosti manželství v celém jejich rozsahu. Ježto se však i zde stále a stále ukazuje, že názory původního křesťanství nelze udržeti zúplna, slevuje po mnohém názorném kolísání věrouka církve římsko-katolické: trvající na nerozlučitelnosti manželského svazku, dovoluje manželům, jejichž manželský život byl ztroskotal, že mohou zrušiti manželské soužití a žiti pro příště životem odděleným.⁶²⁾

Protestantismus, který podrobuje věroučné zásady církve římsko-katolické kritice pod hledisky poznatků čerpáných výhradně z písma starého i nového zákona, má za to, že již původní věrouka křesťanská uznala možnost rozluky manželství. I zavádí ji tedy, — jednou v rozsahu omezeném, po druhé širším — a odsuzuje instituci rozvodu manželství jako instituci, která byla původnímu křesťanství neznáma, a která vedle rozluky nemá naprosto žádného oprávnění. První závěr jest zajisté závěrem správným; naproti tomu závěr druhý není ničím jiným — jak ihned čtenáři vysvitne — než ukázkou, jak pochybených a škodlivých důsledků může dojiti člověkovou rozvažovací schopností, dá-li se vésti pouhým zanicením náboženským.

V Rusku, Srbsku a Rumunsku jsou názory státního zákonodárství, které neznají manželské rozluky, zřejmě pod tla-

⁶¹⁾ Srovnej: Církev římsko-katolická a manželství, str. 34.

⁶²⁾ O tom, kterak si u věci dále pomáhá kanonistická pravověda, srovň. op. c. str. 34 a násl.

kem věroučných zásad církve východní, která jest zde církví státní. V Dánsku, Norvéžsku a v minulosti Pruska, Německé říše a Švýcarska vytryskly názory tohoto druhu zase pod tlakem odmítavého stanoviska, které zaujal k rozvodu protestantismus. Stát vskutku moderní nemůže však jich sdíleti. Z důvodů vysoce závažných podrží instituci rozvodu vedle instituce rozluky.

Předem nelze pouštěti se zřetele, že potlačení rozvodu může všude tam, kde se mezi občanstvem nalézají příslušníci víry římsko-katolické, beze vši příčiny znásilniti náboženské citění těchto tříd občanstva. Víra římsko-katolická zakazuje rozluky a dovoluje rozvod. Připustí-li stát vedle rozluky i rozvod, hová tím náboženským předpisům víry manželů, jejichž manželství ztroskotalo, aniž by zadával jakémukoliv zájmu moci státní.

Naproti tomu, potlačí-li stát rozvod, vsahuje rušivě v náboženské citění občanovo a v hájí jej v postavení, jež se může státi zdrojem skutečného nezaslouženého utrpení; ba může těžkou svojí rukou přivoditi takové vyřešení manželského rozvratu, které není nikterak sociálně prospěšno.

Představme si jenom případ, kdy onen z manželů, který nemá na rozvratu manželství žádné viny, vyznává svoji víru, jsa skutečně přesvědčen o její právu, aby v prvé řadě určovala obsah veškera jednání věřícího. Jednou pod tlakem svého náboženského přesvědčení neodhodlá se manžel tohoto druhu k žádosti za rozluky manželskou. Jest tedy, ježto mu zákon nedovoluje, aby si vymohl pouhý rozvod, nucen k tomu, aby snášel veškery útrapy manželského soužití, které se mu stalo bez jeho viny nesnesitelným; a druhý manžel, manžel, který zavinił rozvrat manželství, jest oprávněn, aby na něm vymáhal přesné plnění i nejintimnějších manželských povinností. Po druhé podlehe zase stratem životním a vymůže si rozluky; tu jest zase, ačkoliv sám nemá na manželském rozvratu žádné viny, a ačkoliv plně dostál povinností, které proň vyplynuly z manželství, vydán na pospas vnitřnímu neklidu, ba duševní rozervanosti, ježto se dopustil poklesku proti víře, již vyznává s plným přesvědčením. A nebude konečně scházeti ani na případech, kdy nevinný manžel, který se neodhodlá k rozluce, a kterému zákon nedovoluje, aby si rozvodem vymohl řádnou a legální

úpravu příštího svého života, přeruší aspoň de facto manželské soužití a tak způsobí, že manželská krise, zajisté nikoliv na prospěch celkového sociálního řádu, bude vyřešena pouze de facto a nikoliv i de iure.

Instituce manželského rozvodu má pak dále sama v sobě — i když nebereme žádného zřetele k jejímu náboženskému pozadí — hluboký význam instituce sociálně oprávněné.

Všimněme si jen skutečného života a jeho rozmanitostí:

Manžel, kterému bylo bez jeho viny učiněno manželské soužití nesnesitelným, chová naději, že rozvod, maje za následek oddělení dosavadního životního společenství manželů, přispěje časem k vzájemnému uklidnění, ba že přímo odstraní překážku manželského nesváru. Časem pomine snad duševní rozrušenost manžela, který se její vlivem dal strhnouti k těžkým příkořím vůči manželu nevinnému; časem vymizí snad cit, který provinilého manžela svědl k manželské něvěře. I bude snad umožněno znovuzaložení manželského soužití.

Anebo: Manžel, který nezavinil rozvratu manželství, volil by rozvod a neodhodlá se k rozluce proto, že mu jde — mnohdy za cenu štěstí veškera jeho příštího života — o to, aby zachránil z troskek manželství aspoň cit provinilého manžela k dětem zrozeným z manželství; vždyť ví, že rozlukou manželství byla by provinilému manželu dána možnost, aby uzavřel nové manželství a založil novou rodinu; i léká se nebezpečí, že by se provinilý manžel těmto dětem zúplna odcizil, ba že by na ně po případě dokonce i zanevřel. Zvláště obavy, že by dítky zrozené z příštího manželství mohly zkrátiti dítky, jež zde již jsou, na jejich zákonném neb nepominutelném právu dědickém, mohou v praxi života hráti úlohu velmi závažnou.

Z těchto důvodů opravdu moderní a sociologicky založení zákonodárci států, v nichž se převážná většina obyvatelstva hlásí k vyznáním protestantským, ponechaly instituci rozvodu v plné platnosti přes odpor, který k ní chová věrouka protestantismu.⁶³⁾

Rozumí se, že v revolučním ovzduší, ve kterém bylo pra-

⁶³⁾ Tak, jak nás o věci poučuje zákonodárství Anglie a Spojených států severoamerických.

cováno na reformě našeho domácího manželského práva, ne-
bylo dostatek klidu k úvahám o sociálních prospěších insti-
tuce rozvodu. Naopak! Instituce tato stala se předmětem nej-
prudších útoků i se strany politiků poměrně rozvážlivých:
»Rozvod jako instituce trvalá a doživotní, s níž si pomohly
katolická církev a habsburský stát, jest instituce nespra-
vedlivá a nemravná. Budí týž odpor jako balsamovaná
mrtvola, ježto skutečnost smrti jest v rozporu se zdáním ži-
vota. Bylo-li zrušeno manželské spoluzítí, bylo zrušeno man-
želství. Po rozvodu jest tu pouhá fikce manželství, věc pří-
mo absurdní. Rozvedení jsou spojeni pavučinou trvajících
svazku právního, pavučina ta jest však nad ocel tvrdší a
pevnější. Doživotní rozvod vhání ženu do života plného ne-
bezpečí a nástrah, muže do náručí prostituce i konkubinátu
a nutí jej k rozvrácení manželství cizích.«⁶⁴⁾ Při útocích na
instituci rozvodu se ovšem zúplna přehlíželo, že výtky, jež
jsou jí činěny, mohly míti raison d'être jenom v právním
systému, který vůbec neznal instituce rozlučky, a že právní
systém, jenž právě uvádí v život novotu rozlučky, musí je
podrobiti střízlivé kritice. Náš zákonodárce toho bohužel ne-
činí; podržuje sice instituce rozvodu i pro příště, a nepodléhá
vlivu německého zákona občanského do té míry, že by dával
manželu, proti němuž jest rozvod vymáhán, přímo právo,
aby si již v samém rozvodovém řízení vymohl na soudu vý-
rok, jenž vyzní na rozluku místo na rozvod. Pod tlakem
názorů, které jsou instituci rozvodu nepřátelské, uzákoňuje
však v § 17. pravidlo, dle něhož, bylo-li již manželství roz-
vedeno pro některý z důvodů oprávnujících k rozluce, má
každý z rozvedených manželů, tedy i ten, proti němuž
byl rozvod docílen, právo, aby si vymohl přeměnu rozvodu
v rozluku ihned, jakmile rozsudek, který nalezl na rozvod,
byl nabyt právní moci.⁶⁵⁾ Jest tedy patrné: Pravidlo, které
podržuje i pro příště instituci rozvodu, má v praxi života

⁶⁴⁾ Viz »Náčrty přednášek«, vydané českou státoprávní de-
mokracií; číslo 2; str. 1. a 2.

⁶⁵⁾ Podobně jest tomu i v občanském zákoně pro říši ně-
meckou, kde ovšem jest právní pravidlo tohoto obsahu, logickým
důsledkem pravidla, které dovoluje manželu, proti němuž se vy-
máhá rozvod, aby již během rozvodového řízení zažádal za roz-
luku.

význam dosti nepatrný; rozvod vymožený manželem, který nemá viny na rozvratu manželství, udrží se v platnosti na stálo pouze tehdy, nezažádá-li manžel, proti němuž byl rozvod v manžel, o jeho přeměnu v rozluku.

X.

Takto ocitáme se před problemem dalším, a to velmi delikátním. Má zákonodárce, který podržuje instituci rozvodu vedle instituce rozluky, dovoliti, aby rozvod již provedený byl přeměněn v rozluku? Nebo má pokládati vyřešení manželské krise rozvodem pokládati za definitivní a zakázati přeměnu, jež nám tane na mysli?

Chceme-li u věci rozhodnouti, musíme předem podržeti na vědomí, že o přeměně rozvodu v rozluku může býti řeč pouze tehdy, byl-li rozvod vymožen z důvodu, jenž by byl opravňoval žádost za rozluku. Zároveň jest pak třeba rozrůzniti mezi případy, v nichž za tuto přeměnu žádá:

1. manžel, proti němuž rozvod byl docílen;
2. manžel, který si rozvod vymohl.

Ad 1. V tomto směru jeví se přehled názorů, vyjádřených moderními právními systémy, následovně:

Právo anglické a právo, platící ve velké většině Spojených států Severoamerických, nedovoluje manžel, proti němuž byl docílen rozvod, aby zažádal o přeměnu rozvodu v rozluku. Důvodem jest tu základní přísné nazírání na povinnosti, které manželům plynou z manželského svazku, nazírání, dle něhož může o rozluku žádati pouze ten z manželů, který nenese na manželském rozvratu nijaké viny.⁶⁶⁾

Naproti tomu právo německé, nepřejíc instituci rozvodu vůbec, opravňuje manžela, proti němuž jest žádáno za rozvod, aby si již za řízení rozvodového vymohl rozsudek, znějící na rozluku; následkem toho dovoluje manžel, tohoto druhu bez jakýchkoli rozpaků provésti přeměnu rozvodu v rozluku kdykoliv po rozvodu.⁶⁷⁾

⁶⁶⁾ Srovn. výše, str. 39.

⁶⁷⁾ Srovn. výše, str. 64.

Ve Francii setkáváme se s velmi zajímavým vývojem názorů na věc:

Občanský zákon Napoleonův dovoluje v čl. 310. manželů, proti němuž byl vymožen rozvod, aby po tříletém trvání rozvodu zažádal o přeměnu rozvodu v rozlukou; a stanoví, že soud musí vyhověti této žádosti, není-li manžel, který si byl vymohl rozvod, ochoten znovu zahájit manželské soužití. Z uvedeného pravidla jest pak zákonodárcem stanovena výjimka pro případ, kdy žádá za přeměnu rozvodu v rozlukou manželka, proti níž bylo nalezeno na rozvod z důvodu jejího cizoložství.

Důvodový podklad těchto zákonných pravidel jest jasný:

Zákonodárce má za to, že jediným důvodem, který vede nevinného manžela k tomu, že si vymáhá pouhý rozvod, ač by si mohl vymoci rozlukou, jest jeho naděje, že se po určité době snad poměry změní a umožní znovu zahájení manželského soužití. Zákonodárce nezůstává však na druhé straně nikterak tajno, že zákon, jenž dává nevinnému manželovi právo volby mezi rozvodem a rozlukou, svěřuje mu i rozhodnutí o tom, zda provinilý manžel bude moci uzavřít nový sňatek, či-li nic. Tuto závislost celého příštího osudu provinilého manžela na vůli manžela nevinného zákonodárce schvaluje pouze v tom případě, kdy manželství bylo rozvráceno manželčiným cizoložstvím.⁶⁸⁾

V ostatních případech rozvratu manželství zdá se zákonodárci příliš krutým, kdyby mělo být provinilému manželovi vůli druhého manžela pro vždy zabráněno vstoupiti v nové manželství a založiti novou rodinu. Vždyť se může v praxi života vyskytnouti celá řada případů, v nichž manžel, jenž si byl vymohl rozvod a nikoliv rozlukou, učinil tak pouze proto, aby druhému manželovi, jaksi na odvetu za jeho pokle-

⁶⁸⁾ Zákonodárce stojí zde pod tlakem názorů společnosti svojí doby, která vidí v manželčině cizoložství tak těžký poklesek proti společenským rádcům, že společnost nemá již na příštím jejím osudu naprosto žádného zájmu. V souhlase s těmito názory stojí další pravidlo Napoleonova zákona, dle něhož cizoložné manželce není dovoleno, aby vstoupila ve sňatek se svým spoluvinníkem, a dle něhož stát sám bdí nad tím, aby manželčin poklesek byl rádně potrestán; (vězením od 3 měsíců do 3 let; čl. 297).

sek, veškeren příští život zatížil přítěží nerozlučného svazku manželského.

Pod tlakem všech těchto úvah buduje zákonodárce svoje pravidla.

Tříletá lhůta slouží nevinnému manželu k tomu, aby, přeje-li si smíru, nabyl klidu a rozvahy a schopnosti od-pustiti. Provinilému manželu jest pak takto dána příležitost, aby nahlédl svůj poklesek, a aby se stal způsobilým, bude-li manželské soužití obnoveno, skutečně plniti povinnosti, jež mu vzrostly z manželského svazku. Byla-li pak již tato lhůta uplynula, má provinilý manžel předem právo, aby si zjednal jistotu o tom, zda nevinný manžel jest ochoten k smíru, čili nic. A zákonodárce shledává spravedlivým, je-li příští osud provinilého manžela přeměnou rozvodu v rozluku učiněn nezávislým na vůli manžela sice nevinného, avšak nesmiřitelného.

Redaktoři Napoleonova občanského zákona neuvědomu-jí si ovšem dvou věcí velmi důležitých pro posouzení věci, o kterou běží:

Zvolil-li si nevinný manžel rozvod a nikoliv rozluku za prostředek, jenž má vyřešiti manželskou krizi, nemusil tak učiniti z naděje, že mu takto zůstane pro budoucnost zachována možnost smíru a manželského soužití. Chee-li pak setrvati při rozvodu pro vždy, nemusí tak činiti proto, že by ehtěl provinilému manželu znemožniti nový sňatek a založení nové rodiny na odvetu za jeho poklesek. Jak volba rozvodu a nikoliv rozluky, tak i vůle setrvati při rozvodu pro vždy, může u nevinného manžela tryskati z důvodů sociologicky hluboce závažných. Jednak z citu a přesvědčení náboženského, jednak z ohledu na prospěch rodinného dorostu, jenž z manželství vzešel. V těchto případech nemá pak moderní stát nijakých příčin, aby pro ohledy na zájmy provinilého manžela nešetřil vůle nevinného manžela, který chce pro vždy setrvati při rozvodu.

Reformní manželské zákonodárství francouzské z roku 1884. chová na věc názory poněkud jiné:

Každému manželu, proti němuž byl vymožen rozvod, dává se právo, aby po tříletém trvání rozvodu zažádal za přeměnu v rozluku, tedy i manželce, která byla zavinila rozvod svojí nevěrou. Právo vymoci tuto přeměnu dopřává se

pak provinilému manželů i tehdy, je-li nevinný manžel ochoten znovuzahájiti manželské soužití. Zákonodárci uvědomují si však zároveň, že se nevinný manžel může vzpíratí přeměně rozluky i z důvodů vysoce závažných, i neuzákoňují pravidlo, že soudce žádosti provinilého manžela musí vyhověti; naopak, dávají soudci, který u věci rozhoduje, právo, aby v každém daném případě volně uvážil, zda jest sociálně prospěšnějším, zůstane-li manželství i na dále pouze rozvedeno, nebo bude-li prohlášeno za rozloučené, a aby dle toho u věci rozhodl.

Veškery tyto novoty vítá kritik liberálně založený s povděkem:

Duch moderní doby chápe po případě, je-li zákonodárci ochoten, dáti manželů, jenž zavinil rozvrat manželství, jenom možnost, aby teprve po uplynutí určitého času od provedení rozluky uzavřel nové manželství.⁶⁹⁾ Zameziti provinilému manželů pro vždy možnost založení nového rodinného života, jest však přece jenom příliš přísným, i když se jedná o poklesek tak těžký, jakým jest manželská nevěra. Dopouští-li tedy právní systém, aby provinilý manžel po tříletém trvání rozvodu žádal o přeměnu rozvodu v rozluku, není důvodu, proč by činil výjimku v neprospěch cizoložné manželky.

A rovněž schvaluje moderní člověk zúplna, není-li provinilý manžel po tříletém trvání rozvodu vystaven nebezpečí, že přeměnu rozvodu na rozluku znemožní nevinný manžel prohlášením, že jest ochoten znovu zahájiti manželské soužití. Vždyť okolnost, že došlo k rozvodu a okolnost, že tento rozvod potrvál po dlouhou dobu tří let, sice mohly, avšak nikterak nemusily provinilého manžela uklidniti a učiniti jej ochotným k smíru; okolnosti tyto mohly naopak prohlubiti rozvrat manželství do té míry, že by bylo naprosto neúčelným nutiti provinilého manžela k tomu, aby znovu zahájil manželské soužití.

Nejcennější reformou jest však ustanovení, dle něhož soud přeměnu rozvodu v rozluku povolití může, avšak nemusí. Tato reforma vyrovnává rozpor mezi dvěma názorovými hledisky, jež jsou stejně sociologicky závažna; jedno

⁶⁹⁾ Tak jak tomu jest v právech skandinávských; viz výše, str. 39.

z nich dovoluje provinilému manželů přeměnu rozvodu v rozluku pod tlakem úvahy, že by jinak pouhá libovůle uraženého manžela mohla provinilému manželů pro vždy znemožniti, aby si založil rodinu novou; druhé odpírá provinilému manželů možnost přeměny tohoto druhu proto, že nevinného manžela přinutily zvoliti rozvod a při něm trvati buď city náboženské, nebo ohledy na prospěch rodinného dorostu, jenž z manželství vzešel.

Pravidlo, které připouští žádost provinilého manžela o přeměnu rozvodu v rozluku po třech letech trvání rozvodu, a které zároveň dává soudeci možnost, aby dle daných okolností rozhodl, zda manželství zůstane i na dále pouze rozvedeno, nebo zda bude prohlášeno za rozloučené, činí vše, co zákonodárce může učiniti pro vyřešení zájmových rozporů takto delikátních. Po tři léta zůstává vůle nevinného manžela respektována naprosto. Po uplynutí této doby soudec přezkoumá, zda důvody, které nutí provinilého manžela k žádosti o přeměnu rozvodu v rozluku nejsou snad v tom kterém daném případě hodnými většího ohledu, než-li důvody, které nutí nevinného manžela, aby setrval při pouhém rozvodu; a rozhodne po rozumu zájmů buď manžela nevinného nebo manžela provinilého. Má-li soudec, kterému připadá úkolem vyrovnati zájmové rozpory, vzniklé rozvratem manželství, vědomí o těžké sociální zodpovědnosti svého rozhodnutí, a je-li schopen i ochoten propracovati každý případ i psychologicky — těmito vlastnostmi slyne ode vždy soudcovstvo francouzské a jimi bohdá prosluje v brzku i naše soudcovstvo domácí — lze v uvedeném pravidle práva francouzského viděti vzor, na který jedině lze upnouti pozornost zákonodárcům pozdějším.⁷⁰⁾

A ještě jednu dalekosáhlou výhodu má pravidlo, které nenutí soud, aby žádosti provinilého manžela vyhověl v

⁷⁰⁾ Z judikatury francouzské přináseji příkladně zajímavé ukázky soudcovské svědomitosti v tomto směru, zvláště rozsudky: Paříž, z 3. V. 1886 (viz Dalloz: »Recueil périodique«, r. 1886, část I., str. 355). z 11. I. 1887, (tamže, r. 1887, část I., str. 334), z 13. VII. 1891, (tamže, r. 1894, část I., str. 66), Lyon z 13. V. 1890, (tamže, r. 1892, část II., str. 166), Dijon z 3. VII. 1895, (tamže, r. 1896, část II., str. 287.), Limoges z 27. V. 1895, (tamže, r. 1897, část II., str. 373).

každém případě, nýbrž které soud zmocňuje, aby v daném případě rozhodl dle volného svého uvážení:

Uvažme:

Rozvod byl svého času nevinným manželem vymožen sporem, jehož výsledky přesvědčily soud o vině, kterou žalovaný má na rozvratu manželství. Chce-li nyní provinilý manžel docílití, aby rozvod byl přeměněn v rozluku, jest patrné, že cesta sporného řízení se nikterak nehodí k provedení jeho záměru. V jak absurdním postavení by se ocitl! Musil by tvrditi, že rozvod sám zavinił a soudu nabízetí o tom důkazy. Přeměny rozvodu v rozluku na žádost provinilého manžela lze docílití pouze tak, že se zákonem uloží soudu, aby prozkoumal obsah soudních spisů, které se týkají sporu o rozvod, a rozhodl o žádosti za přeměnu rozvodu v rozluku, bez jakéhokoli řízení sporného. Tu však se opět ocitáme před problémem velmi delikátním. Sporné řízení, jež míří na vynesení rozsudku, znějícího na rozluku, jest mnohem přísnější než pouhé řízení rozvodové. Jest třeba účasti funkcionáře, jenž jménem státu chrání nerozlučitelnost manželského svazku, a jenž musí, zní-li výrok soudu na rozluku, vyvolati přezkoumání věci vyšší i nejvyšší stolicí soudní. Spor nesmí skončiti dohodou stran o předmětu sporu, nýbrž rozsudkem; rozsudek, který by dal za právo žalobci pouze proto, že se žalovaný k soudu nedostavil, jest vyloučen; za důkazní prostředek není pak uznáno přísežné seznání té které sporné strany. A veškery tyto předpisy jsou neznámy v řízení rozvodovém. Rozdíl mezi řízením rozvodovým a rozlukovým může zákonodárce předpisy, jež upravují řízení zavedené o žádosti za přeměnu rozvodů v rozluku, vyrovnati pouze částečně: může sice rozkázati, aby k tomuto řízení byl přizván obhájece manželského svazku, jemuz se přikáže tytéž úkoly, jež jsou mu přiděleny ve sporném řízení rozlukovém; v ostatních směrech nevymyslí však ani sebe důmyslnější zákonodárce ničeho. A tak mohlo by se státi: Soud, který se zabývá žádostí provinilého manžela za přeměnu rozvodu v rozluku, a který nemá pro své rozhodnutí jiného podkladu, než soudní spisy rozvodové, mohl by dojíti přesvědčení, že výsledky rozvodového sporu stačily k vynesení nálezu na rozvod, že by však nebyly nikterak oprávnily nálezu, znějícího na rozluku. I jest patrné: Právní pravidlo, jež soudu přikazuje, že mu s i

couzské. Stojíce zřejmě pod vlivem nepřátelského stanoviska, které vůči instituci rozvodu zaujímal pruský Landrecht, uzákoňují, jak jsme byli viděli, pravidlo, dle něhož již během sporu o rozvod manžel, proti němuž jest rozvod vymáhán, může prostou svojí žádostí docílití toho, že soudce musí naléztí na rozluku a nikoliv na rozvod. V důsledku tohoto základního nazírání stanoví pak uvedené zákonodárství dále, že manžel, proti němuž byl již pravoplatně vysloven rozvod, vymůže si kdykoli přeměnu rozvodu v rozluku.

Zákonodárci uherští všimli si francouzského vzoru pouze potud, pokud jest zde stanoveno, že manžel, proti němuž byl rozvod vymožen, může vznéstí žádost za přeměnu rozvodu v rozluku teprve po uplynutí delší doby od pravomoci nálezu znějícího na rozvod. Tuto dobu zkracují na dvě léta, stanoví však zároveň, že po jejím uplynutí soud žádostí za přeměnu rozvodu v rozluku vyhověti musí.⁷³⁾

Zákonodárci švýcarští uvědomili si sice, že reformní zákonodárství francouzské dává soudci právo, aby dle volného uvážení rozhodl, zda přeměnu rozvodu v rozluku povolí, čili nie. Z práva, jež jest takto francouzským zákonodárstvím dáné soudu, činí však zákonodárci švýcarští právo zcela jiné, mnohem obsáhlejší. Soud, i když jest žalováno na rozluku, má právo, aby, (má-li za to, že v budoucnosti není vyloučena možnost smíru manželů), nalezl na pouhý rozvod, který po rozumu soudcovského výroku, potrvá buď pod dobu od jednoho do tří let, nebo po dobu neurčitou. Vycházejíce z tohoto základního svého stanoviska, švýcarští zákonodárci stanoví, že manžel, proti němuž byl vymožen rozvod, vymůže přeměnu rozvodu v rozluku buď po uplynutí lhůty scudem určené, neb, nebyla-li určena po třech letech.⁷⁴⁾ Po uplynutí uvedených lhůt nevinný manžel se přeměně rozvodu v rozluku již neubrání, ježto soudce žádostí provinilého manžela za přeměnu, o níž se jedná, musí vyhověti.

Ad 2.

Co se týče otázky, zda, po případě kdy si vymůže přeměnu rozvodu v rozluku onen z manželů, jenž proti druhému manželu byl již docílil rozvodu, jest věc jasná:

⁷³⁾ Zákon z r. 1897; XXI; § 107.

⁷⁴⁾ čl. 147; 1--3.

Důvod, pro který zákonodárce dovoluje nevinnému manželu, aby vznesl žádost za rozluky manželství, jest ten, že společnost vidí v určitých skutečích provinilého manžela příčinu, jež může nevinnému manželu znemožniti, aby na dále setrval v manželství. Rozhodl-li se nevinný manžel pro pouhý rozvod, jenž nezrušuje manželského svazku, nýbrž jen manželské soužití, jest patrno, že měl důvody, jež jej k tomu vedly.⁷⁵⁾ Důvody tyto mohou později ovšem kdykoliv pominouti. Okolnost, že se nevinný manžel svého času rozhodl pro pouhý rozvod, nemůže tedy zákonodárce nikterak vésti k tomu, že by v případech, o něž jde, zakázal přeměnu rozvodu na rozluky, neb omezil její přípustnost předepsáním určité lhůty, po kterou by se nevinný manžel musil spokojiti pouhým rozvodem.

Až do francouzské manželské reformy z r. 1884, věc nepůsobila moderní legislaci nijakých obtíží. Touto reformou bylo však v pravoznalecký ruč zaneseno nedorozumění; třeba o něm referovati, aby při případné změně našeho manželského zákonodárství věc nezpůsobila novou nesnáz.

Napoleonův občanský zákoník, mluvě o přeměně rozvodu v rozluky, uvádí pouze případ, v němž se jedná o tuto přeměnu z vůle manžela provinilého. Že by totéž právo měl i manžel nevinný, zákon výslovně nevytýká. To však neznamená, že by je chtěl nevinnému manželu odepríti. Právě naopak: provinilý manžel dle textu zákona musí v rozvodu setrvati po tři léta a vymůže přeměnu rozvodu v rozluky pouze tehdy, není-li nevinný manžel ochoten znovu zahájit manželské soužití.⁷⁶⁾ Naproti tomu nevinný manžel, chce-li provést přeměnu rozvodu v rozluky, není vázán na uvedenou lhůtu a může o ni zažádati kdykoliv; okolnost, že-li provinilý manžel ochoten znovu zahájit manželské soužití, či-li nic, nepadá pak přirozeně vůbec na váhu. O správnosti našeho výkladu, nemůže býti pochybnosti. Vždyť jinak bylo by postavení nevinného manžela po rozvodu mnohem horší, než-li postavení manžela provinilého; neboť nevinný manžel by přeměny rozvodu v rozluky nevymohl vůbec. Okolnost, že Napoleonův občanský zákon věc výslovně nevytýká, měla

⁷⁵⁾ Srovn. výše, str. 67.

⁷⁶⁾ Srovn. výše, str. 70.

při vzrušených debatách, které se vedly ve francouzském senátě při projednávání reformního návrhu za následek nedorozumění: Na místo slov, jež dosud dávala právo žádati za přeměnu, o níž jde, manželu provinilému, byla vsunuta slova, jež toto právo dávají oběma manželům.⁷⁷⁾ A tak se stalo, že dle dnešního francouzského práva nevinný manžel, který si byl vymohl pouhý rozvod, nemá práva, aby si vymohl přeměnu rozvodu v rozluku kdykoliv po provedení rozvodu, nýbrž, že musí vyčkati lhůtu tří let, lhůtu, která byla původně myšlena jen pro manžela provinilého.

Sociologického důvodu pro takovéto omezení svobodné rolby nevinného manžela mezi rozvodem a rozlukou vůbec není. Zákon mu dává právo, aby si vymohl buď rozlukou nebo rozvod; vymohl-li si původně rozvod, prokázal dostatečně, že nenazírá na rozloučení manželského svazku nijak lehkovážně. Nabude-li tedy po čase, ať kratším, ať delším, přesvědčení, že pominuly důvody, pro které byl si zvolil rozlukou a nikoliv rozvod, nemá společnost žádného zájmu na tom, aby oddalovala konečné a úplné zakončení manželské krise, kterou již nelze urovnati smírem.

Zákonodárci uherští a švýcarští neprojevíli s důstatek porozumění pro nedorozumění, jež se v ruchu parlamentního vzrušení přihodilo zákonodárcům francouzským. I staví ve svých pravidlech, které váží přeměnu rozvodu na rozlukou na určitou lhůtu, manžela nevinného zúplna na roveň manželu provinilému. —

Něco z názorů francouzského reformního manželského práva na otázku, kdy jest dovoliti přeměnu rozvodu v rozlukou z vůle nevinného manžela jest však přece jenom praktickatilním.

Tož ustanovení, které nenutí soudce, aby žádosti vyhověl

⁷⁷⁾ Srovn. Naquet. op. c. Text Napoleonova zákona zněl: »Lorsque la séparation de corps, prononcée pour toute autre cause que l'adultère de la femme aura duré trois ans, l'époux qui était originairement défendeur, pourra demander au tribunal qui l'admettra, si le demandeur originaire, présent ou dûment appelé, ne consent pas immédiatement à faire cesser la séparation.« Text zákona z r. 1884 zní pak: »Lorsque la séparation aura duré trois ans, le jugement pourra être converti en jugement de divorce sur la demande formée par l'un des époux.«

v každém případě, nýbrž které jej zmocňuje, aby o žádosti rozhodl dle volného svého uvážení.

A to z těchto důvodů:

Není pochyby, že nevinný manžel má v každém případě právo, aby si kdykoliv později vymohl na místě rozvodu rozluky. Avšak: soudní řízení, ve kterém se má nalézt na přeměnu rozvodu v rozluky, jsou jednotně upraveno pro případy, v nichž o přeměnu žádá jak manžel nevinný, tak i manžel rpvinný, nemůže mít podobu řízení sporného. Předcházející řízení rozvodové nebylo pak řízeno týmiž přísnými zásadami, jež zákon vyžaduje pro řízení rozlukové. I mohlo by se státi, že soudce, jenž má rozhodnouti o nesporném řízení, o přeměně rozvodu v rozluky, vidí zcela jasně, že důkazový materiál, snesený ve sporu rozvodovém, stačil sice po rozumu zákona pro vynesení rozsudku znějícího na rozvod, že by však nebyl ospravedlnil rozsudek uznávající rozluky. Kdyby byl tedy nucen, aby na žádost nevinného manžela za přeměnu rozvodu v rozluky vždy rozhodl na tuto přeměnu, byla by takto obcházena přísná pravidla, předepsaná pro řízení rozlukové. Tomuto důsledku vyvaruje se zákonodárce právě pravidlem, které soudce zmocňuje, aby o žádosti, jež nám tane na mysli, rozhodl dle volného svého uvážení. Přesvědčí-li se soudce v řízení nesporném, že výsledky sporu o rozvod byly by stačily na výrok znějící na rozluky, vyhová žádosti o přeměnu rozvodu v rozluky. V opačném případě žádost zamítne. Tím ovšem nevinný manžel nepřijde o právo, dle něhož si může po rozvodu kdykoliv později vymoci rozluky; máť zamítnutí žádosti za přeměnu rozvodu v rozluky pouze následek ten, že žadatel jest nucen, aby se rozluky domáhal sporným řízením rozlukovým.

Ad 1. i 2.)

Pro vědeckou kritiku jest zajímavo konstatovati, že právě pravidla našeho zákona o přeměně rozvodu v rozluky zavdala, jak v odborných kruzích pravoznaleckých, tak i v širokých vrstvách lidu, k úvahám o sociálních nesnázích, které může způsobiti naše reformní manželské zákonodárství.

Tyto úvahy mají pak za následek, že zákonodárné kruhy již po několika měsících platnosti zákona nejsou neochotny změnití pravidlo §u 17., které dává každému z rozvede-

ných manželů právo, aby si kdykoli po pravoplatném docílení rozvodu vymohl jeho přeměnu v rozluku. Zpráva právního výboru ze dne 26. března 1920 (tisk 2672) navrhuje, aby ve znění tohoto řu byla nahražena slova »každý manžel«, slovy »manžel, který není převážně vinen na rozvodu«; tím má být docíleno, aby manžel, jehož vinou manželství ztroskotalo, nedocílil přeměny rozvodu v rozluku proti vůli manžela nevinného.

Naše stanovisko k chystané opravě zákona jest jasné:

Názory zákona a názory opravného návrhu se rozcházejí zúplna, jedná-li se o přeměnu rozvodu v rozluku na žádost provinilého manžela proti vůli manžela nevinného. Zákon, stojе pod tlakem názorů německého práva občanského, dovoluje tuto přeměnu beze vši výhrady; opravný návrh jí naproti tomu zúplna zamítá.

Názory zákona hájiti se nedají. Nevinný manžel mohl míti velmi závažné důvody, které jej přinutily k tomu, že se spokojil s rozvodem, rodinné i náboženské. Stát nemá příčiny, pro kterou by provinilému manželu dovolil, aby naprosto nedbal vůle manžela nevinného; i nesmí uzákoniti pravidlo, které provinilému manželu beze vši výhrady dovoluje, aby si proti vůli nevinného manžela vymohl přeměnu rozvodu v rozluku.

Tvůrci opravného návrhu přihlížejí však zase naprosto věci následující: Nevinný manžel, jenž si vymohl pouhý rozvod, nemusil k tomu míti jiných důvodů, než naději na možnost smíru; potrvá-li rozvod po určitou dobu, mohlo se již ujasniti, že smír jest pro veškeru budoucnost vyloučen. I mohlo by se státi, že by byl provinilý manžel pro vždy odsouzen k nemožnosti vejíti v nový sňatek a založiti novou rodinu jenom proto, že nevinný manžel trvá na rozvodu z pouhých pocitů osobní zloby.

Navrhovali bychom tedy opravu po rozumu manželského zákonodárství francouzského: »Manžel, který zavinił rozvod,⁷⁸⁾ má po ulynutí určité doby — tří let — právo, aby zažádal za přeměnu rozvodu v rozluku; o žádosti rozhodne soud po důkladném prozkoumání důvodů, pro které se ne-

⁷⁸⁾ Nikoliv pouze »manžel, který není převážně vinen rozvodem«.

vinný manžel vzpírá rozluce, a které mohou, uzná-li soud jejich závažnost, vésti k zamítnutí žádosti«.

Okolnost, že výsledky rozvodového sporu nemusily stačiti na nále z nějící na rozluku a zároveň okolnost, že provinily manžel nemůže v tomto případě vymáhati rozluku sporem rozlukovým, ospravedlňovaly by pak dodatek: »Žádosti lze pak vyhověti pouze tehdy, nabyli-li soud zároveň přesvědčení, že se manželům nejedná o to, aby žádostí o přeměnu docílili rozluky na základě vzájemného souhlasu.«

Jinak mají se věci v případě, kdy o přeměnu rozvodu v rozluku žádá nevinný manžel. V tomto případě nebylo by správně vázati žádost na jakoukoliv lhůtu. Za to však tím opatrněji jest zkoumati, zda původní žádost za rozvod nebyla podána za tím úmyslem, aby se manželé, kteří chtějí rozloučiti manželství jenom na základě vzájemného svého souhlasu, vyhnutí přísným pravidlům, upravujícími řízení rozlukové. Navrhovali bychom tedy v tomto směru změnu asi tohoto druhu: »Manžel, jenž rozvodu nezavinil, může žádati za přeměnu rozvodu v rozluku kdykoliv po pravomoci rozsudku, kterým bylo nalezeno na rozvod. Shledá-li soud, že výsledky rozvodového sporu byly by odůvodnily i nále z na rozluku, povolí přeměnu již na základě prozkoumání soudních spisů rozvodových; jinak naloží se žádostí jako s novou žalobou, usilující o rozluku.«⁷⁹⁾

⁷⁹⁾ Dle názorů našeho zákona jest prověsti na žádost kteréhokolí z manželů proti vůli druhého manžela přeměnu rozvodu v rozluku i tehdy, nebyla-li důvodem rozvodu skutečnost, která by byla oprávnila nále z na rozluku, t. j. tehdy, když byl rozvod vymožen na základě pouhého vzájemného souhlasu manželů; to však jen v těch případech, byl-li rozvod proveden před provedením reformy manželského práva a uplynula-li od pravomoci rozsudku, jenž nalezl na rozvod tři léta.

Tohoto ustanovení nebylo v původních návrzích zákona; zde nebylo ani pro manželství, která byla rozvedena nejméně tři léta před platností nového zákona, stanoveno nic více a nic méně, než, že, došlo-li k rozvodu na základě vzájemného souhlasu manželů, lze přeměnu rozvodu v rozluku prověsti za souhlasu obou stran. Teprve při hlasování v plenu (viz protokoly str. 1250) byl přijat návrh, aby původní text zákonného návrhu byl změněn ve smyslu uvedeném nahoře.

Provedení změny vzbudilo jak v kruzích pravoznaleckých tak v širokých vrstvách lidu mocný rozruch: i byl již dne 18. července 1919 ministerstvem spravedlnosti podán návrh, aby byl

XI.

Z úvah, věnovaných názorům, které chovají moderní právní systémy o přípustnosti rozvodu, vysvitlo, že ony z

z doslova zákona odstraněn dodatek, dle něhož k provedení přeměny, o niž se jedná, není třeba souhlasu druhého manžela. (Tisk 1398.)

Jak tedy nazírá na věc vědecká kritika?

Podržíme-li před očima, že se jedná o přeměnu rozvodů, které byly docíleny vzájemnou dohodou manželů v době, kdy státní zákonodárství vůbec nedovolovalo rozluky, (rozumí se ovšem pouze pro katolíky), uznáme, že dodatek, odhlasovaný v plenu Národního shromáždění, má závažný podklad sociologický. Uvažme: V době, kdy nebyla dovolena rozluka, došlo k rozvratu manželství z viny jednoho z manželů; nevinný manžel ví předem, že rozluky vůbec nevymůže; dále nezůstává ho pak tajno, že rozvodu docílí žalobou právě tak, jako tehdy, dá-li provinilý manžel souhlas k rozvodu dobrovolnému; lekaje se pohoršení, jež vzejde z nepokrytého projednávání důvodů, jež manželství rozvrátily, dohodne se s provinilým manželem a oba provedou rozvod na základě vzájemného souhlasu, při němž pravý důvod rozvratu manželství zůstane skryt. I jest patrné: Kdyby v právním systému, který právě zavádí rozluku, byla přeměna rozvodu tohoto druhu vázána na souhlas obou manželů, mohl by manžel, který v době, kdy ještě nebylo možno docílit rozluky, skutečně zavinil rozvrat manželství, znemožniti nevinnému manželce, aby použil dobrodiní zákonné novoty; odepřením souhlasu k přeměně rozvodu v rozluku, nechal by provinilý manžel nevinného manžela svázaným poutem manželství beze všech důvodů sociálně závažných, třeba z pouhé nevraživosti, závislosti, neb zloby a přes to, že není již naděje na obnovení společného života.

Avšak i boj proti dodatku, o který se jedná, staví na hlubokém podkladě poznatků sociologických. Jeť, pozorujeme-li věc s jiné strany, neméně jasno: Dovolí-li právní systém, který právě zavádí rozluku, každému z manželů, aby proti vůli druhého manžela byl přeměněn v rozluku rozvod, k němuž došlo na základě vzájemného souhlasu obou manželů, může dojít k celé řadě případů, kdy manžel, jehož vinou manželství ztroskotalo, zneužije tohoto zákonného ustanovení na úkor manžela nevinného; totiž všude tam, kde nevinný manžel souhlasil s rozvodem pouze proto, že té doby nemohlo býti vůbec pomýšlení na možnost přeměny rozvodu v rozluku, a kde by nebyl dal pro důležité zájmy osobní neb rodinné nikdy k rozvodu svolení, kdyby byl tušil, že za čas bude provinilý manžel zákonem oprávněn k tomu, aby si proti jeho vůli vymohl přeměnu rozvodu v rozluku.

právních systémů, které vidí v rozvodu instituci, již vedle instituce rozluky přísluší právo na existenci, mají pro tyto svoje názory důvody sociologicky velmi cenné: V praxi života může býti leckdy sociálně prospěšnějším, je-li krise toho

Jak navržený dodatek, tak i boj proti němu svědčí o seriosnosti autorů protilehlých závěrů.

Věda rozporu mezi názory obojího druhu bohužel neodklidí. Jedná-li se o to, aby byl přeměněn v rozlukou rozvod, který si vymohl nevinný manžel proti provinilému manželu rozvodovým sporem, soudce, který rozhoduje o přeměně rozvodu v rozlukou, ví, kdo z manželů zavinil manželský rozvrat, a kdo z nich jest bez viny. V těchto případech může tedy zákonodárce uzákoniti pravidla jasná a určitá, pravidla, která zaručí, že přeměny nebude zneužito in fraudem legis, a která zároveň, šetříce spravedlivých zájmů manžela nevinného, přece jenom nedávají provinilého manžela v šanci případné zlovůli manžela nevinného.

Jedná-li se však o přeměnu rozvodu, který byl proveden na základě souhlasné vůle obou manželů, má se věc naprosto jinak. V těchto případech soudce neví a ze spisů nezví, zda de facto manželství ztroskotalo vinou jednoho z manželů, a kterého. Zákonodárce, který dovolí, aby i rozvod tohoto druhu byl přeměněn v rozlukou na základě vůle jednoho manžela proti vůli manžela druhého, riskuje, že provinilý manžel zneužije souhlasu, který svého času dal nevinný manžel pouze k rozvodu. Chce-li zákonodárce odstraniti kruté důsledky bývalého manželského práva, které vůbec nedovoľovalo rozluky, a které tím zároveň způsobilo, že pod rouškou rozvodu, provedeného na základě vzájemného souhlasu, mohl velmi často zůstatí utajen rozvod, zaviněný jedním z manželů, nevyhne se však nebezpečí právě uvedenému; vždyť úlevu, o kterou mu běží, může zjednatí jenom pravidlo, které dovolí přeměnu rozvodu v rozlukou na žádost kteréhokoliv z manželů.

Věda pomůže zákonodárci v těchto případech jenom k tomu, aby svoje riziko zmenšil. A to radou, aby zákon nařídil soudci bedlivé prozkoumání důvodů, které jednoho manžela nutí k tomu, že přeměnu vymáhá a druhého, že se jí vzpírá, a aby zároveň soudci dal právo volně rozhodnouti po rozumu výsledků provedeného řízení, povolí-li žádanou přeměnu, čili nic. —

Rozumí se, že přeměna rozvodu, provedeného na základě vzájemného souhlasu manželů, jest ospravedlněna pouze ohledně manželství, která byla rozvedena před provedením manželské reformy. V právním systému, který již zná rozlukou manželství, byla by přeměna rozvodu tohoto druhu v rozlukou věci absurdní, i když by byla dovolena na základě souhlasu obou manželů; tedy tím více, kdyby k jejímu provedení byl zmocněn jeden z manželů proti vůli manžela druhého.

kterého manželství vyřešena na stálo pouhým zrušením povinnosti k manželskému soužití a nikoliv zrušením maželského svazku sama.

Pravidla, která jsou v zákonný systém zanášena pod tlakem tohoto názorového ovzduší mají podobu tuto: Zákonnodárce uvádí předem důvody, pro které lze nevinnému manželu docílití rozluky proti vůli manžela provinilého; poté stanoví pak dále, že pro tytéž důvody nevinný manžel má právo vymoci si případně pouhý rozvod. Typickým vzorem jest tu reformní zákonodárství francouzské z r. 1884.⁸⁰⁾

Instituce rozvodu může však míti i praktickou cenu další:

Rozlukou docíljuje se zrušení manželství sama; rozvodem naopak pouhé zrušení povinnosti k manželskému soužití.

Není sporu o tom, že věc prvá jest sociálně mnohem závažnější, nežli druhá. I může se státi, že zákonodárce, který chce princip nerozlučitelnosti manželství brániti co nejúsilněji, dopouští z tohoto principu výjimky v rozsahu velmi skrovném; jedná-li se však o pouhé zrušení manželského soužití, zákonodárce si uvědomuje, že se připuštěním rozvodu neprolamuje princip nerozlučitelnosti manželství, a jest tedy ochoten, připustiti rozvod i v dalších případech, ve kterých rozluky nedovoluje.

K takovýmto závěrům může rozvažovací schopnost zákonodárcova dojíti ovšem pouze tam, kde není zatížena buď revoluční náladou lidu, nepřející vůbec instituci manželství,⁸¹⁾ nebo apriorním odmítáním instituce rozvodu jako instituce, kterou beze všeho oprávnění uvedla v život církve

⁸⁰⁾ Dle občanského zákona Napoleonova byla možna rozluka na základě vzájemného souhlasu manželova, kdežto rozvod na tomto podkladě byl zakázán. (čl. 307.). Důvod této zvláštnosti byl číře politický. Zákon byl vydán v době, kdy se Napoleon nemaje z prvního manželství potomstva, potají chystal k rozluce prvního svého manželství. Napoleon neměl jiného důvodu k rozluce, než-li »souhlas manželský«; i nepřál si, aby týž důvod byl prohlášen za podklad pouhého rozvodu, obávaje se, že by za tohoto stavu věci nevymohl souhlas Josefínu k rozluce.

⁸¹⁾ Tak tomu bylo v revolučním zákonodárství francouzském.

římsko-katolická,⁸²⁾ nebo konečně imperialistickými záměry zákonodárce, jenž chce za každou cenu podporovati rozplemeňovací schopnost populace.⁸³⁾

Dopracovali se jich pak skutečně zákonodárci oněch krajů, kde hloubavého zanícení širokých vrstev lidu, jež vedlo k snahám mířícím k nápravě sociálního života reformami náboženskými, nebylo zneužito vládnoucími kruhy k upevnění a rozšíření panovnické moci. Tak, jak nás u věci poučují právní systémy: anglický, skotský a nizozemský, kde názory moderní kotví v samých počátcích hnutí protestantského:

Ve Anglii jest dopuštěna rozluka pouze v případě manželčina cizoložství a zvláště kvalifikovaného cizoložství manželova;⁸⁴⁾ rozvodu lze však docílití jednak na základě přestěho manželova cizoložství, jednak pro bezdůvodné opuštění jednoho manžela druhým, potrvalo-li po dvě léta, dále pak pro surovost a smilstvo proti přírodě kteréhokoliv z manželů.⁸⁵⁾

Ve Skotsku lze vymoci rozluku z důvodu cizoložství ať manžela ať manželky a pro zlomyslné opuštění jednoho manžela druhým; rozvod jest pak dopuštěn dále i tehdy, je-li manželské soužití spojeno s nebezpečím pro život jednoho z manželů, nebo je-li mu druhým manželem učiněno nesnesitelným, nebo, chová-li jeden z manželů důvodné obavy, že by mu bylo tělesně ublíženo.⁸⁶⁾

V Nizozemí lze docílití rozluky pro cizoložství, zlomyslné opuštění, odsouzení k trestu žaláře nejméně čtyřletého, těžká ublížení na těle neb příkoří, která mohou ohroziti život; kromě těchto případů jest dovolen rozvod i pro jakákoliv jiná vážná příkoří, a dále na základě vzájemného souhlasu manželů, přečkalo-li již jejich soužití dvě léta.⁸⁷⁾

Cíl, na který zákonodárci angličtí, skotští a nizozemští

⁸²⁾ V tomto směru podléhají nechuti ke katolicismu právních systémů skandinávské, které v rozvodu nevidí nic jiného, než případnou přechodnou průpravu k rozluce.

⁸³⁾ Tento důvod spolu s příčinou uvedenou na druhém místě uplatňuje se u zákonodárců pruského Landrechtu; viz výše, str. 64., kde zároveň byl vysvětlen vliv této legislace na názor potomních právních systémů provenience německé.

⁸⁴⁾ Srovn. výše, str. 37.

⁸⁵⁾ 20. a 21. Viet. c. 85, § 16.

⁸⁶⁾ 24. a 25. Viet. c. 86.

⁸⁷⁾ čl. 264. a čl. 288—292.

míří, vidíme jasně. Zákonodárci tito si uvědomují, že jejich přísné nazírání na trvalost manželského svazku mohlo by v mnohých případech nutiti manžely k manželskému soužití přes to, že po ochotě k němu jest již navždy veta. Omezující možnost rozluky na případy nejnaléhavější, dovolují rozvod naopak i tehdy, kdy rozvrat manželství nenastal sice z důvodu, jež lze uznati za důvod rozluky, přece však by působil, že nucené soužití stalo by se jednomu z manželů nebo oběma nesnesitelným břemenem.

Sociologická cena pravidel, která znají mimo případy rozluky i možnost rozvodu z dalších důvodů, jest zřetelná každému, kdo chová správné názory o tom, kdy lze princip nerozlučitelnosti manželství prolomiti účelnými výjimkami.

Rozluky lze dopustiti jenom z viny jednoho z manželů. Manželské soužití může se však státi nesnesitelným, leckdy i tam, kde o vině jednoho z manželů nelze mluvit: v případě duševní choroby druhého manžela neb těžkého a trvalého tělesného neduhu zvláště nakažlivého.

K aždé provinění jednoho manžela na druhém nelze pak uznati za tak vážné, že by musil býti zrušen přímo svazek manželský. A přece mohou nastati případy, kdy provinění, jež se zdá býti cizímu člověku poměrně nepatrným, může těžce rozrušiti manžela, jehož city k provinileci jsou mnohem hlubší a intimnější, než mohou býti city pozorovatele, jenž stojí mimo manželství: stálé pohrdání osobou spolumanželovou, přezírání jeho dobrých vlastností, jeho práce, neb jeho citu, mohou učiniti nevinnému manželu žádoucím zrušení životního společenství, i když se na venek nikterak nejeví způsobem nějak zvláště hrubým.

Rozluky manželství lze povoliti jenom na žádost manžela nevinného rozvratem manželství. Není však zajisté sporu o tom, že v praxi života vyskytnou se celé řady případů, v nichž v době, kdy soud rozhoduje o žádosti za rozluky, tíží již každého z manželů zodpovědnost za čin, který by byl sám o sobě důvodem rozluky, kdyby na rozvratu manželství neměl viny též i druhý manžel. Na příklad: manželka, která těžce nese zhýralý život manželův neb jeho surovosti, dopustí se manželské nevěry; nebo manžel, jenž má důkazy o manželčině nevěře, ztrestá ji způsobem ohrožujícím její zdraví neb dokonce i život. Mohl by zákonodárci, který nemůže

dopustiti rozluky manželství v těchto případech, míti dosti odvahy k tomu, aby provinilé manžely nutil k dalšímu společenství života?

A konečně: Rozlučka na základě vzájemného souhlasu manželů není a nemůže býti zákonodárcem trpěna. Nechtějí-li však manželé na základě vzájemného srozumění pro příště sdíleti společný život, nemá společnost nikterak dosti moci, aby je k tomu přinutila. I jest zajisté sociálně mnohem zdravějším, dovolí-li zákonodárce v tomto případě rozvod manželství, než kdyby jej zakázal. Instituce rozvodu umožňuje manželům, aby si pro příští upravili legálním způsobem svoje majetkové poměry i svůj poměr k dětem, jež byly již případně z manželství vzešly; bez ní řádná úprava těchto poměrů byla by prostě nemožná. Kdyby rozvod tohoto druhu byl zakázán, byly by jakékoliv úmluvy manželů v tomto směru neplatny, poněvadž by se týkaly věci nedovolené. —

Při nonchalanci, s níž náš zákonodárce vůbec nazírá na problém manželského rozvodu, rozumí se samo sebou, že se nikterak nenamáhá, aby správně vyřešil otázku, v jakém poměru mají navzájem státi důvody, z nichž jest dopustiti rozluky a důvody, z nichž má býti dovolen rozvod. Otvíraje rozluce brány co nejšířeji, omezuje se na to, že pravidla, která byla o rozvodu zařazena v občanský zákon rakouský, ponechává prostě v platnosti i nadále, nevšímaje si nikterak okolnosti, že v určitých případech jsou tato pravidla přísnější, než nová pravidla o rozluce.

A tak se děje, že dle nynějšího našeho práva bylo by lze leckdy rozvodu dosíci obtížněji, nežli rozluky, kdyby se soudce chtěl držeti doslova zákona v tomto směru vůbec nepracovaného.⁸⁶⁾

⁸⁶⁾ Srovn §13, lit. a—i, § 15, § 17, ref. zák. a k tomu § 109 ob. zák. obč.; rozluky lze provésti mezi jiným: pro odsouzení manžela pro přestupek, vyšlý z pohnutek neb spáchaný za okolností, svědčícího zvrhlé povaze, pro opětovné urážky na cti, pro padoucí nemoc s nejméně šesti záchvaty v roce; rozvod v scuběžných případech však pouze: pro zločin, pro opětovné, velmi citelné urážky na cti, pro trvalé neduhy spojené s nebezpečím nákazy. Z toho patrně, že rozvod dle doslova zákona nelze vymoci: pro přestupek kvalifikovaný způsobem nahore uvedeným, pro urážky na cti, nejsou-li »velmi citelnými«, i byly-li opětovány, a pro padoucí nemoc vůbec.

DOSLOV.

XII.

Pokusili jsme se vyložit ve vší stručnosti, jaké výtky činíme našemu revolučnímu zákonodárství, které usiluje o reformu manželského práva zděděného z Rakouska.

Základní vady zákonodárného pokusu jsou:

Naši zákonodárci dali na se příliš působiti ovzduší revolučnímu, aniž by byli věnovali dostatečnou pozornost všeobecným dějinám manželského zákonodárství. Jejich právnická erudice stačila pak sice plně na to, že reformní úvahy čerpají poučení ze zdrojů novodobého zákonodárství německého. Selhala však úplna, jednalo-li se o proniknutí ducha manželského zákonodárství oněch národů, kteří svého času vlastní silou národa uvedli v život demokratické spořádání novodobého státu a stali se tvůrci moderní kultury západní: zákonodárství anglické, francouzské a severoamerické pro naše zákonodárce nemá na naše zákonodárství domácí vlivu nijakého.

Těchto základních vad omluviti nelze:

Naše revoluce jest revolucí, která, usilujíc o vyrovnání sociálních protiv mezi jednotlivými třídami národa, probíhala a dosud probíhá klidně, nejsouc provázena násilím a bojem zbraněmi. I mohl náš zákonodárci nalézt dosti klidu pro studium všeobecných dějin manželského zákonodárství i pro studium zákonodárství oněch národů, kteří stojí v čele moderní kultury. Takto byl by čerpal poučení tam, kde ho měl hledati v řadě nejpřednější. Vždyť tito národové byli ve svojí minulosti sami prodělali bouřlivé revoluce sociální a jejich nynější zákonodárná pravidla nejsou nikterak plodem čirých abstrakcí a teorií právnických, nýbrž jsou výronem právního přesvědčení širokých vrstev lidu vytvořeného v dobách sociálního klidu pod tlakem poučení plynoucího z průběhu a z výsledků předchozích bojů a otřesů revolučních. Jmenovitě dějiny revolučních hnutí francouzských a dějiny francouzského zákonodárství manželského byly by našim zákonodárcům daly řadu pokynů pro naše domácí snažení přímě nedocenitelných.

Uvolnění pevnosti manželského svazku bývá ideálem zjitřené mysli širokých vrstev lidu v dobách revolučních. Zákonodárná pravidla, jež povolují tomuto tlaku zvenčí, mají však pronikavý a neblahý vliv na morální výchovu těchto vrstev. I chápe tedy zákonodárce, jemuž jest v dobách nastalého klidu svěřena péče o znovu zavedení řádného chodu sociálního života, že jest jednou z prvních povinností, aby se postaral o to, že zákonodárná pravidla nebudou pro příště hřešiti na stabilitě manželského poměru způsobem lehkomyšlným. V dobách obnovy sociálního klidu široké vrstvy lidu vítají pak zákonodárná pravidla, která upevňují manželský poměr s peccitem zadostučinění, neboť jejich zkušenosti s praktickými výsledky laxních názorů revolučních zákonodárců na rozluku manželství, vrátily jim velmi brzo přesvědčení, že instituce manželství jest základem všeho pořádku v sociálním životě lidu a že otrásati stabilitou této instituce značí podrytí instituce samy.

XIII.

Za názory, které bylo by vtěliti v zákonodárná pravidla zavádějící novotu manželské novoty, aniž by tato pravidla ohrozila instituci manželství, pokládáme názory následující:

1. Právním principem zůstává i nadále princip nerozlučitelnosti manželství.
2. Z principu lze však dopustiti výjimky. To znamená: Zákonodárce všeobecně ukládá těm, kdož byli manželský svazek uzavřeli, aby v něm setrvali, dokud smrt jednoho z manželů svazku nezruší; rozloučiti manželství za života obou manželů jest dovoleno pouze tam, kde by se přísné dodržení právního principu jevilo modernímu cítění a smýšlení příliš krutým a tudíž sociálně neomluvitelným.
3. Tyto výjimky mohou se týkati pouze oněch případů, v nichž jeden z manželů byl se prohrěšil proti povinností na se vzatým uzavřením manželského svazku do té míry, že nelze na nevinném manželu žádati, aby se nadále cítil vázaným svazkem manželským.
4. Otázku, které poklěsky na manželském svazku jest pokládati za důvody výjimečných pravidel dopouštějících manželskou rozluku řeší v zájmu jednotnosti názorové a so-

ciální spravedlnosti zákonodárce s á m. Jinými slovy: Důvody manželské rozluky jsou v zákoně — jak dí právnické úslovi — vyjádřeny taxativně. Úloha soudcová zůstává omezena na to, aby v případech konkrétního rozvodového sporu posoudil, zda tu skutečně jest některá z příčin, které zákonodárce uznává za důvod rozluky, čili nic; volnému uvážení soudcovu není však zůstaveno rozhodnutí, že žádost za manželskou rozlukou jest spravedlivá, ač důvod, na němž jest žádost stavěna, není uveden v zákonném textu.

5. Důvody, z nichž lze ať manželů, ať manželce žádati za rozlukou manželskou, jsou:

- a) Cizoložství.
- b) Těžké ublížení tělesné.
- c) Těžké příkoří duševní.
- d) Odsouzení k zneuctujícímu trestu.
- e) Zhýralý neb zpustlý život.

V tomto směru přidržel by se náš zákonodárce názorů moderního práva francouzského, které doplňuje jednak přesné rozruznění mezi těžkými ublíženími tělesnými a těžkými příkořími duševními, jednak výslovné vytknutí zásady, že již zhýralý neb spustlý život jednoho z manželů opravňuje druhého manžela k žádosti za rozlukou i tehdy, nevyvrholilo-li znemravnění provinilého manžela v přímém útoku na tělesnou bezpečnost a duševní rovnováhu nevinného manžela.

Příliš stručný a tím i nejasný výraz zákonodárství francouzského »excès, sévices ou injures graves« zatěžuje dodnes francouzskou judikaturu leckdys pochybnostmi o tom, zda i duševní příkoří jest po rozumu zákona pokládati za důvod rozluky a zda zhýralý nebo zpustlý život manželův lze bez jakékoli další kvalifikace pokládati za těžké příkoří, páchané na manžela druhém.⁵⁹⁾

Zákonodárce, který by usiloval o provedení nové reformy našeho manželského práva pod těmito zornými úhly, uvážil by ovšem pečlivě i dále, zda

1. jest povoliti manželskou rozlukou pouze tehdy, žádá-li za ni ten z manželů, který nenese na rozvratu manželství nijaké viny, nebo i tehdy, tíží-li o b a manželé poklesky proti manžel-

⁵⁹⁾ Srovn. příklad judikatury, podaný v komentáři Sirey-ově, díl I., str. 200—208.

skému svazku, pokládané zákonem za důvod rozluky,

2. nemá být pro budoucnost manželi, který jest vinen rozlukou manželství, omezena volnost uzavřít sňatek nový.

Ad 1. Soudíme následovně:

Základní myšlénkou, která ospravedlňuje možnost rozluky, jest myšlénka, že by důsledným prováděním principu hlásajícího nerozlučitelnost manželství, mohl těžce trpěti onen z manželů, který nenese na rozvratu manželství nijaké viny. Tato základní myšlénka byla by porušena, kdyby zákonodárce uznal možnost rozluky i tehdy, ztroskotalo-li manželství z viny manželů obou.

Není nijakého sporu o tom, že zákonné ustanovení, které by nedovolilo manželské rozluky tehdy, tíží-li oba manželé takové poklesky proti manželskému svazku, jaké zákon pokládá za důvod rozluky, dopadl by mnohdy velmi těžce na celý další život obou manželů. Avšak: Zákonná pravidla, která dovolují v určitých případech manželskou rozlukou, pokládáme za pravidla vskutku výjimečná; a máme za to, že prvou povinností státu jest, aby chránil stabilitu manželského svazku, bez ohledu na zájmy číře individuální, leda že by se nedbání těchto zájmů individuálních nesnášelo se všeobecným humanitním smýšlením dob moderních. Uzavřením manželského svazku běrou manželé na se vážné povinnosti, a jest ve všeobecném zájmu sociálního celku, aby manželé tyto povinnosti skutečně plnili. Ztroskotá-li manželství, může na řešení krise míti vliv ohled na individuální zájem pouze tehdy, jedná-li-li se o individuální zájem onoho z manželů, který se na manželských svých povinnostech nikterak neprohřešil. Došlo-li však k rozvratu manželskému tím, že oba manželé porušili povinnosti, které na se vzali při uzavření manželského svazku, není tu důvodů, který by zákonodárce nutil, aby při řešení krise bral ohled na individuální zájmy manželů; v tomto případě dá se zákonodárce vésti pouze ohledy na všeobecný zájem sociálního celku a tímto zájmem jest ochrana stability manželského svazku. Běre-li zákonodárce zřetel na to, že v těchto případech bude oběma manželům v budoucnosti manželský svazek citem příliš těžkým a dovoluje-li jim provést manželskou rozlukou, zachází v humanitním svém citění příliš daleko. Ty, kdož proti jeho příkazům nedbali povinností na se vzatých uzavřením manžel-

ského svazku, pro budoucnost vůbec sprostuje těchto povinností, a to jenom za tím účelem, aby jim ulehčil další jejich život.

Máme tedy za to:

U věci, o níž jde, jest se odchýliti od názorů uzákoněných moderním právním systémem francouzským a jest se při držeti přísných názorů, vyslovených zákonodárstvím anglickým, norským, dánským, jakož i zákonodárstvím četných států republiky severoamerické.⁹⁰⁾ Jest uzákoniti pravidlo, které dovoluje žádati za rozlukou manželskou pouze tomu z manželů, který na rozvratu manželství sám nenese nijaké viny.

Tomu, kdo se zajímá o to, kterak nazírají velicí národové západní kultury na ony různosti, které dnes navzájem odlišují způsob jejich sociálního života, jest známo, že národové plemene anglosaského vytýkají Francii přílišnou volností rozluky. Tyto výtky neplnou z okolnosti, že moderní zákonodárství francouzské zná kromě cizoložství ještě i další důvody rozluky. Právě naopak: Dnešní lidové přesvědčení národů plemene anglosaského přiznává, že dosavadní názory domácích právních systémů, uznávající za důvod manželské rozluky pouze cizoložství, jsou příliš přísné, i směřují zde tedy reformací snahy přímo za tím účelem, aby možnost rozluky byla rozšířena po vzoru zákonodárství francouzského. Výtka činěná francouzskému lidu pro přílišnou volnost v názorech na podstatu manželského svazku má však svůj důvod právě v okolnosti, že pravidla francouzského práva dovolují rozlukou manželství i v případech, ve kterých nesou vinu na rozvratu manželství oba manželé. Neboť za tohoto stavu věci zákonodárce takorka jedním dechem rozkazuje manželům, aby plnili povinnosti manželstvím na se vzaté a zároveň jim dovoluje, aby se jim provedením rozluky pro budoucnost zcela vymkli; to však zase za podmínky, že předem byli již skutečně povinnosti ty porušili. Tento bludný myšlenkový kruh, ve který zákonodárství francouzské byl zavedl příliš humanitní sklon filosofie francouzské z konce minulého století, jest praktickému nazírání anglosaského plemene na sociální život a jeho potřeby věci zho-

⁹⁰⁾ Srovn. naši studii, str. 39.

nepochopitelnou. I vede k výtece, že francouzský lid toho času byl již ztratil způsobilost správně chápati skutečnou podstatu manželského svazku sama. Svoji podstatou jest manželství svazkem nerozlučitelným, spojením na život a na smrt; jeho zrušení může zákonodárce dovoliti z pocitů humanitních pouze tehdy, jedná-li se o ochranu manžela, který byl povinností manželstvím na se vzatým zúpina dostál, a kterému by byl další život znesnadněn a ztrpčen pouze vinou manžela druhého.

Ad 2.

Pravidlo, které zakazuje provinilému manželu vstoupiti po rozluce dosavadního manželského svazku v nový sňatek, pokládáme za pravidlo pro moderní sociální život příliš drsné.

Manželské soužití jest při psychickém zjemnění moderního člověka věci povahy velmi delikátní a moderní zákonodárce nesmí se tedy uzavíratí úvaze, že se v novém manželství může státi vzorným manželem i vzorným otcem ten, jehož vinou bylo ztroskotalo manželství dosavadní.

Z toho důvodu dopouštělo manželské právo anglické již od samých počátků dob, v nichž se vymanilo z područí římsko-katolických názorů na manželství, po provedení rozluky beze vši závady nový sňatek cizoložné manželky; ba mravy anglického lidu přímo diktují svědci provdané ženy, aby svůj poklesek proti společenským řádům napravil tím, že po rozluce dosavadního manželství cizoložnice, vstoupí s ní ve sňatek. A tytéž úvahy vedly francouzské zákonodárce z doby III. republiky k tomu, že upustili od pravidla, které v zákonu Napoleonově zakazovalo uzavřítí cizoložné manželce nový sňatek s jejím spoluvinníkem.

Pravidlo, které zakazuje provinilému manželu vstoupiti po rozluce dosavadního manželství v nový sňatek, nepřiči se pak nikterak základním názorům zákonodárce, který pokládá nerozlučitelnost manželství za princip právní a který dopřává pouze nevinnému manželéi vymocí manželskou rozlukou z důvodů uvedených v zákoně. Provinilého manžela nesprošťuje povinností plynoucích z uzavření manželského svazku jeho vůle, nýbrž okolnost, že nevinný manžel byl si vymohl rozlukou manželství dle svobodného a samostatného svého rozvášení: nezažádá-li nevinný manžel za rozlukou, zůstane provinilý manžel spiat pouty manželství navždy. Byla-li pak již roz-

luka provedena z vůle manžela nevinného, stojí zákonodárné úvahy pouze před otázkami: Jest či není zvláště trestati manžela, který proti zákonu byl porušil povinnosti na se vzaté uzavřením manželství a může případný trest záležeti v tom, že se vinníku odepře možnost vstoupiti v nový sňatek manželský? A tu zajisté lze snadno pochopiti, že ani zákonodárce, který by chtěl provinilého manžela zvláště trestati za to, že svým jednáním přivodil rozluky manželství,⁹¹⁾ nevolil by trest účelně stanovením pravidla, které provinilému manželu vůbec znemožní nový sňatek a založení nové rodiny.

Pouze jedno poučení mohla by si příští reforma našeho manželského práva osvojiti z oněch systémů právních, které provinilému manželu znemožňují neb znesnadňují uzavření nového manželského svazku.⁹²⁾

Příští náš zákonodárce mohl by se podružnými pravidly postarati o to, aby nový sňatek osoby, z jejíž viny bylo rozloučeno manželství bývalé, byl navázán na podmínku, že by soud, který rozluky vyslovil, vždy zředu přesně informoval snoubence této osoby o tom, z jakého důvodu bylo svého času došlo k rozluce svazku prvního. V praxi života zjevila by se zákonná pravidla velmi často pravidly sociálně velmi prospěšnými. Tož všude tam, kde by se byl provinilý manžel na prvním svém manželském svazku prohřešil ze surovosti sobě vrozené neb následkem nenormálního svého založení vůbec. Neboť nescházelo by zajisté na případech, v nichž by řádná informace, která nám tane na mysli, znemožnila uzavření sňatků, o kterých by se dalo s největší pravděpodobností souditi již zředu, že by nebyly nikterak šťastnými a že by tudíž nebyly na prospěch všeobecnému životu sociálnímu. —

A konečně:

Zákonodárce, který by vhodně upravil otázku manželské rozluky v ohledech práva hmotného, musil by se zároveň postarati předpisy určujícími povahu a průběh soudního jed-

⁹¹⁾ Takovéto zvláštní trestání provinilého manžela lze sledovati v zákonodárstvích moderních pouze v pravidlech, která pokládají cizoložství za čin trestný, nebo v pravidlech, která ohrožují ublížení na těle, bylo-li způsobeno jednomu manželu manželem druhým, trestem vyšším, než jaký při stejném jinak stupni ublížení, bývá vyměřen pravidelně.

⁹²⁾ Srovn. naši studii, str. 39—40.

nání ve sporech rozlukových o to, aby těmito předpisy bylo zajištěno, že soud vysloví svůj nálezn znející na manželskou rozluku pouze v těch případech, v nichž jest zcela bezpečně zjištěno, že tu skutečně jest příčina rozluky.

Tato processuelně-právní pravidla byla by v příštím našem manželském zákonodárství dokonce neobyčejně důležitá.

Předem vyskytlo by se při přísném nazírání zákonodárcovu na podstatu manželství v praxi života dosti případů, v nichž by manželé, jsouce syti manželského soužití, chtěli na základě vzájemného scuhlasu zrušiti manželský svazek rozlukou, aniž by ta neb ona strana měla příčinu k rozlukové žádosti. Dále nescházelo by pak ani na případech, v nichž se zase oba manželé prohřešili na manželství způsobem, který dle zákonodárných názorů by tvořil rozlukový důvod. Ani v oněch, ani v těchto případech zákonodárce rozluky nedovoluje, i jest na něm, aby si processuelně-právními pravidly zajistil, že jeho materiálně-právní pravidla nebudou v praxi života obcházena.

Tuto svoji úlohu splnil by příští náš zákonodárce poměrně velmi snadno:

Zakáže prováděti důkaz o existenci rozlukového důvodu přísežným seznáním sporných stran a doznáním sporového soupeře. Nedovolí, aby rozlukový spor byl zakoačen narovnáním sporných stran, nebo rozsudkem vydaným pro smeškání. Rozkáže, aby se řízení zúčastnil t. zv. obhájce manželského svazku, který má z úřední povinnosti přivesti k platnosti vše, co může sloužiti k zachování manželského svazku a který by měl možnost, aby se z rozsudků nižších stolic, znejí-li na rozluku, odvolal k nejvyššímu dvoru soudnímu.⁹²⁾

Ani stylisační prací processuelně-právních pravidel tohoto druhu nemusil by se pak náš zákonodárce zvláště namáhati; stačilo by převzítí tu v nový zákonodárný systém práva manželského pravidla, která bývalým Rakouskem byla zavedena pro spery vyvolané žádostí za prohlášení neplatnosti manželství, pravidla, která dosud platí i v našem státě samostatném.

XIV.

Kromě instituce rozluky má i instituce pouhého rozvodu v moderním systému právním nárok na život.

⁹²⁾ Srovň. naši studii, str. 44--45.

Předem jest jisto, že celá řada skutečností zamezuje možnost skutečného manželského soužití — buď vůbec, nebo aspoň na čas — aniž by zákonodárce mohl dopustiti samu rozlukou manželského s v a z k u.

Tak příkladně nemá stát nijakého zájmu na tom, aby byli ke skutečnému manželskému soužití nuceni manželé, z nichž jeden jest stížen nevyléčitelnou chorobou tělesnou a duševní, a přesto zákonodárce nemůže chorobu tohoto druhu uznati za důvod rozluky. Dopustil-li by v tomto případě manželskou rozlukou, zbavil by instituci manželství vlastním svým zákoným pravidlem podstaty poměru v první řadě ethického a zamezil by vůbec možnost logického řešení otázky, která týká se vzájemné alimentární povinnosti manželů.⁹⁴⁾

Anebo: Stát nemá nijakého zájmu na tom, aby nutil k životnímu společenství manžely, kteří se oba byli na manželských svých povinnostech prohrěšili do té míry, že by poklések každého z nich tvořil důvod rozluky, kdyby druhý byl zůstal bez viny. A přece zákonodárce nemůže dovoliti rozlukou manželství, nechce-li se odchýliti od základního svého názoru, že rozlukou manželství lze připustiti pouze na žádost manžela, který sám nenese na rozvratu manželství žádné viny.

A není dále sporu o tom, že v kalné šedi skutečného života vyskytne se dosti případů, kde manželské soužití jest jednomu manželů druhým manželem všemožně strpčováno, ač se dosud zloba manžela tohoto neprojevila takovým způsobem, že by byla dala vznik k některému z rozlukových důvodů, zákonodárcem určených taxativně. Tak na př. hrubost jednoho manžela může leckdys druhému manželů znemožniti manželské soužití, aniž by byla již vedla přímo k těžkému ublížení tělesnému, neb k těžkému příkoří duševnímu: hrubost manžela agresivního budí v druhém manželů pouze obavu, že by jednou mohla vyvrcholiti tímto způsobem. I v těchto případech objeví se instituce rozvodu jako instituce socialně prospěšná.⁹⁵⁾

A konečně: Není žádné moci ve světě, která by přinutila manžely, aby nadále zůstali v manželském společenství, jest-

⁹⁴⁾ Srovn. naši studii, str. 47 a 48.

⁹⁵⁾ Srovn. naše úvahy, str. 85 a násl.

líže se byli po zralé uváze rozhodli, že pro příště bude každý z nich žítí odděleně. A přece bylo by pro socialní život celku velmi nebezpečno, kdyby zákonodárce uznal vzájemný souhlas obou manželů za důvod manželské rozluky.⁹⁶⁾

Instituce rozvodu jest tedy institucí praktikabilní v první řadě proto, že zákonodárci pomáhá řešiti manželské krise všude tam, kde je zákonodárství nemůže odstraniti pravidlem, které by dovolovalo prohlásiti za zrušený manželský svazek sám.

Zákonodárce nesmí se však dále uzavírati skutečnosti, že manžel, který nenese viny na rozvratu manželství, může mítí velmi závažné důvody, které jej nutí k tomu, aby neusiloval o zrušení manželského svazku, a pro které se spokojuje s tím, že bude rozvázáno pouze manželské soužití. Zde mohou padati na váhu jak motivy plynoucí z přesvědčení náboženského, tak motivy rázu socialního a hospodářského. Zároveň nelze pak ani přehlížeti, že instituce rozvodu, ponechávajíc možnost opětnému smíření manželů, urovnává manželskou krizi způsobem velmi prospěšným všude tam, kde manželství ztroskotalo pouze na čas následkem citového vzrušení neb překypění, které v budoucnu pomine.⁹⁷⁾

Vzájemný poměr zákonných pravidel, která upravují instituci manželské rozluky a pravidel, která se zabývají manželským rozvodem, jest jasný:

Pravidla první prohlašují za důvody manželské rozluky pouze takové poklésky, o nichž má zákonodárce za to, že porušují samu podstatu manželského svazku. Naproti tomu za důvody manželského rozvodu může pokládati zákonodárce jakékoliv skutečnosti, které znemožňují manželské soužití, ať porušují podstatu manželského svazku, čili nic.⁹⁸⁾

Zákonodárce, který ve svém zákonném systému uznává instituci manželské rozluky a instituci manželského rozvodu vedle sebe, stojí ovšem před dalším problémem, velmi delikátním, avšak nikoliv neřešitelným.

Problem ten jest: Kdy lze povolití přeměnu rozvodu v rozluku, a jakým způsobem má býti tato přeměna provedena?

⁹⁶⁾ Srovn. naši studii, str. 56 a násl.

⁹⁷⁾ Srovn. naši studii, str. 64 a násl.

⁹⁸⁾ Srovn. naši studii, str. 84—87.

V tomto směru bylo by uzákoniti pravidla následující:
Předem výtčne zákon zřetelně a jasně, že lze manželský rozvod přeměnití v manželskou rozluku pouze tehdy, by-li původně rozvod povolen na základě takových důvodů, které zákonodárce uznává i za důvod rozluky.

Poté rozrůzní zákonodárná pravidla mezi případy, v nichž za zmíněnou přeměnu žádá manžel nevinný a případy, v nichž žádost vychází od manžela, proti němuž bylo původně uznáno na manželský rozvod.

V prvním případě bude dovoleno provéstí přeměnu rozvodu v rozluku kdykoliv, počínajíc dobou, od níž rozvodový rozsudek byl nabyt právní moci. V případě druhém budou uzákoněna pravidla následující: Manželu, který zavinil rozvod, dává se právo, aby o přeměnu, o níž mu jde, zažádal teprve po uplynutí určité lhůty, běžící od pravomoci rozvodového rozsudku, na př. po uplynutí lhůty tří let. Toto pravidlo bude pak doplněno pravidlem dalším, které ustanoví: Soud rozhodne o této žádosti teprve po důkladném prozkoumání důvodů, z nichž se nevinný manžel vzpírá rozluce, a má právo, aby žádosti vyhověl jenom tehdy, uzná-li že se nevinný manžel vzpírá přeměně rozvodu na rozluku pouze z důvodů socialně nezávažných.⁹⁹⁾

Tato materiálně-právní pravidla zákonného systému budou pak vhodně doplněna processuelně-právními pravidly, která již zpředu znemožní, že by mohlo býti instituce rozvodu využito in fraudem legis za tím účelem, aby přeměnou rozvodu v rozluku bylo docíleno rozluky v těch případech, v nichž zákon neuznává možnosti rozluky.

Předpokládáme-li, že by příští náš zákonodárce podržel pro spory, které se týkají manželských rozvodů, všeobecně mírnější pravidla processuelně-právní, než která platí pro spory směřující k vynesení rozsudku znějícího na rozluku manželství, byla by podrobná processuelně-právní pravidla pro řízení, která míří k provedení přeměny rozvodu rozluky v rozvod, dosti složitá. Uznati na tuto přeměnu mohl by soud bez rozpaků a průtahů pouze tehdy, je-li z rozvodových spisů jasno, že spor o rozvod probíhal a skončil způsobem, který by byl stačil i k vyslovení nálezu znějícího na manželskou

⁹⁹⁾ Srovn. naši studii, str. 69—74 a str. 76—81.

rozluku. Zjistilo-li se, že nebylo použito jako důkazního prostředku přísežného seznání stran, neskončil-li rozvodový spor soudním narovnáním neb rozsudkem pro zmeškání, nevalilo by nic přeměně rozvodu v rozluku, předpokládaje ovšem, že k řízení, které směřuje k provedení této přeměny, byl by přibrán obhájce manželského svazku, jenž by byl jmenovitě povinen k tomu, aby instančním pořadem vyprovokoval rozhodnutí nejvyššího soudního dvora u věci. V ostatních případech musilo by ovšem býti rozrůzněno mezi případy, v nichž za přeměnu žádá manžel, který byl původně vymohl rozvod, a případy, v nichž se této přeměny domáhá manžel, proti němuž bylo původně zakročeno žalobou o rozvod. V případech prvního druhu byl by žadatel poukázán k tomu, aby podal novou samostatnou žalobu na rozluku manželství. V případech rázu druhého nezbylo by pak nic jiného, než dovoliti, aby soudce, který se zabývá žádostí za přeměnu rozvodu v rozluku, sám volně uvážil, zda se manželům nejedná o obhajití zákonných pravidel, která upravují rozluku manželství, a aby, nenabyl-li tohoto přesvědčení, vynesl nález na přeměnu, který by pak činností obhájce manželského svazku došel instačním pořadem přezkoumání nejvyšším soudním dvorem.¹⁰⁰⁾

Celá věc by se však příštím našemu zákonodárci dala zjednodušiti způsobem radikálním, kdyby přestal lpěti na zásadním rozlišování mezi processuelně-právními pravidly, které řídí spory rozvodové, a processuelně-právními pravidly, jimž podléhají spory rozlukové pro ty případy, v nichž se žaluje na rozvod z některého z důvodů stačících i k podání žaloby na rozluku. Kdyby pro tyto případy rozvodových sporů převzal processuelně-právní pravidla, řídící spory rozlukové, zajistil by již zpředu, že se při žádostech za přeměnu rozvodu v rozluku bude vždy jednati o takové případy, v nichž výsledky rozvodového sporu byly by stačily i k vynesení rozsudku znějícího na rozluku.

Kdyby se příští náš zákonodárce dovedl v tomto směru odpoutati od dosavadních tradičních názorů, netoliko že by sobě usnadnil svoji zákonodárnou úlohu, nýbrž i tomu, kdo žádá o provedení přeměny rozvodu v rozluku, jeho processu-

¹⁰⁰⁾ Srovn. naši studii, str. 74—76 a str. 78 a násl.

elně-právní postavení: Nevinný manžel, který za dosavadního stavu věci musí být poukázán, aby podal novou žalobu na rozluku, bylo-li zjištěno, že průběh rozvodového sporu nebyl by stačil na vynesení rozsudku, znějícího na rozluku, nebyl by vystaven nebezpečí, že v mezidobí mohl pozbýti průvodních svých prostředků; provinilý manžel by pak v obdobných případech neriskoval, že soudce, nezdá-li se mu věc býti dosti jasnou, žádost o přeměnu rozvodu v rozluku zamítne, poněvadž nenabyl přesvědčení, že se v daném případě nejedná o to, aby provedením přeměny rozvodu v rozluku bylo docíleno obejití materiálně-právních pravidel rozlukových.

XV.

Pravidla, jejichž uzákonění navrhuje ohledně manželské rozluky, zdají se snad leckomu na první pohled pravidly příliš přísnými: Vždyť uznávají možnost manželské rozluky pouze z důvodů vážných a předem v zákoně přesně vytčených a vesměs předpokládají, že lze jednomu z manželů přičísti rozvrat manželství skutečně k vině; naše zákonodárné kruhy snažily se pak svého času samy, aby celek občanstva byl přesvědčen, že rozluku manželství lze dopustiti jednak i v případech méně závažných poklésků jednoho manžela proti manželu druhému, jednak i na základě volného uvážení soudcovy; a dnes nezůstalo již ani soudní praxi, ani širším vrstvám lidu tajno, že náš zákonodárný systém oklikou souhlasí i s rozlukou manželství na základě pouhé souhlasné vůle obou manželů.

Při skutečném studiu moderního zákonodárství států, které kráčejí v čele lidské kultury, vysvítne však rázem, že pravidla námi navrhovaná jdou mnohem dále, než zákonodárství anglické a v celku vzato i zákonodárství Spojených Států Severoamerických, a že se v podstatě shodují se zákonodárným systémem dnešní Francie, která je u nás právem pokládána za kolébkou moderní svobodomyšlnosti, a o níž se má — ovšem neprávem — i za to, že jest zemí velmi volných názorů na život a jeho povinnosti.

A ani další naše názory ohledně manželské rozluky nejsou, srovnáme-li je se všeobecným stavem zákonodárných systémů západní kultury, nikterak zvláště přísnými.

Že manžel, který sám není bez viny na rozvratu manžel-

ského života, nemá práva žádati za rozlučku, uznává zákonodárství anglické, norské, dánské a zákonodárství četných států severoamerických. Náš návrh, který dává provinilemu možnost, aby vešel po provedené rozluce v nový sňatek, odchyluje se v tomto směru od přísných názorů zákonodárství dánského i norského, dále od zákonodárství právě oněch států severoamerických, v nichž moderní kultura rozkvetla co nejbujněji a konečně i od zákonodárství belgického, které opětovný sňatek cizoložné manželky po provedení rozlučky nedovoluje, má-li k němu dojít s jejím spoluvinníkem.

Nynější stav našeho zákonodárství, který otvírá rozlučky brány možnosti co nejšířejí, pokládáme za stav, který se nedá udržeti na stálo.

A zároveň máme za to, že nyní skutečně nastává příhodná doba, kdy lze bez jakýchkoli rozpaků přikročit k revisi právidel svého času překotně uzákoněných.

Jest pravda: Naše zákonodárné kruhy dosud neukázaly skutečné schopnosti řídití státní stroj po rozumu klidných úvah a věcných zájmů všenárodních. Zápas jednotlivých stran, v něž jest národ rozeklán, o politickou moc působí, že každá z těchto stran chce býti stranou nejpokrokovější i nejsvobodomyšlnější a zapomíná na váhu zkušeností, které u nás jsou potvrzeny národní historií trpčeji než všude jinde, a dle nichž základem každého pokrokového vývoje národa jest pořádek a důslednost.

Přes to množí se však u všech pokrokových našich politických stran příznaky, které svědčí, že nadchází již velká doba národního vystřízlivění z počátečního opojení vyvolaného radostí nad mladou svobodou: vyneseli sociální život na povrch tu neb onu otázku, kterou dlužno řešiti zákonodárným počinem, začíná se již stávat v zákonodárných kruzích zvykem, že se úvahy u věci nedávají více másti nejasným vyznáváním všeobecné pokrokovosti uvažovatelovy, nýbrž že se zkoumá, jaké sociální následky mělo by to či ono rozhodnutí zákonodárných kruhů.

Otázku, zda se příštím našemu zákonodárství zdaří znovu upevniti nyní značně uvolněnou instituci manželství, pokládáme za otázku, od jejíhož zodpovědění závisí zdar a rozkvět všeho sociálního života v mladém našem státě.

Všeobecná historie sociálního života lidstva učí zcela spolehlivě:

Pouze tam, kde instituce manželství byla seřizena pravidly jasnými a přejícími stabilitě manželského svazku, vyvinul se zdravý život rodinný, poněvadž ve stabilitě manželského svazku ležela záruka stability rodiny z manželství vzešlé. Vždyť jenom pravidla tohoto druhu mohou docílit, že generace starší plní svoji sociální povinnost vůči generacím mladším, zaručují za cenu vlastní individuální volnosti národnímu dorostu bezpečné útulky v rodinných útvarech, které odolávají rozrušujícímu vlivu lidských slabostí a vášní. A jenom tam, kde rodinný život spočívá na pevných základech, rozkvétá mohutně i všenárodní život státní; jsou-li útvary rodinné stavěny na základech sypkých, ztrácí pospolitost občanstva záruku celkového klidného a zdatného rozvoje.

A nesluší přehlížeti dále:

V dnešních dobách těšíme se státní nezávislosti po třistaleté porobě nejen pro vlastní zásluhy národa, nýbrž i z přízně mocných států, které žijí od drahých let opravdovou moderní kulturou. Tato opravdová kultura ví sice dobře, jak snadno může náhle dosažená svoboda uvést sociální život národa do sud ujařmeného z kolejí klidného a zdárného rozvoje. I poshovní na čas vznětům, které se dostaly na scetí. Má-li však zavládnouti v rozsáhlých zpustošených a schudlých územních oblastech v brzku a na stálo klid a pořádek, jest třeba, aby k tomu každý ze států obrozující se Evropy přispěl vlastní svojí hřivnou. Jest tedy nezbytno, aby se zákonodárná politika mladého našeho státu úzkostlivě vyhýbala všemu, co by mohlo cizineč, ode dávna uvyklé na opravdovou moderní kulturu, zavdati příčinu k tomu, že by v našem národě viděla lid, který jeví sklon k sociálnímu životu zbarvenému exoticky. A sociálním životem tohoto druhu musil by se jevíti v opravdové moderní kultuře sociální život, který by nechtěl spočinouti na osvědčených základech stabilní instituce manželství a rodiny, která z ní vchází.

Obavy, které by zákonodárné kruhy dnešní doby chovaly v tom směru, zdá by nepozbyly podpory u širokých vrstev voličstva, kdyby nyní chtěly pojednou uzákoniti o manželské rozluce pravidla přísnější, pokládám za obavy úplně zbytečné.

Jest tajemstvím známým všeobecně, že veřejné mínění dalo se v prvých dobách naší revoluce nachýliti k názorům, které viděly v dopuštění nejširší možnosti manželské rozluky důkaz o pokrokové vyspělosti všeho národa, více z nedorozumění, než-li z touhy po novotách vskutku revolučních:

Za režimu zásady, která za Rakouska nedovolovala vůbec rozloučiti manželství katolíků, stávalo se v praxi života velmi často, že byly provedeny pouhé rozvody, ač modernější zákonodárce než zákonodárce rakouský byl by býval bez rozpaků dovolil rozluky. Rozvody manželské bývaly pak dále v těchto případech dosti často provedeny ve formě rozvodu docíleného pouhým projevem obapolného souhlasu manželů. Kdyby tedy byl býval náš zákonodárce uzákonil pravidla, která pro příště dovolují rozluky jen na základě důvodů v zákoně předem přesně vytyčených, bylo by bývalo leckdys došlo k tomu, že by manžel, který na rozvratu manželství nenesl viny, nemohl si nyní vymoci rozluky, poněvadž by toho času již neměl po ruce průvodních prostředků, které by přesvědčily soudce, že se jedná o případ, v němž nynější zákonodárce dovoluje rozluky. Nářky a stesky tohoto druhu vzrušily veřejné mínění — zvláště organisovaná sdružení českých žen — do té míry, že svým tlakem nedopřálo revolučnímu zákonodárci možnost, aby si ujasnil pravdu velmi jednoduše a velmi zřejmou: Křivdy, pod nimiž by takto trpěli jednotlivci rozvedení za Rakouska, bez své viny, lze zameziti zvláštním zákonem, který bude otázku přeměny rozvodů zděděných z dob Rakouska řešiti velmi liberálně; všeobecná pravidla, která zákonodárce chystá pro všeobecnou reformu manželského práva, nelze však podříditi tímž základním názorovým hlediskům, nemá-li pro veškerou budoucnost stabilita manželství vůbec býti ohrožena a tím i znemožněn rozvoj a zdárný chod všeho příštího sociálního života.

V dnešních dobách — po dvouleté platnosti provedené reformy manželského práva — byly již zajisté manželské rozvody zděděné z dob Rakouska proměněny v manželské rozluky všude tam, kde si toho přál nejen manžel nevinný manželským rozvratem, nýbrž i manžel, který tento rozvrat zavinil. I bylo by zajisté lehkomyšlností ztěžka omluvitelnou, kdyby se zákonodárné kruhy, obávající se veřejného mínění, zpěchovaly dáti instituci manželství to, co jí v zájmu národního

vývoje náleží — pravidla rozumná, jasná a přesná. Lehkomyslnost tohoto druhu stála by pak dokonce v příkrém odporu se základními názory vyjádřenými v naší ústavě, jež zaručuje »manželství, rodině a mateřství« zvláštní ochranu zákonů.

A kdyby kruhy parlamentní přes vše, co bylo uvedeno, pokádaly novou reformu manželského práva. přece jenom pro sebe za věc příliš choulostivou, poněvadž by je návrat k přísnějším názorům na manželskou rozluku mohl přivřít o přízeň voličstva, mají vládní kruhy dle naší ústavy právo i možnost, aby zjednaly na prospěch celého národa východisko z delikátní nesnáze:

Nechť vláda předloží zákonodárným sborům reformní svoje návrhy, a budou-li zde zamínuty, nechť se po rozumu ústavy obrátí k přímému hlasování nejširších vrstev lidu o rozhodnutí!

A nebyli bychom pro tento případ v pochybnostech ani rejmenších:

Kdyby vláda po náležitém vysvětlení, oč jde, předstoupila před toto forum s návrhem, který by jasně a účelně upravoval otázku manželské rozluky, našla by pro tento záslužný svůj reformní počín zvučnou ozvěnu ve všech vrstvách národa bez ohledu na jeho roztržidění třídní i politické. Vždyť v našem lidu všeobecně — a to hodně hluboko — tkví dosud přesvědčení, že stálost poměrů manželských jest zárukou zdatu a rozkvětu rodinných útvarů, a že zdat a rozkvět těchto útvarů jest prvou podmínkou klidného o úspěšného rozvoje sociálního života všeho národa!

Chyby tisku:

- Na stránce 4. řádka 18. zdola místo »Okolnosti« má státi »Okolností«.
- Na stránce 5. řádka 1. shora místo »nepřátelsky« má státi »nepřátelský«.
- Na str. 9. v pozn. 11. místo »případ« má státi »příklad«.
- » » 17. řádka 17. shora místo »zříce« má státi »zřici«.
- Na stránce 33. řádka 3. shora za slovo »polovině« dodej »minulého století«.
- Na str. 38. řádka 7. shora za slovo »příkoří« dodej »excès«.
- » » 46. řádka 6. shora místo »1872« má státi »1827«.
- » » 58. řádka 16. shora za slovo »občanského« dodej »zákonníků«.

LITERATURA*)

- Amram*: The Jewish Law of Divorce.
Bachofen: Das Mutterrecht.
Balzac: Physiologie du mariage.
Bebel: Die Frau und der Socialismus.
Bennecke: Die strafrechtliche Lehre vom Ehebruch.
Bishop: New Commentaries on Marriage, Divorce and Separation.
Böhmer: Ueber die Ehegesetze im Zeitalter Karl des Grossen.
Cadet: Le mariage en France.
Convers: Marriage and Divorce in United States.
Dumas: La question du divorce.
Enfantin: Théorie de quatre mouvements et de destinées generales.
Esmein: Le mariage en droit canonique.
Fourier: Science de l'homme.
Freisen: Geschichte des canonischen Ehegesetzes.
Fustel de Coulanges: La cité antique.
Gally: La famille à l'époque mérovingienne.
Geary: The law of marriage.
Giraud-Teulon: Les origines du mariage et de la famille.
Glasson: Le mariage civil et le divorce.
Hamrick: The marriage law of England.
Harnack: Die Dogmengeschichte.
Henner: Základy práva kanonického.
— Poměr mezi státem a církví.
Hinschius: Das Ehescheidungsrecht nach den angelsächsischen und fränkischen Bussordnungen.
Hobza: Poměr mezi státem a církví.
Hovey: The scriptural Law of Divorce.
Howard: A History of matrimonial Institutions.
Kohler: Das Ehegesetz des bürgerlichen Gesetzbuches.
Lehr: Le mariage, le divorce et la séparation de corps.
Letourneau: L'évolution du mariage.
Leinz: Die Ehevorschrift des Concils von Trient.
Lippert: Die Geschichte der Familie.
Lubbock: The history of Marriage, Jewish and Christian.
Naquet: Le divorce.
Palmer: Origines liturgicae.
Proudhon: Amour et mariage.
Simon: Les causes de divorce.
Stocquart: L'évolution juridique du mariage.
Svoboda: Budoucí právo manželské.
Unger: Die Ehe in ihrer welthistorischen Entwicklung.
Vacek: Právek a manželství.
Voslář: Rozluka manželství v zákonodárství evropském.
Westermarck: The history of human marriage.

*) Týká se této studie, tak i studie »Církev římsko-katolická a manželství«, uveřejněné v I. svazku této knihovny.